
SİYASET BİLİMİNDE İLERİ ARAŞTIRMALAR

Editör: Dr.Öğr.Üyesi Eray GÖÇ

Siyaset Biliminde İleri Araştırmalar

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Eray GÖÇ

yaz
yayınları

2024

Siyaset Biliminde İleri Araştırmalar

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Eray GÖÇ

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-6171-92-3

Aralık 2024 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Türk Siyasal Hayatında Eğitim Modernleşmesi: II. Abdülhamid Dönemine Genel Bir Bakış.....	1
--	----------

Metehan BEKLEVİŞ

Devletlerin Başarısız Olma Nedenleri.....	21
--	-----------

Yusuf Wara ABUBAKAR

The Role Of Civil Society In The Process Of Democratic Backsliding.....	35
--	-----------

Muhammed Ramazan DEMİRCİ

Global Capitalism And Hegemony: The Rise Of Populism In Light Of Neo-Gramscian Theory.....	51
---	-----------

Muhammed Ramazan DEMİRCİ

Anaerkil Toplumdan Ataerkil Topluma Geçiş Hazırlayan Faktörler ve Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Dönüşüm Sürecinin Anlaşılmasına Yönelik Bir Çalışma	71
--	-----------

Fatma OKUR ÇAKICI

Woodrow Wilson'dan Franklin D. Roosevelt'e Amerikan Enternasyonalizmi: Tarihsel Süreç ve Stratejik Dönüşüm	85
---	-----------

Fatih KOCAOĞLU

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

TÜRK SİYASAL HAYATINDA EĞİTİM MODERNLEŞMESİ: II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Metehan BEKLEVİŞ¹

1. GİRİŞ

II. Abdülhamid dönemi, Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'ne katkıları bakımından ele alındığında son derece önemlidir. Bu dönemde eğitim, ulaşım ve bürokrasi açısından büyük değişim ve gelişimlerin ortaya çıktığı, Cumhuriyetin temel yapılanmasına dair ön hazırlık oluşturulmuştur. İncelik, II. Abdülhamid'in siyaset alanında Batı fikirlerine karşı olduğunu ve bununla beraber kültür ile eğitim alanlarında büyük gelişmelerin gerçekleştiği bir dönem olduğunu ifade etmiştir (2013: 180). Bu çalışmanın temel hedefi, Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamid'in eğitim alanında yapmış olduğu yeniliklerin üzerinde durularak Türkiye Cumhuriyeti'ne olan yansımalarını irdelemektir.

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda bir imparatorluk olarak varlığını sürdürürken, Fransız Devrimi'nin etkisiyle beraber özellikle Kıta Avrupası'nda milliyetçilik akımının baş göstermesiyle ulus devletlerin ortaya çıktığı bu dönemde bir var olma mücadelesi içerisindeydi. II. Abdülhamid, modern ulus devletlerin ortaya çıktığı dönem içerisinde iktidardadır. Osmanlı Devleti'nin varlığı sürdürmek için çeşitli çalışmalarda bulunan II. Abdülhamid, özellikle eğitim alanında yapmış olduğu modernleşme hareketleriyle bunu sağlamak istemiştir. Eğitim, modern devletlerde siyasal iktidarlar açısından amaçlarını gerçekleştirme noktasında bir araç görevi görmektedir. Eğitim, devletleri oluşturan toplumlar için meşruluk sağlamak ve varlığının kabulünün düzenli hale gelmesini sağlama noktasında bir araç olarak görülür. Ayrıca eğitim, ideolojik olarak devlete sunduğu katkılar bakımından son derece büyük bir öneme sahiptir. Devletin ortaya koymuş olduğu ideolojik görüşün benimsenip düzenlenmesine ve tüm topluma yayılmasında en büyük paya sahip olguların başında geldiğini ifade etmek gerekir (Tekin, 2018: 85).

II. Abdülhamid dönemi eğitim politikası hem devleti ayakta tutmak hem de ulus devlete geçiş sürecindeki hazırlıkların tamamlanması bağlamında bir başlangıç olarak görülebilir. Elbette ki Abdülhamid döneminden

¹ Öğretim Görevlisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Gölpaazarı MYO, Yerel Yönetimler Programı, metehan.beklevis@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9184-0851.

önce de eğitim konusunda çalışmaların var olduğu bir gerçektir. Ancak özellikle askeri eğitim konusunda önemli çalışmalar mevcuttur. Abdülhamid döneminde hem askeri eğitim daha üst seviyeye getirilmiş hem de sivil eğitimin yaygınlaştırılmasıyla bir modernleşme süreci yaşanmıştır. Millî Mücadele’yi yöneten ve Cumhuriyet’i kuran kadronun bu dönemde eğitim alan kişilerden oluştuğunu belirtmek gerekir. Fortna, II. Abdülhamid’i ve dönemini şu sözleriyle ifade etmektedir: “*Abdülhamid ister gerici ve müstebit olarak karalansın, isterse Osmanlı modernleşmesinin baş mimarı ve Batı tecavüzlerine karşı İslam’ın son muhafızı olarak yüceltilsin, saltanatının, Türkiye’yi ve modern Ortadoğu’yu derinden etkilemiş olan son derece hayati gelişmeler açısından kilit önem taşıdığı muhakkaktır*” (2011: 71).

II. Abdülhamid’in yaptıkları ve izlediği politikalar günümüze dahi ışık tutmakta ve ülkeyi yönetenlere bir rehber olduğuna dikkat çekmek gerekir. Çalışmada II. Abdülhamid’in yaşadığı dönemdeki gelişmeler göz önüne alınarak eğitim alanındaki modernleşme yenilik çalışmaları üzerinde durulacaktır.

2. II. ABDÜLHAMİD ÖNCESİ EĞİTİME GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Klasik Dönem

Osmanlı Devleti’nin klasik dönemdeki eğitim sistemi genel itibariyle din ağırlıklı bir sisteme dayanmaktadır. Devletin refah bakımından üst seviyede olduğu bir dönemde eğitim konusundaki eksikliklerin bir problem olarak görülmediği ve bu konudaki çalışmaların yok denilecek kadar az olduğu, modernleşme hareketlerinin var olmadığı söylenebilir. Savaşların ve mücadelelerin üst üste kaybedilmesiyle beraber askeri alanda ihtiyaç duyulan reform hareketleriyle birlikte, ilk olarak Batılı tip askeri okulların ortaya çıkması eğitim alanındaki modernleşme hareketinin öncülüğünü yaptığını söylemek doğru olacaktır (Yelkenci, 2008: 60).

Kodaman, Türk eğitim ve öğretim sisteminin üç ana döneminden söz etmektedir. İlk olarak Tanzimat öncesi dönemi medrese dönemi, Tanzimat sonrası dönemi mektep dönemi ve Cumhuriyet dönemini ise okul dönemi olarak adlandırmaktadır (Kodaman, 1991: IX). Bir başka deyişle, kuruluş-tan modernleşme dönemine kadar Osmanlı Devleti’nde eğitim sistemi sibyan mektepleri, Enderun, medrese ve yabancı/azınlıklar tarafından kurulan okullar şeklinde ortaya çıkmıştır (Kılıç, 2019: 9).

Tanzimat öncesi döneme bakıldığında eğitim sistemindeki kurumların sibyan mektebi ve medreseler özelinde oluştuğu görülmektedir. Sibyan mektebi, ilk tahsili vermek için tesis edilmiş, 5-6 yaşındaki çocuklara oku-

ma-yazma, dini bilgiler ve dört işlemde oluşan matematik eğitimi veren okullara denilmektedir. Bu okullar Osmanlı Devleti’nde “Mahalle Mektebi” ya da çoğunlukla taştan yapılan binalarda olduğu için “Taş Mektep” gibi isimlerle anılmaktadır (Pakalın, 1993b: 201). Tanzimat öncesi dönemde bu okullarda verilen eğitim üzerinde herhangi bir şekilde merkezi yönetimin bir tasarrufu ve düzenlemesi bulunmadığından ötürü eğitim süresi ve müfredat noktasında yeknesaklık bulunmaktadır. Her okul, kendi kadrosu ve yöntemini uygulama açısından yetkisini kendi bünyesinde barındırmaktadır (Tekin, 2018: 89-90).

Sibyan mektepleri genel itibariyle Tanzimat öncesi dönemde devlet denetimi ve kontrolü dışında kalmasından ötürü önem gösterilmemiştir. Okulların kontrol mekanizması vakıflara bırakılarak devlet tarafından gerekli mali ve idari destek sağlanmamıştır. Devletin ideolojik olarak kendini gösterebileceği sibyan mektepleri, olması gerektiği kadar etkili ve verimli olarak kullanılmamıştır (Tekin, 2018: 9). Büyük bir fırsatın devlet tarafından kaçırıldığını ve eğitim alanında gerekli olan ilköğrenim niteliğindeki bu kurumların ortaya koyacağı katkıların değerlendirilemediğini ifade etmek son derece doğru olacaktır. Klasik dönemdeki sibyan mekteplerinin sayısı hakkında net bir bilginin olmadığını belirtmek gerekir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde İstanbul’da 1933, Erzurum’da 110 adet sibyan mektebinden söz edilmektedir. Aynı şekilde bir Fransız seyyah, 16. yüzyılda bütün Osmanlı’yı baştanbaşa dolaştığını ve her köyde bir okulun varlığından söz ederek Osmanlı’da Batılı ülkelerden daha fazla okulun olduğundan bahsetmektedir (Tekin, 2018: 91).

Osmanlı klasik döneminde bir diğer eğitim kurumu ise Enderun olarak kendini göstermektedir. Enderun, özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminde ortaya çıkan bir kurumdur. Enderun’da hem padişahın kendi özel alanı hem de eğitim verilen yer olduğunu söylemek doğru olacaktır (İnalçık, 2003: 86). Enderun mektebi, disiplinli ve öğretim seviyesi yüksek bir okul olarak ortaya çıkmış ve devlet yönetimi noktasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir (Kodaman, 1991: XI). Hristiyan halktan alınan nitelikli çocuklar yetiştirilerek devlete üst kademe askeri ve idari bürokratik devlet adamı yetiştirilmesi planlanmıştır. Enderun mektebinde eğitim genel itibariyle 14 yıl sürmüş ve eğitim gören bütün öğrencilerin iâşesinin devlet tarafından karşılandığı, ayrıca düzenli olarak aylık bir burs aldıkları görülmektedir. Enderun Mektebi ile ilgili ilk değişikliğin II. Mahmut döneminde yapılmasına rağmen önemini koruyamadığı, neticesinde 1909 yılında kapatılarak eğitim ve öğretim hayatından çıktığı ifade edilmektedir (Kılıç, 2019: 9).

Klasik dönem Osmanlı eğitim kurumlarının bir diğeri ise medreselerdir. Medresenin anlamı, Arapça’da “ders okunacak yer” ile beraber öğrencilerin ders gördüğü bina anlamına gelmektedir (Pakalın, 1993a: 436). Bu eğitim kurumları da tıpkı sibyan mektepleri gibi vakıflar tarafından

yönetilmektedir. Devletin güçlü olduğu dönem boyunca bu eğitim kurumları ciddi çalışmalar yapma imkânı bulmuştur. Bu kurumlarda eğitim alan öğrenciler liyakatle birçok göreve yükselme imkânı bulmuştur. Müderris, kadı ve müftü, hatta daha üst kademe devlet görevlerine gelebilmişlerdir (Ortaylı, 2010: 230).

Devletin zayıflaması medreseleri de etkilemiş ve birçok alanda olduğu gibi bu eğitim kurumlarında da bozulmalar 17. yüzyıl içerisinde kendini göstermiştir. Sosyal manada toplumun genel itibarıyla bir yozlaşma süreci içerisinde bulunduğu dile getirilmelidir. Medreselerde gerçekleşen kaliteli eğitim, akraba ve eş-dostu eğitmen olarak görevlendirme ile beraber anlamsız bir eğitim kurumuna dönüşmesine vesile olmuştur. Özellikle siyasetle iç içe girmesi sonucunda medresenin ilim merkezi ve müderrisliğin de hocalıktan çıkmasına sebep olduğunu söylemek doğru olacaktır. Medreseler, modernleşme açısından herhangi bir yenilik göremeyen bir eğitim kurumudur ve kendisiyle birlikte toplumsal çözülmenin ve neticesinde devletin çöküşüne neden olduğu ifade edilmelidir (Kodaman, 1991: X). Netice olarak, 1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezareti kurularak, bütün vakıf gelirlerinin hazineye devredilme kararı alınmasıyla birlikte medrese kurumunun gelirleri ciddi bir oranda daralma yaşamıştır. Nizamiye mahkemelerinin ve hukuk okulunun açılması sonucunda, medreseler sadece dini alanda eğitim veren kurumlar olarak kalmıştır (Kılıç, 2019: 18).

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti'nde genel itibarıyla sadece askeri alanda Batı'nın üstünlüğünün kabul edildiği ve Batı'dan askeri yenilikleri alma noktasında bir eğilim içerisinde bulunduğu görülmektedir. Askeri alanda elde edilen başarısızlıkların ilk etapta bu konunun üzerinde durulması gerektiğine kanaat oluşturmuş ve Batı'nın üstünlüğü ilk kez askeri alanda kabul edilmiştir. Klasik dönemde özellikle III. Selim ve II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen hamlelerin modernleşme anlayışının geliştiğine ve değiştiğine öncülük ettiği söylenebilir.

III. Selim'in askeri alanda yaptığı çalışmalara bakılınca ilk göze çarpan yenilik Nizam-ı Cedit ordusunun kurulmasıdır. Yeniçeri Ocağına alternatif olarak kurulan bu ordunun eğitimi üzerine de yoğunlaşmıştır. Bu ordunun Osmanlı maliyesine getirdiği bu yükün karşılanabilmesi için ise **İrad-ı Cedit** adında bir hazine oluşturulmuştur (Soydan, 2018: 23-24). Ayrıca Türk eğitiminde bir yenilik olarak inşa edilen Mühendishane-i Bahri Hümayun bu dönemde eğitime başlamış ve özellikle matematik ve mühendislik derslerine ağırlık verilmiştir. Bu okuldaki bir diğer önemli husus ise ders kitaplarının basımı için matbaa kurulmuş olmasıdır. Kurmuş olduğu bu okul ile beraber III. Selim, modern Türk eğitiminin kurulmasında öncülük ettiğini söylemek gerekir (Vurgun, 2018: 6-7). Yine aynı dönemde kara ordusunun duyduğu ihtiyacın giderilmesi için Mühendishane-i Berr-i Hümayun adında topçu, istihdam ve haritacılık okulu kurulmuştur (Tekin,

2018: 100). III. Selim birçok alanda reform yapma düşüncesinde olsa da bir isyan sonucunda tahttan indirilerek öldürülmüştür.

Tanzimat öncesi önemli reformist padişah ise II. Mahmut'tur. Etkili ve sürekli modernleşmeye yönelik çalışmaların II. Mahmut döneminde olduğunu belirtmek gerekir. Yapmış olduğu çalışmalar sadece bir alana yoğunlaşmadan birçok alanda modernleşmeye yöneldiğini göstermektedir. Eğitim alanında yaptığı çalışmaların başında Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Harbiye'yi açmak olduğu ifade edilmelidir. Bu okulları açarak sonrasında toplumsal, siyasi ve eğitim alanında öncülük edecek kadroların yetiştirilmesi hedeflenmiştir (Karataşer, 2017: 424). Batılı tarzda eğitim veren bu okulların Türk eğitim sisteminin modernleşmesine katkısının çok önemli olduğu ifade edilebilir.

II. Mahmut, 1824 yılında yayınladığı bir fermanla eğitim konusunda modernleşme hareketine öncülük ettiği görülmektedir (Talay, 2007: 136). Modern sivil eğitim yönünde ilk hareket olarak görülebilecek bu adımla beraber İstanbul'da dört yıllık eğitim zorunlu hale getirilmiştir. Ancak söz konusu fermanla II. Mahmut'un asıl hedefinin Müslüman çocukların sibyan mektebinde dini eğitim almalarının önünü açmak ve bu sayede ulema sınıfının memnuniyetini sağlamaktır. Söz konusu ferman, etkili bir yenilik getirmemiş ve modern eğitim sistemine katkısı kâğıt üzerinde kalmıştır (Kodaman, 1991: 3).

II. Mahmut eğitim konusunda daha etkili girişimlerde bulunma yönünde büyük bir çaba göstermiştir. Eğitim alanında gelişmeleri izlemek için Meclis-i Umur-i Nafia adında bir komisyon kurulmasına yönelik talimat vermiştir. Bu komisyonun sunduğu çalışmalarda özellikle erginlik çağına gelmiş çocukların eğitimi üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu raporlar sonrasında II. Mahmut, Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-i Edebiye okullarının açılmasını sağlayarak, devlet için çalışacak personelin yetiştirilmesine katkılar sağlamıştır (Kaynak, 2012: 100-101).

Klasik dönemi kısaca değerlendirmek gerekirse, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri açıdan güçlü olduğu dönemde eğitim üzerinde çalışmalar olmuş ancak gerektiği kadar önem gösterilmediği anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın Batı karşısında aldığı yenilgiler karşısında öncelik askeri alanda reform hareketlerine yönelik olmuştur. Batı'nın Rönesans, Reform ve Aydınlanma Çağı yaşamasıyla beraber eğitim alanında elde ettiği kazanımların Osmanlı Devleti'nin dikkatini gerileme dönemine girmesiyle beraber öncelikli olarak askeri anlamda çektiği, Tanzimat öncesi dönemde ise özellikle III. Selim ve II. Mahmut tarafından gerçekleştirilen hamlelerin eğitimin modernleşmesine katkıda bulunabildiği, fakat bunların da çok sınırlı bir katkısının olduğu söylenebilir. Eğitimin yaygınlaştırılmasına yönelik hareketlerin Tanzimat ve sonrasında II. Abdülhamid döneminde

gerçekleşeceği, bunun yanı sıra devletin ideolojik bir araç olarak eğitimi kullanmasının 19. yüzyılın sonuna doğru kendini göstermeye başlayacağı ifade edilmelidir.

2.2. Tanzimat Dönemi

Osmanlı'da Tanzimat dönemi bir düzenlemeler dönemi olarak ifade edilebilir. Tanzimat kelimesinin karşılığı ise “düzenleme” anlamına gelmektedir. 1839 yılında başlayan bu dönem, 1876 yılında son kudretli Osmanlı padişahı II. Abdülhamid'in tahta geçmesiyle sona ermiştir (Findley, 2011: 37). Tanzimat, Abdülmecid döneminde ilan edilmiştir. Dönemin en önemli figürü olan Mustafa Reşit Paşa, açık bir şekilde Osmanlı halkının okuma yazma bilmediğini ve mevcut eğitim kurumlarıyla bir ilerlemenin sağlanamayacağını, dolayısıyla bir modernleşme hareketinin gerçekleşmesi gerektiğini söylemiştir (Tekin, 2018: 101-102). Ancak dönemdeki siyasi olaylar ve diğer devletlerle olan ilişkiler, modernleşme üzerine eğilme durumunu zora sokmuştur. 1845 yılına kadar önemli bir gelişme gösterilmemiş olup, bu tarihten sonra eğitimin modernleşmesi yönünde adımların atıldığını belirtmek gerekir. 1845 tarihinde Sultan Abdülmecid tarafından bir hatt-ı hümayun ilan edilmesi direktifi verilerek eğitim alanına gerekli önemin verilmesine karar verilmiştir. Eğitim konusunda çalışmalar yapılması için Muvakkat Meclis-i Maarif oluşturulmuştur (Kodaman, 1991: 9-10). Abdülmecid, sadrazam ve vekillere hitaben şu konuşmayı gerçekleştirmiştir: *“En önemli amacımız olan ülkenin ve halkın mamuriyetini sağlamak için ne türlü tedbirler gerekli ise bir an önce alınıp uygulansın. Tüm vekillerin ortak görüşleriyle mesele düşünölsün. Böyle bir amacın gerçekleşmesi, din ve dünya işlerinde halkın bilgisizliğinin giderilmesine bağlıdır. İlimlerin ve fenlerin kaynağı ve sanayinin meydana çıktığı yer olan gerekli okulların icadı ve yapılması, benim için işlerin en önemlisidir. Bu nedenle ülkenin uygun yerlerinde gerekli okullar açılarak halkın eğitilmesi çaresine bakılsın”* (Akyüz, 2011, 159-160).

Görüldüğü gibi Sultan Abdülmecid, eğitimin ülkenin geneline yaygınlaştırılması ve modern bir hal alması gerektiğini, bunun da kendisinin en önem verdiği konulardan biri olduğunu dile getirmektedir. Eğitim sisteminde üç kademe üzerine yoğunlaşarak; sibyan mekteplerinin yeniden yapılandırılması, rüşdiye okullarının yaygınlaştırılması ve ayrıca bir yüksekokul kurulmasıyla beraber ders kitaplarının hazırlanması için bir komisyon kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Encümen-i Daniş adıyla kurulan bu yapı, ders kitaplarının yazılması ve tercüme edilmesi gibi görevler üstlenmiştir. Ancak kısa sürede önemini kaybetmiş ve yerine 1861 yılında Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye adında bir yapı oluşturulmuştur (Tekin, 2018: 102).

1846 yılında Muvakkat Komisyonu'nun teklifi üzerine bir başkan, altı üye ve bir kâtipten oluşan daimî bir yapı olan Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmuştur. Bu kurumun öneminden bahsetmek gerekirse, eğitim alanında doğrudan sorumlu olarak görülen bir yapı olarak gözükmektedir. Sibyan mektepleri ve rüşdiyelerden sorumlu olan Mekatib-i Rüşdiye Nezareti ise ilk başta Evkaf Nezareti'ne bağlı olarak görev yapmaktadır. Ancak Evkaf Nezareti'nin ulema sınıfının kontrolünde olmasından ötürü eğitimi modernleştirmenin önünde bir engel olması söz konusudur. Bu sebeple Mekatib-i Rüşdiye Nezareti, Maarif-i Umumiye Nezareti'ne dönüştürülerek eğitim modernleşmesi kolaylaştırılmaya çalışılmıştır. Bu nezaretin yetki alanı ise sibyan mektepleri ve rüşdiyeler olarak belirlenmiştir (Kodaman, 1991: 11-12). Bu nezaretin kurulmasıyla beraber eğitim modernleşmesine katkısıyla birlikte merkezileştirme yolunda büyük bir adım atıldığı söylenebilir. 1861 yılında yapılan bir düzenlemeyle birlikte günümüzdeki Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilk temel çerçevesinin oluşturulduğunu ifade etmek son derece doğru olacaktır (Tekin, 2018: 103).

Tanzimat döneminde farklı alanlarda eğitimin yaygınlaştırılması, kaliteli bir yeni nesil ortaya çıkarma, mesleki eğitimin önemi ve bu alanlarda öğrenci yetiştirecek öğretmen yetiştirme konusu üzerinde durulduğunu söylemek gerekir. Bu çabanın somut örneklerine bakılacak olursa; 1848 yılında öğretmen yetiştirmek için kurulan Darül Muallimin-i Rüşdiye'dir. 1859 yılında mülki idareci yetiştirmek amacıyla ilk sivil yüksekokul olan Mekteb-i Mülkiye kurulmuştur. Bu okulla yeniden merkeziyetçi bir yapının oluşturulması yönünde bir çaba gösterildiği görülmektedir (Tekin, 2018: 103-104). Bir diğer önemli açılan okul ise Mekteb-i Sultani'dir (Galatasaray Lisesi). Bu tür okulların açılmasındaki temel amacın Osmanlı sultanlarının kendilerine hizmet edecek yetişmiş kaliteli kişilerin olmasını sağlamak olduğu söylenebilir. Ancak bu okullarda yetişenlerin çoğunluğu kendi istedikleri ideal yönetim yapısına odaklanmalarıyla beraber istenilen sonuç ve ortaya çıkan sonucun birbirlerinden çok farklı bir şekilde cereyan ettiğini dile getirmek gerekir (Findley, 2011: 49-50). Tanzimat döneminin başlangıcından II. Abdülhamid'in tahta çıkış tarihi olan 1876 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin genelinde toplamda 4 yüksekokul, 4 Darülmualimin, 253 Rüşdiye, 18.490 sibyan mektebi ve 1 adet özel okul bulunmaktadır (Eraslan, 2017: 16).

Tanzimat dönemine genel itibarıyla bakıldığında, yöneticilerin mevcut eğitim sistemini değiştirme yönünde gayretlerinin olduğu söylenebilir. Ortaya konulan tespitlerle eğitim modernleşmesini temelden çözmeye yönünde adımlar atılsa da kalıcılık konusunda ve merkeziyetçiliği yakalama bağlamında yeterli seviyede olmadığı görülmektedir.

3. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ EĞİTİM MODERNLEŞMESİ

II. Abdülhamid tahtı devraldığı dönemde Osmanlı Devleti'nde birbirinden bağımsız ve farklı felsefeye sahip üç okul türü bulunmaktadır. Bu okullar, medrese ve sibyan mektepleri, Maarif Nezaretine bağlı laik okullar ve özel okullar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Karataşer, 2017: 427). II. Abdülhamid, tahta geçtiği dönemde içeride ve dışarıda yaşanan gelişmelerin Osmanlı Devleti'nin olumsuz etkilenmesine neden olarak büyük bir karmaşa yaşanmasına sebebiyet verdiğini gözlemlemiştir. Bu dönemde dengeleri sağlamaya çalışarak eğitim konusunda adım atmak için zaman kazanmaya gayret etmiştir. Asıl hedefin ise eğitim üzerinde merkeziyetçi bir otorite kurarak kaliteli ve sadık bir grup yetiştirmek olduğu görülmektedir. Bu alanda gerekli reform faaliyetlerinin gerçekleştirilerek çağdaş devletleri yakalama amacı güdülmüştür. 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin getirdiği yeniliklerin uygulanması, II. Abdülhamid döneminde 1880'li yıllarla beraber kendini göstermeye başlamıştır (Fortna, 2011: 82-84).

II. Abdülhamid devrinin eğitim politikası genel itibarıyla bütün halka yaygınlaştırılması ve bu sayede devletin oluşturduğu ideolojinin halk tarafından öğrenilmesi şeklinde görülebilir. Bunu sağlamak için okulların sayısında ciddi bir artış olduğu ve okulların, devletin ideolojisini yaymakta bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir. Özellikle Müslüman çocukların eğitimi noktasında öncelik esas alınmış ve Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde okul sayılarında artışın gerçekleşmesi yöntemi benimsenmiştir. II. Abdülhamid döneminin eğitimle alakalı olarak bir diğer önemli husus ise eğitimde meydana gelen merkeziyetçi yaklaşımdır. Bu yaklaşımla birlikte daha önceki dönemlerde görülmemiş şekilde ders müfredatının merkez idare tarafından belirlenip kontrol altında tutulduğu, böylece ideolojik düşüncelerin halk tarafından benimsenmesinin önünün açıldığı görülmektedir. Kanun-i Esasi'de yer alan 16. maddede, bütün okulların devletin kontrolü altında olduğu ve anayasal bir hak olarak sunulduğu belirtilmiştir (Tekin, 2018: 109-110).

II. Abdülhamid döneminde eğitim politikasında başlangıçta pozitif bilimlerin öncelik olarak ele alındığı müfredatlarda yer verildiği görülmektedir. Sonrasında ise 1882 itibarıyla ahlak ve din derslerinin ön plana çıkarıldığı müfredatın önceliğinin bu dersler olduğunu söylemek gerekir. Padişahın buradaki gayesinin dindar ve çalışkan yeni nesiller yetiştirmek olduğunu belirtmek doğru olacaktır (Eraslan, 2017: 15-16). II. Abdülhamid eğitim alanındaki reformları 1869 yılında yayımlanan nizamname doğrultusunda merkez ve yerel teşkilatlanma yolunda önemli atılımlar yapıldığı görülmektedir.

Meclis-i Mebusan kapatılmasına rağmen eğitim alanındaki modernleşmede herhangi bir aksaklığın bulunmaması dikkat çekmektedir. Bu dönemde merkez eğitim teşkilatının yapısı oluşturulurken çağın gerekliliklerine yanıt verecek bir oluşum istenmiştir. Bunu gerçekleştirmek için İngiliz, Fransız ve Alman eğitim teşkilatlanmasıyla alakalı olarak uzman olan kişilere görevler verilmiş, gerekli değerlendirilmelerin yapılması sağlanmıştır. Özellikle Fransız eğitim teşkilatlanması model alınarak çağdaş bir eğitim yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır (Kodaman, 1991: 37). Parmaksız, burada Kodaman'ı eleştirerek eğitim teşkilat yapısında sağlanan modernleşmenin, eğitimin modernizasyonunda başarının sağlanamadığını, pozitif bilim derslerinin sayısının azaltılarak din derslerinin sayısının artırıldığını, bunun da modernleşme ilkesiyle çeliştiğini ifade etmiştir (Parmaksız, 2008: 42). Eğitim teşkilatlanmasında bir diğer önemli husus ise bu çağdaş eğitim yapılanmasının kurulurken, ulemaya ve izlenen İslami siyasete rağmen kurulabilmiş ve geliştirilmiş olmasıdır. Bu dönemde diğer dönemlerden farklı olarak Anadolu'da eğitim teşkilatının yapılanmasına ve eğitimin yaygınlaştırılmasına yönelik önemli gelişmeler yaşandığını söylemek gerekir. Devlet ideolojisinin uygulanması ve genişletilmesi Anadolu'da eğitimin yaygınlaştırılmasıyla sağlanmış olup, merkeziyetçi yaklaşımın geliştirilmesinin önemini anlaşıldığı görülmektedir (Eraslan, 2017: 19).

Eğitim sisteminin başarıya ulaşması konusunda vilayetlerde ve özellikle Anadolu'da yaygınlaşması gerektiği düşüncesinin hâkim olduğunu söylemek gerekir. Tanzimat döneminde gerçekleştirilen reformların başarısızlığı, öncelikli olarak bir teşkilatlanmanın kurulmamasına bağlanmıştır. 1879 yılında yapılan değişikliklerle birlikte taşra eğitim teşkilatlanmasının güçlendirilmesine yönelik hamleler görülmektedir. Bu doğrultuda Sivas, Van, Diyarbakır ve Erzurum gibi vilayetlerde Maarif Müdürlerinin görevlendirildiğini söylemek gerekir. 1898 yılında ise Hicaz dışında bütün vilayetlerde Maarif yapılanması kurulmuştur (Kodaman, 1991: 39-40). Tanzimat'tan itibaren Osmanlı Devleti'nde Müslüman ve gayrimüslim vatandaşların eşitliği üzerine bir sistem geliştirilmeye, yani Osmanlılık fikri üzerine çalışılmıştır. Milliyetçilik akımı çerçevesinde kopartılan gayrimüslim gruplardan sonra Osmanlı Devleti içerisinde diğer Müslüman grupların devletten bağının kopmaması için hilafet makamının en önemli katkısı eğitimin sağladığı belirtilmelidir (Berkes, 2012: 207). II. Abdülhamid, Müslüman grupların kendisinden kopmamaları için aşiret mekteplerini açmış, burada İslami değerlerle birlikte devlete bağlı ve padişaha sadakati yüksek gençler yetiştirerek sonrasında bu gençleri üst düzey devlet görevlerine getirtmiştir (Eraslan, 2017: 20).

Eğitim modernleşmesine bakacak olursak, ilk olarak Kanun-i Esasi'de yer alan ilkökul eğitiminin zorunlu tutulduğunu söylemek gerekir ve bu,

birçok Avrupa devletinde bile bulunmayan bir gelişmedir ve Abdülhamid döneminde gerçekleşmiştir (Duymaz, 2011: 171). II. Abdülhamid devrine intikal eden eğitim sistemi şu şekilde meydana gelmektedir: Devletin bir genel eğitim politikası vardır. Bu, hükümette bir maarif nazırının bulunması ve bütçeden eğitim için bir paranın ayrılmasından anlaşılmaktadır. Bu politikanın genel hedefi ise kız ve erkek çocuklara özel olarak ilk, orta ve yüksek kademelerini içeren bir eğitim sistemini geliştirmektir. Bu amaçla orta ve yüksek dereceden meslek ve teknik okullar açılmıştır (Karataşer, 2017: 427).

3.1. İlköğretim

II. Abdülhamid, özellikle ilköğrenim üzerinde durarak eğitim modernleşmesi hareketini başlatmıştır. Kanuni Esasi'nin 114. maddesi ile birlikte hem kız hem erkek çocuklarına ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. Bu dönemde mevcut bulunan sibyan mekteplerinin müfredatları revize edilmiş olup bununla da kalınmayarak iptidai mektepler açılmıştır. Genel olarak idareciler tarafından kabul edilen görüşe uygun olarak eğitimde bir ilerlemenin sağlanması için ilköğrenimin üzerinde durulması gerektiği ifade edilmektedir. Bu sayede orta ve yükseköğrenimde de genel bir ilerlemenin sağlanacağı düşüncesi bulunmaktadır. Ayrıca okulların yaygınlaştırılmasında bir diğer önemli faktör, gayrimüslim okullarına gitme zorunluluğundan kurtarma fikridir. Bu sayede devlet, kendi ideolojik görüşünü ve kendini korumanın yolunu açmış olacaktır. Osmanlılık fikrinin korunması için bir diğer önemli adım ise ülke genelinde resmi dilin Türk dili olmasıdır. Açılan iptidai mekteplerde zorunlu dil Türkçe olmuş, diğer dil ve yerel dillerde eğitim faaliyetlerinin yasaklandığı görülmektedir (Tekin, 2018: 112-114). Osmanlılık fikri çerçevesinde Müslüman ve gayrimüslim çocukların aynı okullarda eğitim alması yönünde atılan adımlar, gayrimüslim halkın tutumları sebebiyle gerçekleşme imkânı bulamamıştır (Kodaman, 1991: 69).

Maarif Nezareti tarafından 1892 yılında 41 maddelik Dersaadet Me-katib-i İbtidaiyesi Talimat-ı Mahsusa adlı talimatname yayınlanarak iptidai mekteplerle ilgili düzenlemeler ele alınmıştır. Bu düzenlemeye göre iptidai mekteplerin genel hedefinin padişaha, anne-babasına, hocalarına, vatanına, insanlığa saygı duyan ve bilime hevesli, erdemli bireyler yetiştirmek olduğu ifade edilmektedir (Parmaksız, 2008: 54). İptidai mekteplerinde eğitim süresi şehirlerde üç yıl ve köylerde dört yıl olarak belirlenmiştir (Eraslan, 2017: 29). İptidai mekteplerde okutulan derslere genel olarak bakıldığında; Elifba, Kuran-ı Kerim, Tecvit, İlmihal, İmla, Kıraat, Sarf-ı Osmanî, Hesap ve Hüsnü Hat müfredata alınmıştır. Başlangıçta Osmanlı tarihi ve coğrafyası dersi, iptidai mekteplerinin son sınıflarında okutulurken, 21 Temmuz 1904 tarihinde kurulan komisyonla bu derslerin müfredattan kaldırıldığı

belirtilmelidir. İptidai mekteplerine tayin edilecek öğretmenlerin Darülmualimin-i İptidai'den diploma almış olmaları ya da yapılacak sınav sonunda yeterliliklerini kanıtlayabilecek düzeyde ve iyi ahlaklı olmaları gerektiği ifade edilmiştir. Öğrenci dövmek, okulda dayak ve falaka bulundurmak da 1892 talimatnamesi ile yasaklanmıştır (Eraslan, 2017: 23). İptidai mekteplerle ilgili olarak genel bir çerçeve çizilerek eğitim alanına kazandırılmış olup, özellikle Müslüman halkın çocuklarının cehaletten kurtarılması bakımından olumlu karşılanacak bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Kız ve erkek öğrencilerin aynı ortamda ders göremeyeceklerini belirten talimatnameyle beraber, kız çocuklarının eğitimi için kız iptidai mekteplerinin açıldığı belirtilmelidir. Kız çocukları için altı ve on yaş arası ilköğrenim zorunlu tutulmuştur. II. Abdülhamid döneminde sayısal olarak çok fazla olmasa da kız çocukları için açılan iptidai mektepler, eğitim sistemine kazandırılması bakımından son derece dikkate değer bir gelişme olarak kendini göstermiştir (Parmaksız, 2008: 56).

II. Abdülhamid dönemine kadar modern anlamda ilkokullarla ilgili olarak ciddi herhangi bir adım atıldığı görülmemiştir. Sultan'ın yaptığı çalışmalarla Müslüman çocuklarla gayrimüslim çocuklar arasında eğitim seviyesinde çok büyük farklılıkların olduğunu anlamış ve bu büyük açığı kapamak için aynı zamanda da homojenlik sağlamak adına ülkenin geleceğini güvence altına almak zorundaydı. Bunun üzerine, sayısı 1876 yılında İstanbul'da sadece 6 olan ilkokul sayısı 1886'ya kadar 50'ye çıkarılmıştır. 1892-1893 yıllarında ise yeni usulde 3.057 okul varken, 1877'de bu sayı 200'ü bulmamaktadır. 1905-1906 öğretim yılında ise bu sayı 9.347'ye çıkmıştır. Buradan da anlaşılabacağı üzere, Abdülhamid yılda ortalama 400 yeni ilkokul açtırmış ve bu dönem için bir rekor seviye olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca öğretmen açığını kapatmak için pek çok vilayette Darülmualiminler ve kısa süreli kurslar açıldığı da belirtilmelidir (Duymaz, 2011: 171).

Maarif Nezaretine sunulan raporlarda bilgisizliğin ortadan kaldırılarak yeni genç nesillerin eğitimi konusunda önemli tespitlerden biri de mali kaynakların yetersizliğinden dolayı ailelerin çocuklarını okula göndere-memesidir. Bunun önüne geçmek adına parasız eğitimin olması yönünde çeşitli kanaatler var olsa da, hükümetin bu teklife karşı hazineye çok fazla yük getireceği düşüncesi nedeniyle hayata geçmediği dile getirilmelidir (Kodaman, 1991: 84).

Döneme genel olarak bakıldığında, 1908 yılına kadar ilkokul politikasının önemli ölçüde uygulanmaya çalışıldığı, ilkokul sayısının 14.000'e yaklaşmış olduğu ve burada eğitime devam eden öğrenci sayısının da 175.000 civarında olduğu yönünde veriler bulunmaktadır. Her köye okul yapılması fikri ilk başlarda siyasi açıdan faydalı gibi görünmüş olsa bile, maddi açıdan yeterli imkânın bulunmaması nedeniyle nahiye merkezlerin-

de bir bölge okulu açılıp, ders verecek öğretmenlerin istihdamı sağlanmaya çalışılmıştır (Kodaman, 1991: 85). II. Abdülhamid'in ilköğrenim ile ilgili politikaları genel olarak şu şekilde ifade edilebilir: İlköğretim zorunlu hale getirilmiş hem merkez hem de taşrada ilköğretim teşkilatının kurulması, iptidai okullar açılarak yaygınlaştırılması, sibyan okullarının yeni usullere uygun hale getirilmesi, Müslüman halkın yoğun olduğu bölgelere öncelik verilmesi, halka eğitim alanıyla ilgili maddi destek verilmesi ve taşrada öğretmen yetiştirilmesi maksadıyla Darülmualiminlerin açılmasıdır.

3.2. Ortaöğretim (Rüşdiyeler ve İdadiler)

II. Abdülhamid döneminde ortaöğretim kademesine bakıldığında zaman üç tip okul bulunmaktadır. Bunlar rüşdiyeler, idadiler ve sultanilerdir. II. Mahmut döneminden itibaren eğitim hayatında yerini alan rüşdiyeler, sibyan mekteplerinin düzenlenmesinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Karataşer, 2017: 430). Tanzimat sonrası dönemin en eski eğitim kurumlarının başında gelen rüşdiyeler, bazı değişikliklere uğramış olsalar bile Cumhuriyet dönemine kadar ortaöğretim kurumu olarak varlığını sürdürebilen bir eğitim kurumudur (Akyüz, 2010: 234; aktaran Soydan, 2018: 44). II. Abdülhamid döneminde ülke genelinde toplamda 423 rüşdiye ve burada eğitim gören yaklaşık 20.000 öğrenci bulunmaktadır (Kodaman, 1991: 95).

II. Abdülhamid döneminde yapılan birçok rüşdiye mektebi bulunmaktadır; ancak 93 Harbi'nin kaybedilmesi sonucunda kaybedilen topraklar neticesinde buralarda var olan yaklaşık 75-80 rüşdiye mektebi kaybedilmiştir (İde, 2017: 66-67). Rüşdiyelerle ilgili olarak 1879 yılında esas çalışmaların başlatıldığı, Mekatib-i Rüşdiye Dairesi kurularak önem verildiği görülmektedir. Bu daireye idareci olarak Selim Sabit Efendi atanmış ve yeni tip rüşdiye eğitim sisteminin uygulayıcısı olmuştur. 1883 yılında Selim Sabit Efendi, bütün ülke genelinde 460 rüşdiyenin eğitim verdiğini ve 30.000 öğrencinin eğitim aldığını ifade etmiştir (Parmaksız, 2008: 56-57).

Rüşdiyelerle ilgili bir diğer önemli hususa değinmek gerekirse, burada eğitim alan öğrencilerin Müslüman ya da gayrimüslim ayırt etmeksizin eğitim alma hakkına sahip olmalarıdır (Tekin, 2018: 118-119). İlk dönemde yabancı dil olarak Fransızca müfredata eklenmiştir. Buradaki amacın Parmaksız'a göre, Fransızca olarak yayınlanan sanat, ziraat, devlet işleri ve ticaret alanlarındaki eserlerin anlaşılmasını sağlayarak çağa ayak uydurulması amaçlanmıştır (Parmaksız, 2008: 57). Sonrasında 1892 yılından itibaren revizyon yapılarak dini derslere ağırlık verilen yeni bir program uygulanmaya başlanmıştır. Bu yeni programda göze çarpan bir diğer değişiklik ise Türkçe derslere ağırlık verilmesi ve milli kültürün ve dilin geliştirilme çabasıdır. Arapça derslerin ikinci sıraya alınması ve Türkçenin

ön plana çıkması açısından son derece dikkate değer bir durumdur (Kaynak, 2012: 135).

Askeri rüşdiyeler, askeri idareciler yetiştirilmesi açısından son derece önemli bir okuldur. Askeri idadilere öğrenci hazırlayan bu kurumlar 1875 yılında kurulmuştur. II. Abdülhamid döneminde İstanbul ve diğer şehirlerde de askeri rüşdiyelerin açılmaya devam ettiği, 28 adet askeri rüşdiyenin eğitim vermeye başladığı görülmektedir (Parmaksız, 2008: 59). Askeri rüşdiyeler, ordunun subay ihtiyacının karşılanması noktasında önemli bir eğitim kaynağı oluşturmaktadır. Rüşdiye mektepleri Tanzimat döneminde açılmış olmalarına rağmen eğitim için uygun koşullara sahip olmadığını belirtmek gerekir. Sultan Abdülhamid iktidarının ilk yılında sayısı 250 civarında olan bu okullar, 1909'a kadar 900'ün üzerine çıkmış ve çoğu kendi özel binasında eğitime başlamıştır (Armağan, 2008: 240). Dönemin şartları zor olmasına rağmen açılan resmi okulların sayısının 15.000'e yaklaştığı görülmektedir (Duymaz, 2011: 171). II. Abdülhamid döneminde rüşdiye sayısında ciddi bir artış olduğu görülmektedir. Ancak açılan okullarda eğitim gören öğrenci sayısının mevcut kapasitenin çok altında kaldığını dile getirmek gerekir. Bunun sebebi ise modern eğitim anlayışına halkın yeterince ilgisinin olmamasıdır. Bu dönemin sonlarına doğru toplamda 619 adet rüşdiye bulunduğunu ve toplamda yaklaşık 40.000 öğrencinin eğitim aldığını söylemek gerekmektedir (Kodaman, 1991: 105). Rüşdiyeler, günümüzdeki 4+4+4 sisteminin ikinci basamağını oluşturmaktadır. Son basamak içinse idadiler kurulmuştur. İdadi, orta tahsili veren okullar için kullanılan bir terimdir. Kelime manası olarak "hazırlamak" olarak ifade edilmiştir. İdadi, kendisinden üstün olan okullara öğrenci hazırlayan ve yetiştiren okul olarak ele alınmıştır (Pakalın, 1993a: 34). 1868 yılında sadece Galatasaray Sultanisi açılmıştır. Ne İstanbul'da ne de diğer şehirlerde rüşdiyeler haricinde yüksekokullara öğrenci yetiştiren bir eğitim kurumu açılmamıştır. Bu nedenle idadilerin açılması hem siyasi hem eğitim-öğretim açısından bir zorunluluk haline gelmiştir (Kodaman, 1991: 114). 1876 yılına kadar taşrada bir, İstanbul'da dört ya da beş adet idadi açılabilmiştir. İdadi okullarının önemi, bu okullardan yükseköğrenime öğrenci yetiştirilmesidir. İdadilere bu derecede önem verilmesine karşın istenilen düzeyde okul sayısına ulaşamamıştır. Bunun en önemli sebebi maddi açıdan yaşanan sıkıntılardır. İdadiler, sürekli giderleri ve tesis harcamaları yüzünden büyük masraflar gerektiriyordu. Sadrazam Sait Paşa, mali sıkıntıları halletmek için aşara ek olarak bir maarif vergisi alınmasını sağlamıştır. Bu kaynakla vilayetlerde idadiler açılmıştır. Bu dönemde kız evlatları için idadiler de açılmıştır. Münif Paşa'nın Maarif Nazırlığı yaptığı sırada 1880 yılında ilk kız idadisi öğretime başlamıştır. Bu kız idadisinde Avrupa öğretilerine uygun tahsil veriliyor ve Türkçe, kültür derslerinin yanı sıra dil dersleri de müfredatta yer alıyordu. Ayrıca bu okulda ev işleri de ders olarak gösteri-

liyordu. Bu okul, ancak iki yıl tahsil verdikten sonra ilgisizlik sebebiyle kapatılmıştır (Karataşer, 2017: 430).

İdadilerin masraflarının karşılanması amacıyla halktan çeşitli şekillerde vergiler kesilmiş, fakir çocuklarına parasız yatılı eğitim vermek istenmiştir. Ancak bu görüşe karşıt bir görüş olarak, fakir çocuklara parasız yatılı eğitim vermenin sakıncalı olabileceği ileri sürülmüştür. Bu görüşü savunanlar, fakir çocukları yüksek tahsil eğitimi alsalar bile zengin çocuklarından alt seviyede bir yaşam süreceklərini, buna da devletin neden olduğu bir adaletsizlikten kaynaklandığını düşünerek anarşist, nihilist ve sosyalist ideolojilerin etkisinde kalacaklarını iddia etmişlerdir (Kocaman, 1991: 125). Böyle bir fikir ayrılığı, eğitim sistemini ve nitelikli yüksek tahsil görmüş insan kaynağının yetişmesine engel olduğunu belirtmek gerekir. Dönemin ekonomik şartlarının eğitime yatırım yapma noktasında zor olduğu, ancak yatırımların yapılması için büyük bir çabanın gösterildiği bu şartlar altında eğitimin gelişmesi önünde büyük bir engel olduğu ifade edilebilir.

Sivil idadilere örnek olan askeri idadilerdir. 1845 yılında Harbiye Mektebi Komutanı Emin Paşa'nın öncülük ve adımları neticesinde Meclis-i Muvakkat tarafından kurulduğunu belirtmek gerekir. Askeri idadilere, rüşdiye bitirmiş on iki yaşından büyük, on yedi yaşından küçük kabiliyetli öğrenciler sınavlarla alınmıştır. II. Abdülhamid döneminde bu askeri idadiler üç yıllık bir eğitim vermiştir. Matematik ve fen bilimleri derslerine ağırlık verilerek, Fransızca ve İngilizce yabancı dil eğitimi de verilmiştir. Bu dönemde Arapça ve Farsça dersleri de asgari bir şekilde verilmiştir (Parmaksız, 2008: 68).

Tanzimat Dönemi'nin Batıcı, sivil eğitim projesi II. Abdülhamid döneminde uygulanmaya konulmuş, 1908 yılına kadar Hicaz dışında bütün vilayet merkezleri ve önemli sancak merkezlerinde lise düzeyinde idadiler açılmıştır (İnalçık, 2013: 180-181). İdadilerin masrafları için vergi kaynakları aktarıldı ve aynı yıl 43 yerde idadi açılma kararı verildi; bunlardan bazıları ise yatılı olarak eğitim yaptı. Abdülhamid iktidarının sonunda idadi sayısı 109'a, okuyan öğrenci sayısı ise 20.000 civarına ulaşmıştır (Tekin, 2018: 120).

Rüşdiye ve idadilere bakıldığında, özellikle rüşdiye sayılarında ciddi artışların gözlemlendiği belirtilmelidir. İdadiler yönünden bir sayı artırma çabası olsa da parasız eğitim verme politikası geliştirilmek istense de halktan alınan vergilerin çokluğu, devletin içerisinde bulunduğu mali krizler nedeniyle büyük bir gelişmenin mümkün olmadığını söylemek doğru olacaktır. Eğitim modernleşmesinin ve devletin ideolojik görüşünü yaygınlaştırmanın yolu özellikle iptidai mekteplerde aranmış ve sayılarında ciddi artış gözlemlenmiştir.

3.3. Yükseköğretim

Uzun ömürlü bir girişim olarak modern üniversitelerin temellerini atmak II. Abdülhamid devrinde olacaktır. İlk olarak geliştirilen ve bugünkü modern kimliklere ulaşan eğitim kurumları; Deniz Mühendislik Okulu, GATA'nın temeli olan Askeri Tıp Okulu, Mekteb-i Harbiyeler, Askeri Baytar Okulu, Kurmay Okulu, Mekteb-i Mülkiye (Siyasal Bilgiler Fakültesi), Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi) gibi okulların temeli atılmıştır. İkinci olarak tasarlanıp açılan yüksekokullardan bahsetmek gerekir; Mekteb-i Hukuk, Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi, Öğretmen okulları, Hendese-i Mülkiye Mektebi, Sanayi-i Nefise Mektebi, Hamidiye Ticaret Mektebi, Aşiret Mektepleri karşımıza çıkmaktadır. Dikkat çeken okul ise 1898 yılında Ankara'da Numune Çiftliği'nde kurulmuş olan Çoban Mektebi'dir. II. Abdülhamid, çobanların dahi okuması arzusu içindedir ve bunun için elinden geleni yaptığını söylemek doğru olacaktır (Armağan, 2008: 242-244). Yükseköğrenim kurumlarıyla kısaca bilgi vermek gerekirse; Mekteb-i Mülkiye-i Şahane, kamu görevlileri yetiştirme amacıyla kurulmuş bir yükseköğrenim kurumudur. Ders müfredatı oluşturulurken Paris Serbest Bilimler Okulu'nun programından yararlanılmıştır (Parmaksız, 2008: 106).

II. Abdülhamid dönemi yükseköğrenimde en önemli gelişme ise 1900 yılında Darülfünun'un kurulmasıdır. Müslüman dünyasında kurulan ilk milli üniversitedir. Daha öncesinde birçok kez kurulmaya çalışılmış ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Kaynak, 2012: 152). Mekteb-i Funun-i Maliye ise Fransız Siyaset Bilimi Mektebinden esinlenerek oluşturulmuştur. Nitelikli maliye memurları yetiştirilmek amacıyla kurulmuştur. Sadrazam Said Paşa, bu okulun faaliyetlerinin devamı için büyük çaba sarf ettiğini belirtmek gerekir (Soydan, 2018: 52). Mekteb-i Hukuk-ı Şahane, dört yıl hukuk eğitimi veren bir yükseköğrenim kurumu olarak kurulmuştur. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, modern tıp tekniklerini geliştirmek ve öğrenci yetiştirmek için kurulmuştur. Bu eğitim kurumuna Almanya'dan bir hoca getirtilmiş ve sadece bu eğitim kurumunda ders vermesi istenmiştir. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ise taşrada sivil doktor yetiştirilmesi için kurulmuş ve ayrıca bünyesinde eczacılık bölümü de yer almıştır (Vurgun, 2018: 132-133).

Sivil hizmetlerdeki mühendis açığının kapatılması için 1883 yılında Hendese-i Mülkiye açılmıştır. Mühendishane-i Berr-i Hümayun'da ders veren hocalar tarafından eğitim verilmiştir. Osmanlı Devleti genel itibarıyla tarım ve hayvancılıkla geçinen bir topluma sahip olmasına rağmen baytar mektebinin kurulması II. Abdülhamid döneminde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nde güzel sanatlar okulu açılması düşüncesi Sultan Abdülaziz döneminde olmasına rağmen II. Abdülhamid döneminde 1881 yılında

Sanayi-i Nefise Mektebi, Ticaret Nezaretine bağlı olarak kurulmuştur (Karaşar, 2017: 432-433).

Osmanlı Devleti'nde ordu, modernleşme açısından öncü bir rol üstlenmiştir. Eğitim alanında da yapılan modernleşme hareketinde askeri okullar, Batılı tarz eğitimin ilk uygulandığı eğitim kurumlarıdır. Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Tıbbiye gibi askeri okullar, sivil açılan yükseköğrenim kurumlarına da örnek teşkil etmiştir. Batılı tarzda eğitim gören subay adayları, Batı kültürünün etkisinde kalarak bu kültürün taşıyıcısı olmuşlardır. 1835 yılında açılan Mekteb-i Harbiye, 1884'e kadar aynı şekilde eğitim vermeye devam etmiştir. Bu tarihten sonra II. Abdülhamid, merkezden uzak olan ordu birimlerinde bir rüşdiye ve bir idadi kurdurarak taşrada bulunan eğitim kurumlarının gelişmesine katkıda bulunmuştur. II. Abdülhamid döneminde siyasi alanda askerlerin rolü ön plandadır. Bu sebepten ötürü askeri eğitim alanına özellikle eğilen II. Abdülhamid, birçok yerde harp okulları açtırmıştır. Merkez ve taşrada var olan harp okullarında yetişen subaylar arasında bir çatışma olmasına neden olmuştur (Kara, 2016: 555-556).

II. Abdülhamid döneminde açılan modern harp okullarında eğitim alan genç subaylar, yabancı eğitimcilerin etkisiyle beraber liberal düşünceler geliştirerek, Padişahın yönetim şekline düşman olmaya başlamışlardır. Yusuf Akçura bu durumla ilgili olarak durumu şu şekilde izah etmiştir: *“Erkan-ı Harbiye’de mektebinde iken hocalarımız bize gizli gizli hürriyet ve meşrutiyetten bahsederler, Kanun-ı Esasi yürürlüğe girerse imparatorluk kurtulur derlerdi...”* genç subay adaylarının yabancı eğitmenlerden nasıl etkilendiklerini göstermektedir. Enver Paşa ise yönetimin kötü olduğunu ve II. Abdülhamid’i suçlamaktadır. Enver Paşa: *“Bu halin devamı memleketin mahvı demektir. Buna sebep ise, İdare-i Hamidiye idi.”* şeklinde beyanı bulunmaktadır. Kazım Karabekir de Enver Paşa gibi Osmanlı Devleti’nin iyi yönetilmediğini ve mesulün II. Abdülhamid olduğunu ifade etmiştir. Kazım Karabekir: *“Bütün cihan baş döndürücü bir hızla terakki âleminde yol alırken Sultan Hamid’in vehmiyle Türk milleti her yenilikten, her terakkiden geri kaldı.”* şeklinde ifade ederek, baskı altında harp okulunu bitirdiğini belirtmiştir (Kara, 2016: 557-558). Görüldüğü gibi II. Abdülhamid dönemi eğitim alan genç subayların özellikle Batılı eğitimcilerin etkisinde kaldıkları, Batı’da gelişen liberal düşüncelerle birlikte bir yenilik hareketi içerisinde oldukları söylenebilir. Milliyetçilik akımının etkisinin Osmanlı subay kadrosunu da etkilediği, Osmanlıcılık politikasından vazgeçilerek bir ulus devlete doğru geçiş sürecine hazırlandığı ve bunun oluşmasında harp okullarında alınan eğitimlerin rolünün büyük olduğu aşîkârdır.

II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu zor şartlara rağmen en önemli girişimleri eğitim alanında yaptığı görülmüştür. Gele-

nekçi ve muhafazakâr bir yapısı olan Sultan'ın modernleşmenin önemli ölçeği olan eğitimi, Batılı formlarda uygulaması son derece önemlidir. Bu durum, devletin ve Sultan'ın sonunu hazırlayan nedenlerden biri olarak görülse de kısa bir süre sonra kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nde modern eğitim anlayışının hazırlayıcısı da olmuştur (Duymaz, 2011: 183).

4. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde eğitim konusunda devletin güçlü olduğu dönemlerde yaygınlaştırma ya da geliştirme yönünde bir çaba görülmemektedir. Batıda gerçekleşen Rönesans, Reform ve Aydınlanma Çağı Osmanlı Devleti tarafından yakalanamamıştır. Devletin toprak kaybetmeye başlamasıyla birlikte reform yapma ihtiyacı duymuş, ancak kalıcı adımların atılamadığı görülmektedir. Eğitim sisteminin kontrolünün büyük çoğunluğu devletin elinde olmaması, sistemde bir yozlaşmayı beraberinde getirmiştir. Klasik dönem eğitim sistemiyle bir yere varılamayacağının anlaşılması Tanzimat öncesi döneme denk düşmektedir. Özellikle III. Selim ve II. Mahmut askeri eğitim sistemi üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Eğitim modernleşmesinin başlaması da bu dönemlerde gerçekleşmiş, ancak kalıcı reformların tam olarak gerçekleşmediği görülmektedir.

Tanzimat itibarıyla eğitim modernleşmesine devam edilmiş, çeşitli kurullar ve komisyonlar kurularak bu alan üzerinde çalışılmıştır. Ancak alınan kararlar ve açılan okullarla ilgili gelişmelerin üzerinde fazla durulmadığı, bir kopukluğun söz konusu olduğu görülmektedir. Bu dönemde iç ve dış siyasette meydana gelen olaylar modernleşmenin önüne bir set çektiğini söylemek mümkündür. Ayrıca eski ile yeni tip eğitim arasında ortada kalınmış bir durum söz konusudur. Ulema sınıfının etkisinin kırılmamış olması da eğitim modernleşmesinin gerçekleşmesine engel olarak görülmektedir.

II. Abdülhamid, Osmanlı idaresini eline aldığı anda mevcut bulunan siyasi, ekonomik ve askeri şartlar oldukça kötü bir hal almış durumdadır. Eğitimin etkisinin farkında olan II. Abdülhamid, bu alan üzerinde ciddi çalışmalar yürütülmesinin önünü açmıştır. Eğitimin devletin kontrolü altında olması ve merkezileştirilmesi yönünde ilk kez ciddi gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Devletin ideolojisini ve aidiyet duygusunu güçlendirmek için eğitimin bir araç olduğunun farkında olan II. Abdülhamid, özellikle ilkokullardan başlamak suretiyle kapsamlı bir okul açma sürecini başlattığını söylemek doğru olacaktır.

Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle beraber bütün kız ve erkek çocuklarına eğitim zorunlu hale getirilmiştir. Bu sayede cehaletten kurtulmak adına çok önemli bir adım atılmış olup, devlete sadık gelecek nesiller yetiştirme arzusu olduğu görülmektedir. Müslüman nüfusun yoğun olduğu

yerlerde eğitim faaliyetlerinin artırılması yönünde hareket edilmiş, böylelikle gayrimüslim çocuklarıyla olan açığın kapatılmasına çalışılmıştır.

Tanzimat döneminde gerçekleştirilmeye çalışılan eğitim reformlarının aksine II. Abdülhamid dönemi eğitim modernleşmesi hem merkezi hem de taşrayı geliştirme hedefini taşımaktadır. II. Abdülhamid döneminde hem merkez eğitim teşkilatı örgütlenmiş hem de taşra eğitim teşkilatı yaygınlaştırılmıştır. Bu sayede eğitimin bütün ülkeye yayılmasının önü açılmıştır. Dönemdeki ekonomik durumun çok iyi olmamasına karşın eğitim için gerekli yatırımlar yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. İlköğretim düzeyindeki eğitim için yapılan yatırımların büyük bir kısmı daha üst seviyelerdeki eğitim kurumlarına yansıtılamamıştır. Bu dönemde bir diğer önemli fikir ise parasız eğitim yapılması düşüncesidir. Ancak bu sadece düşünceden ibaret kalabilmiştir. Eğitimin hazineye getireceği yükün çok fazla olacağı düşüncesi daha ağır geldiğini ifade etmek doğru olacaktır. Eğitim harcamaları için halktan vergiler toplanmış olduğu görülmektedir. II. Abdülhamid dönemi eğitim yatırımlarının büyük çoğunluğunun Anadolu içerisinde yapılması son derece dikkate değer bir hamledir. Devletin eğitim ile kendisine bir meşruluk kazandıracağı bir alan yaratmaya çalışıldığı görülmektedir.

Yükseköğrenim üzerine de büyük yatırımlar gerçekleştirilen bu dönem, daha sonrasında Cumhuriyet döneminde de kurulacak eğitim sisteminin temellerini oluşturduğunu ifade etmek gerekir. Birçok farklı branşta açılan yükseköğrenim kurumları, eğitim sisteminin modernleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Batılı tarzda eğitim anlayışının yerleşmesiyle birlikte askeri okullarda da farklı düşüncelerin yer almaya başladığı bir dönemdir. Modern eğitim anlayışına geçen harp okullarında eğitim veren özellikle de Alman eğitimcilerin etkisi son derece büyüktür. Bu eğitimcilerin etkileri sonucunda II. Abdülhamid'e karşı kışkırtılan subaylar, Osmanlı Devleti'nin son müktedir padişahı II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinde rol oynamışlardır.

II. Abdülhamid döneminde gerçekleşen bütün yatırımlar gibi eğitim alanında da yapılanlar Cumhuriyet dönemine miras olarak kalmıştır. Gerçekleştirilen modernleşme hareketlerinin büyük çoğunluğu Anadolu içerisinde yapılmıştır. Eğitim alanında gerçekleştirilen hamleler de modern ulus olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında hem kurucu kadroların yetiştirilmesine hem de vatandaşlık bilincinin oluşturulmasına büyük katkılar sunduğu gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (2011). Türk Eğitim Tarihi. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Armağan, M. (2008). Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı (9. b.). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Berkes, N. (2012). Türkiye'de Çağdaşlaşma (18. b.). (Düz. A. Kuyaş) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Duymaz, Ş. (2011). II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Yapıları. G. Alah, Ş. Batmaz, & M. M. Hülagü içinde, Devri Hamid. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Eraslan, C. (2017). Objektifden Yansıyanlarla Sultan II. Abdülhamid Döneminde Eğitim. İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Findley, C. V. (2011). Tanzimat. R. Kasaba içinde, Türkiye Tarihi; Modern Dünyada Türkiye 1839-2010 (Z. Bilgin, Çev., 1. b., Cilt IV, s. 37-69). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Fortna, B. C. (2011). II. Abdülhamid'in Saltanatı. R. Kasaba içinde, Türkiye Tarihi; Modern Dünyada Türkiye 1839-2010 (Z. Bilgin, Çev., 1. b., Cilt IV, s. 71-98). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- İde, R. (2017). Osmanlı Modernleşmesi Açısından II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnalcık, H. (2003). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600). (R. Sezer, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (2013). Osmanlı ve Modern Türkiye. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kara, H. (2016). Sultan II. Abdülhamid Devri Osmanlı Harp Okulunda Modernleşme; "Modernist- Gelenekçi Subaylar Arasındaki Çekişme Üzerine Bir Değerlendirme". Turkish Studies International Periodical for Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 551-564.
- Karataşer, B. (2017). Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme. International Journal of Social Science, 423-434.
- Kaynak, A. (2012). Emperyal Modernlik ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Reformları. Ankara: Ankara Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, D. (2019). II. Abdülhamid Devri Eğitin İslahatlarının Sivas'a Yansıması (1876-1909). Sivas: Sivas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kodaman, B. (1991). Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi (2. b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ortaylı, İ. (2010). Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi (3. b.). Ankara: Cedit Neşriyat.
- Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (Cilt II). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (Cilt III). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Parmaksız, E. (2008). II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Soydan, A. (2018). II. Abdülhamid Dönemi Türk Modernleşmesi. Abant İzzet Baysal Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Talay, A. (2007). Eserleriyle ve Hizmetleriyle Sultan II. Abdülhamid. İstanbul: Armoni Yayıncılık.
- Tekin, Y. (2018). II. Abdulhamit'ten Cumhuriyete Miras: Bir Ulus Devlet Yaratma Projesi (3. b.). İstanbul: Gökkuşbu.
- Vurgun, A. (2018). II. Abdülhamid Döneminde Bursa'da Eğitim-Öğretim Faaliyetleri. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yelkenci, Ö. F. (2008). Türk Modernleşmesinin Osmanlı Kökenleri: Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Konuları. İstanbul.

DEVLETLERİN BAŞARISIZ OLMA NEDENLERİ

Yusuf Wara ABUBAKAR¹

1. GİRİŞ

Sömürgecilik ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından küreselleşme ve emperyalizm, birçok devletin ortaya çıkmasına ve birçok sorunla karşılaşmasına neden oldu. Yeni kurulan ve ortaya çıkan birçok devlet, ya iç savaşa girmiş halde bulunmuş ya da zayıf liderlerle kötü bir şekilde yönetilmiştir. Afrika'ya bakıldığında Fransız, İngiliz ve Portekizlilerin sömürgecinin altında kaldığı kıtadaki ülkelerin bağımsızlıklarının kazanırken gelişigüzel sınır belirleme nedeniyle çoğu etnik ve dini krizle karşı karşıya kalmaktadır. Bunun temel nedeni, sömürge süreci bitir bitmez, sömürgeciler tarafından Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin toprak bütünlüğünü dikkate alınmadan sınırlar belirlenmiştir. Bu düzensiz birleşme ise Afrika'da ve Orta Doğu'daki ülkelerinin başarısız bir şekilde yapılanmalarına neden olmuştur. Çünkü farklı kültürler, etnikler, kabileler ve dinler bir arada yaşamak zorunda kaldı. Dolayısıyla bu ülkeler, yönetim problemleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Her dinin, kabilenin ve etnik grubun iktidara gelme isteği problemleri de beraberinde gelmiştir.

Her kabile iktidara gelir gelmez diğerlerinin aleyhine kendi etnik ve dini grubunun geliştirmesi için çaba göstermiştir. Bunu görünce diğer din mensupları ve kabileler o yönetimin çökmesi ya da başarısız olması için adım atmaktadır. Bunun en temel örneklerden birkaçı Togo, Kongo Demokratik Cumhuriyet, Haiti, Yemen, Burkina Faso, Afganistan, Somali, Sudan, Kamerun ve Nijerya gibi karşımıza çıkmaktadır. Çoğunluğu İngiliz veya Fransız sömürgecinin altında olan bu ülkeler, halklarının refahını olumsuz etkileyen bir dizi etnik gerginlik ve dini krizle karşı karşıya kalmaktadır.² Farklı kültürlerden ve etnik gruplardan insanların bir araya gelmesinden dolayı bağımsızlık sonrası ülkenin yönetimini ele geçirmeye yönelik kabileler arasında çatışma çıkmaya başlamıştır.

Sınır ve etnik sorunların çokça yaşandığı, bölge ülkelerinin zayıf düşmesine yol açan çatışmaların yaşandığı bir diğer bölge ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da da yaşandı. Orta Asya'ya bakıl-

1 Dr. Öğr. Üyesi, (Kastamonu Üniversite, İİBF, Uluslararası Siyaset Bölümü), wara9@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-3410-6113

2 Kouladoun, Jean-Claude; Maipor, Miandinguem Dem Oyel ve Ndinga, Mathias Marie Adrien, "Cultural conflicts and wellbeing in Africa" Sustainable Development, Environment and John Wiley & Sons, sayfa 3615, 2023.

dığında Sovyetler Birliği dağılmadan önce bütün bölge Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) yönetimin altındaydı. 15 yüzyıldan itibaren SSCB kurulmaya başladı. "Rusya imparatorluğu 19. Yüzyılda Orta Asya'daki en başat güç haline gelince Güney Asya kendi kontrolü altında olan İngiliz İmparatorluğu ile büyük bir rekabet içine girmiştir"³ Sovyetler Birliği, İngiltere üzerindeki bölgedeki nüfusunu artırmak amacıyla bazı bölgeleri kendi topraklarına dahil etmeye başladı. İlk olarak, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan, beş «tan» ülkenin bir parçası olduğunu söylüyor. Ayrıca, geniş anlamda, Afganistan, Pakistan'ın kuzeyi, Çin'in batısı (Doğu Türkistan ve Tibet), Moğolistan, Rusya ve kuzeydoğu İran'ı içeren coğrafi bölgeyi ve bölgeyi tanımlar. Asya kıtasının dünya okyanuslarından uzak iç kısmını ifade eder.

Rusya İmparatorluğu'nun 90'lı yıllarda dağılmasından sonra Orta Asya ülkeleri ortaya çıkmıştır. SSCB'nin yıkılmasının en temel nedenleri farklı kültür, etnik, tarihi, dini, siyasi ve ekonomik çıkarların olmasıdır⁴. Orta Asya ülkeleri ortaya çıkınca aralarındaki toprakların bölüştürülmesi toprak anlaşmazlıklarının en temel sebebi olarak görülmektedir. Dolayısıyla diğer ülkelerde de etnik azınlık oluşmuştur. Örneğin Özbekler Tacikistan'da önemli bir azınlığı oluştururlar. Bu nedenle Tacikistan ve Özbekistan arasında sınır sorunu vardır. Ayrıca bütün bölgedeki en tehlikeli çatışmanın Özbekler ve Tacikler arasında meydana geldiği de bilinmektedir. Şu an gördüğümüz problemler şu şekilde özetlenebilir: Tacikistan, Özbekistan'ın Surhan-Derya rayonunu istemektedir; Ayrıca Tacikistan, Özbekistan'ın Semerkant ve Buhara bölgelerinin bir kısmını, Zerafşan Nehri vadisini istemektedir. Bu sorunlar iki ülke arasında ciddi bir şekilde ekonomik ve siyasi ilişkilerinin gelişmesini de engelledi. Bu durum, bölgedeki diğer ülkeleri de olumsuz bir şekilde etkileyip bazı faktör ve gelişmesi gereken alanlarını da başarısız olmalarına neden olmuştur.

2. BAŞARISIZ DEVLETLERE GENEL BAKIŞ

Başarısız devlet dediğimizde uluslararası ilişkilerde ilk akla gelen terimler: tehdit, şiddet, çatışma, çevre kirliliği, savaş, terörizm, yasadışı göç ve etnik sorunların içinde yaşayan bir ülkedir. Ayrıca, başarısız devlette bütün güvenlik çeşitleri: İnsan güvenliği, ekolojik güvenlik, ekonomik güvenlik, sağlık güvenliği, demografik güvenlik, doğal kaynaklar, enerji ve gıda güvenliğinin yok veya yetersiz olduğunu düşünüyor.

Mevcut zamanda başarısız olarak kabul edilen devletler, sosyal, ekonomik ve siyasal olmak üzere üç ana başlıkta zayıf veya güçsüz olan devlet-

3 Tanrısever, Oktay. Rusya'nın Orta Asya'da Sarsılan Hegemonyası ve Afganistan Politikası, Ankara, 2013.

4 Demirtepe, Turgut ve Güner. Ö(Der.), Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik, USAK Yayınları, Ankara, serisi 9, 1. Baskı, 2013, s. 4.

lere işaret ediyor. Başka bir deyişle, başarısız devlet kavramı düşkün devlet ya da güçsüz devlet olarak kullanılmaktadır. Dünya Nüfus İncelemesi'ne (2024) göre başarısız devletler genellikle düşük İnsani Gelişim Endeksi puanıyla dünyanın en az gelişmiş ülkeleri arasındadır. Birçoğu savaştan zarar görmüş veya şu anda savaştadırlar ve sıklıkla dünyanın en tehlikeli ülkeleri arasında yer alır. Başarısız devletler, ulusal sınırlarını savunma yeteneğinin azalması, topraklarını denetleme yeteneğinin azalması ve kamu hizmetlerinin gerilemesiyle karakterize edilirler.

Şimdiki zamanda başarısız devletler çoğunlukla Afrika ve Asya ülkelerinde görülmektedir. Bunların içerisinde en başarısız devletler ise Somali, Yemen, Güney Sudan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Suriye, Afganistan, Sudan, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Haiti, Etiyopya ve Myanmar görülmektedir.⁵

Yukarıdaki devletler neden başarısız olduklarını sorgulayınca da farkına varıyoruz ki, bu ülkelerin çoğu sömürgecilik altında kaldığı ülkelerdir. Sömürge zamanında, sömürge yönetimleri yani sömüren ülkeler, sömürülen ülkelerde, ekonomik gelişimin evrimsel sürecinin tamamlanmasını engellemiştir. Aynı sebeplerden de siyasal gelişimin sürecini de tam tersine çevirmiştir. Sonuçta, sömürgeci devletlerden kurtulan devletler çok zayıf entiteleri oluşturmuşlardır ve bu durum bu devletlerde çok fazla etnik ve dini çatışmaya yol açarak onları hem iç hem dış politika gibi alanlarda çok zayıflattı.⁶ Max Weber, devleti sınırları içinde fiziksel gücün meşru kullanımını konusunda tekele sahip insan komünitesi olarak tanımlar. Ayrıca bir devlet bu tekeli kaybettiği an “failed state” olmaya adaydır. Genel anlamda da vatandaşlarının ekonomik, politik ve sosyal ihtiyaçlarını ve gereksinimlerini karşılayamayan herhangi bir ülkenin ‘başarısız’ olduğu söylenir.

Bu devletlerin temel özelliklerini çatışma, düşmanlık, yolsuzluk, yönetim kusurları, açgözlülük ve despotluk olduklarını nedenleri ülkedeki ekonomi, siyasal ve sosyal faaliyetleri sağlam değildir.⁷ Bunların dışında; güvenlik, sosyal yapısı, siyasal özgürlük düşük düzeylerinde, çeşitli suçlar, bağımlı yargılar, hukukun üstünlüğü olmaması da sahiptirler. Genel olarak başarısız devletler çok tehlikeli bir durumda yaşamaktadır, terör örgütleri, gerginlik çatışma ve iç savaş ortaya çıkan bir ortama sahiptirler. Askeri, terör örgütleri ya da çatışma gruplarıyla sürekli karşı karşıya çıkıyorlar. Ayrıca isyan ve sivil huzursuzluk büyük bir yer almaktadır, dolayısıyla ülkedeki ekonomi, sosyal faaliyetleri, sınırları, gıda ve birey hiç güvenlik yoktur.

5 WPR, Failed States 2024, <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/failed-states>

6 Gündül, Serpil ‘Bir Başarısız Devlet Örneği Olarak Lübnan, 38. ICANAS Bildiriler - Uluslararası İlişkiler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2020, 777-787.

7 Rotberg, R. I. 2003. “Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators.” In State Failure and State Weakness in a Time of Terror, 1, 25.

Genelde başarısız devletlerde iç savaşlar karakterize etnik, dini, dilsel ya da diğer düşmanlıktan kaynaklanıyor.¹¹ Başarısız devletler doğal kaynakları çok bulmadıklarından dolayı, etnik ve dili arasında adaletsiz olarak paylaşmalarının ve yolsuzluğu çoğu için bütün ülkede çatışma çıkarmaktadır. Hatta terör örgütleri ve militanlar ortaya çıkabilir, dolayısıyla siyasal faydalarının çok az olduğu görülmektedir. Ayrıca yürütme, yasama ve yargı güçleri arasında hiçbir ayırım yoktur.

Başarısız devletler kendi sınırları kontrol etmekte güçlük çekmekte. Onlar topraklarının bölümleri üzerinde yetki kaybeder. Bütün sosyal hizmetleri: yollar, okullar, hastaneler ve ulaşım kötü bir durumda olduğu görülmektedir. Bunun en temel örnekleri de Liberya ve Sierra Leone gibi ülkelerdir. Diğer yanda da toplumlararası çatışmalar muazzam bir şekilde olması da görülmektedir, bunun en temel örnekleri Afganistan, Angola, Zaire, Sudan gibi ülkeler görülmektedir. Ayrıca, başarısız devletlerin en belirgin özelliklerinden biri de sürekli çatışma ve terör örgütlerinin topluma, kurulu düzenlere veya idari yerlere saldırmasıdır. Bunun örnekleri de, Irak ve Nijerya gibi ülkeleri rahatlıkla sayabiliriz. Silah, uyuşturucu, kızlar ve insan kaçakçılık temel özellikleridir, bunlar da dâhil başarısız devletler çok zayıf kurumlara sahiptir.

Başarısız devletlerin en temel ve en bilinen problemleri: Ekonomik, siyasal, sosyal kaoslar; öğretmenler, doktorlar, hemşireler, hastane ekipmanları, teknisyen eksiklikleri, gıda eksikliği, açlık vb. içinde yaşamaktadır. Bunun en temel örnekleri, şu ülkeler öne çıkmaktadır: Somali, Zimbabve, Nijerya ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti görülmektedir.

3. DEVLETLERİN BAŞARISIZ OLMANIN ÖNEMLİ NEDENLERİ

Bir devletin başarısızlığa uğramasına, hatta çökmesine yol açan dış etkenlerden iç etkenlere kadar pek çok etken vardır. Bu bölümde devlet başarısızlığını belirleyen temel nedenlerden bazılarını ele alacağız.

3.1. Sömürgecilik

Birkaç ülkenin başarısız olmasının temel nedeni sömürge altında kalmasına dayanmaktadır. En basit örneği Nijerya'da bulunmaktadır. Ülkede ortaya çıkan ve 30 ay devam eden iç savaş ve terör gruplarının nedeni birkaç bilim adamına göre ülkenin sömürge altında kalmasından kaynaklanmaktadır. Sömürgeleşmesinden önce yani 1800 yılına kadar Nijerya adında bir ülke yoktu. Günümüzdeki Nijerya'nın yerinde sadece şehirler bulunmaktaydı ve her şehir emirlik sistemiyle yönetilmekteydi. Ek olarak, bazı şehirlerin dini, etnik, kültürel ve sosyal sistemleri diğerlerinden fark-

lıydı. 1884 yılından 1914 yılına kadar bütün ülkenin sömürgeleşmesinden sonra ülkenin güneyi ve kuzeyi farklı kültürlerle sahip olduklarına rağmen bütünleşmiştir. Güney ve kuzey Nijerya'nın 1914'te birleşmesini (Amalgamation of 1914) bilim insanlara göre büyük bir hata olarak belirtmişler, bunu da 'The Mistake of 1914' olarak ifade etmişlerdir.

Dolayısıyla 1960 yılında, eskiden sömürgecinin altında kalan ülkeler bağımsızlık kazandıktan sonra birçok problem ile yaz yüze gelmiş bulmuşlar kendilerini. Bunun temel nedeni her etnik ve dini temsilcilerin iktidara gelmeye çalışmalarıdır. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra birinci cumhuriyetin kurulmasıyla beraber ülkede etnik, dini ve siyasal krizler ortaya çıkmıştır.

Sömürgecilik, birkaç ülkede olduğu gibi, Nijerya üzerinde de bazı temel olumsuz etkileri bırakarak ülkenin hem gelişmesini hem de başarılı olmasını engellemiştir. Kölelik, sömürgeciliğin Afrikalılar üzerindeki en olumsuz etkilerinden biridir. Uzun yıllar boyunca kıta insanları bir mal gibi ticaret edildi ve özgür yaşam haklarından mahrum kaldılar.⁸ Afrikalı ünlü şair Achebe'nin belirttiği gibi sömürgecilerin bize gelince hem kültürümüzü hem de ekonomimizi kaybettirmiştik, dilimiz, dinimiz, kıyafetlerimiz hatta geleneksel yemeklerimizi de kaybetmiştik. Gelişmemiz mümkün değildir çünkü bütün hareketlerimiz Avrupa göre edip kendimize has düşüncelerimizi net olarak kaybettik. Achebe'nin direkt sözüne göre 'Beyaz adam çok zekidir, o din ile bize geldi, onun aptallıkları ile eğlendik bu yüzden bizimle kalması için ona izin verdik. Şimdi arkadaşlarımızı bizden aldı, bu yüzden topluluğumuz artık eskisi gibi aynı değildir. Bizi bir arada tutan değerleri bir bıçak gibi kesti, bu nedenle ayrı ayrı düştük'⁹

Ekonomik olarak, sömürgecilik, zengin doğal kaynaklara sahip bir ülke olmasına rağmen, halkının bu kaynakları kullanmasını engelledi. Bu durumun doğal sonucu olarak Afrika ülkeleri sanayileşmeyi başaramamış, yurt içi sermaye dolaşımını sağlayamamış ve bununla birlikte eğitim ve sağlık gibi temel sektörlerle de yatırım yapamamıştır. Bu da ülkede büyük işsizlik oranı yaratmaktadır ve de ekonominin büyümesine ciddi bir engel olmuştur. Walter Rodney'in 'How Europe Underdeveloped Africa' adlı kitabına göre sonuç olarak Avrupa güçlü olmasının Afrika kıtasının kültür ve zenginliklerini sömürmüşlerden dolayı ve de kıtanın doğal kaynaklarını sömüren günümüzde Afrika insanının içinde bulunduğu yoksulluğun, çaresizliğin, açlığın hatta da ekonomik, sosyal ve güvenlik eksikliği temel nedenini oluşturmuşlardır.¹⁰

8 Asan, Ahmet 'Avrupa Sömürgeciliğinin Afrika Üzerindeki Etkileri' Akademik Perspektif, 27 Temmuz 2014.

9 Achebe Chinua (1958). 'Things Fall Apart' Chapter 20, Paragraph 26,

10 Rodney, Walter. (1972). How Europe Underdeveloped Africa, Black Classic Press.

3.2. İç Savaşı

İç savaş, herhangi bir devletin hayatta kalmasının en büyük düşmanı olarak kabul edilir. Bu tür krizler, bir ülkenin ekonomisini ve sosyal yapılarını işlevsiz hale getirip, sağlık ve diğer faydalı sektörleri bozar. Anlam bakımında, diğer savaşlardan farklı olarak iç savaşlar genellikle analiz düzeyleri arasında bağlantı kuran, birbiriyle ilişkili birçok ihtilaflı çıkarı barındıran çatışma sistemleri olarak tanımlanır veya birbiriyle bağlantılı aktörlerin oluşturduğu ağlar olarak görülür.¹¹

İç savaş ile başarısız devletler arasındaki güçlü bağ, savaşlar ve toplumsal çatışmalar gibi krizlerinde devleti, vatandaşlarının can ve mal güvenliğini koruma konusunda çok zayıf hale getirmesidir. Devlet zayıflığı siyasi şiddetle iki şekilde bağlantılıdır; birincisi, eğer devlet zayıfsa huzursuz etnik, dini grupları veya barışa yönelik diğer tehditleri caydırmada yetersiz kalır¹². Bu talihsiz durumun en güzel örneği Suriye'nin kuzeydoğusunda Halep, Sudan'daki Darfur krizi, Yemen ve Kongo'daki bir dizi krizdir.

3.3. Etnik, Dini ve Siyasal Çatışmalar

Çağdaş dünyada başarısız olan devletlerin çoğu, büyük ölçüde dini ve etnik kimliklerdeki farklılıklardan oluşan en inatçı çatışmalarla doludur. Dini ve etnik milliyetçilik, devlet gücünün kontrolü, kaynakların eşitsiz dağıtımı, vatandaşlık sorunları, devletin çöküşü, ekonomik gerileme ve etno-dinsel çatışmalar hakkında çatışmalara yol açmıştır¹³. Örneği, Nijerya'da sürekli ortaya çıkan etnik çatışmaları insan gücü ve tarım alanında büyük engel olmuştur. Köylerindeki çiftçiler öldürülüyor, yabancı şirketler kapatılıyor ve işsizlik oranı artıyor.¹⁴

Etiyopya-Sudan sınırında Suri halkı ile diğer etnik gruplar arasında yaşanan etnik krizler, bir ülke veya bölgenin kalkınmasını tehdit eden tipik bir etnik karışıklıktır. Güney Etiyopya'da Suri halkı istisnai bir yere sahiptir. Uzak bir sınır bölgesinde, büyük ölçüde özerk tarım-çoban olarak yaşayan Suri halkı, komşuları arasında bir sorun ve şiddet "itibar" oluşturmuştur. Suri, Maji kasabasının güneybatısındaki ovalarda, Sudan'a kadar uzanan kendi topraklarında efendi olduklarını düşünüyor ve hiçbir yetkin tanımanın yanı sıra vergi ödemeyi de reddettiler, bu da devletin gelirini etkile-

11 Johan Brosché, Desirée Nilsson & Ralph Sundberg (2023) Conceptualizing Civil War Complexity, *Security Studies*, 32:1, 141.

12 Bakkaour, Samer and Sahtout, Rama. (2023). The Dimensions and Attributes of State Failure in Syria, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 25:6, 2023, 1021

13 Çancı, H and Odukoya, OA. (2016). Ethnic and Religious Crises in Nigeria: A Specific Analysis Upon Identities (1999-2013), *African Journal of Conflict Resolution*, 16:1, 87.

14 Haber Türk, Nijerya'da Etnik Çatışma, Habertürk, 01 Ocak, 2012 <http://www.haberturk.com/dunya/haber/702008-nijeryada-etnik-catisma>

yen bir konuydu.¹⁵ Suri Nyangatom ve Toposa olmak üzere üç etnik grup arasındaki kriz bölgede çok sayıda gerginliğe yol açarak etkili ekonomik faaliyetlerin yürütülmesini zorlaştırdı.

3.4. Politik İstikrarsızlık

Özellikle üçüncü dünya ülkeleri olmak üzere birçok ülkeyi etkileyen siyasal istikrarsızlık, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın en büyük düşmanlarından biri olarak sınıflandırılmaktadır. Anayasal veya anayasaya aykırı yollarla kabine değişikliği eğilimi olarak tanımlanan kavram, ekonomik büyüme için ciddi bir engeldir; çünkü istikrarsız bir siyasi ortamla ilişkili belirsizlik, yatırım kararları ve dolayısıyla ekonomik büyüme oranı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir.¹⁶ Siyasi istikrarsızlık nedeniyle başarısızlığa uğramış bir devletin tipik bir örneği, 30 Haziran 1960 yılından beri sürekli siyasi istikrarsızlık içinde olan Demokratik Kongo Cumhuriyeti'dir (DRC). Ülke, diğer Afrika ülkelerinde olduğu gibi, etnik ve mezhepler arası gerginlikler, iktidar mücadelesi ve doğal kaynaklara erişim, hükümetlerin çevredeki durumu kontrol edememesi gibi nedenlerden kaynaklanan bir dizi iç savaş ve yerel çatışma yaşamıştır.¹⁷ Bu tür çatışmalı durumda bulunan ülkeler ulusal sorunları ele almakta ve kalkınmayı teşvik etmekte çok zorlanırlar. Aksine, başarısız devletler sınıfına düşeceklerdir.

3.5. Terör Grubu

Günümüzde terörizm ile başarısız devletler arasındaki simbiyotik ilişki konusunda süregelen bir tartışma o kadar ileri boyuttadır ki, başarısız devletlerin mi terörizme yol açtığını, yoksa tam tersini mi belirlemek zorlaşmıştır. Bunun nedeni, zayıf veya başarısız devletlerin terörizm için verimli bir zemin olduğu iddiasını duymanın yaygın olmasıdır. Bu argüman, zayıf veya başarısız devletlerin, bu ülkelerde veya başka yerlerde saldırılar düzenleyen terörist örgütlerin ortaya çıkmasını ve faaliyet göstermesini sağlayan bir ortam sağladığını öne sürmektedir.¹⁸ Başka bir argümanda terörizm, devletin başarısızlığının başlıca nedeni olarak görülmektedir. Her durumda, ikisi arasında güçlü bir ilişki olduğu ve her birinin diğerine doğrudan fayda sağladığı açıktır. Örneği, Nijerya'daki Boko Haram terör grubu ülkedeki siyasal ve ekonomi faydaları sağlanması hem yıkılmış

15 Jon Abbink (2009). Conflict and Social Change on the South-West Ethiopian Frontier: An Analysis of Suri Society, *Journal of Eastern African Studies*, 3:1, 22-41.

16 Kaplana, Emin Ahmet and Akçoraoğlu, Alpaslan (2017) Political Instability, Corruption, and Economic Growth: Evidence from a Panel of OECD Countries, *Business and Economics Research Journal*, 8:3, 364.

17 Denisova, T. S., & Kostelyanets, S. V. (2023). The Democratic Republic of the Congo: Political instability and the Rwandan factor. *Vestnik RUDN. International Relations*, 23(1), 37—47.

18 Edward Newman (2007) Weak States, State Failure, and Terrorism, *Terrorism and Political Violence*, 19:4, 463-488, DOI: 10.1080/0954655070159

hem de durdurulmuştur. Ayrıca, büyük bir güvenlik eksikliği yaratmıştır. Bu grubu, bir zamanda, Nijerya'nın toprağından Belçika'ya kadar büyüğü onların kontrol altında kalmıştır. Bunun ardından devlet ülke sınırları üzerinde hâkimiyetini ve egemenliğini kaybetti; ve dolayısıyla komşularında büyük tehdit yaratmaktadır. Boko Haram terör grubu az süre içinde binlerce kişi öldürülmüştür ve 1,5 milyon kişi şehirlerinden göç etmesini neden olmuştur. Bu durum ülkenin birçok ekonomik ve sosyal faaliyetini aksatmış, dolayısıyla kalabalık gençlik arasında yoksulluk ve işsizlik oranını artırmıştır.¹⁹

3.6. Yolsuzluk

Rüşvet ve yolsuzluk, devletin bekasının en büyük düşmanları olarak kabul edilmiştir; zira bunlar her sektörü çökertebilir ve işlevsiz hale getirebilir. Yolsuzluk nedeniyle bazı gelişmekte olan ülkelere siyasi faydalar sağlayamamakta ve de bu ülkelerin kurumlarının kötü olduğunu görmekteyiz. Böyle durumunda olan ülkelerin eğitim, sağlık hatıta sosyal alanlarının zayıf ve altyapı eksikliği var olduğunu görmekteyiz ve dolayısıyla öğretim üyeleri zaman zaman greve gidiyorlar.²⁰ Sektörlerinde yolsuzluğun yaygınlaşmasına izin veren ülkeler başarısızlığa mahkumdurlar; çünkü verimli hizmet sunmak için kullanılması gereken sınırlı kaynaklar, vicdansız kişiler tarafından sömürülecek ve bu sektörler yetersiz donanıma sahip olacaktır.

4. DÜNYA BANKASININ YÖNETİŞİM GÖSTERGELERİNE KULLANILARAK BAŞARISIZLIĞININ ÖLÇÜLMESİ

Dünya Bankası'nın "Dünya Yönetim İndikatorları", bugünkü devletlerin başarısızlığını ve demokrasilerin iyi yönetimini ölçmektedir. Dünya Yönetişim Göstergeleri (WGI) kurumu 215 ülkenin başarılı olup olmadığını veya iyi yönetim incelenmesi için altı temel boyutu araç olarak kullanmaktadır: Politik İstikrar ve Şiddetin Azalması, Hükümetin Etkinliği, Düzenleyici Kalite, Hukukun Üstünlüğü ve Yolsuzluk Denetimi. Dünya bankasının verilere göre; World Population Review tarafından 2024 sayıldığı en başarısız develere bakıldığında iyi yönetim ölçülümü amacıyla, ülkelerin düşüncesi ifade etmek, yolsuzlukla mücadele, hesap verebilirlik,

19 Oshewolo, Segun (2010). 'Galloping Poverty in Nigeria: An appraisal of Government Interventionist Policies, Journal of Sustainable Development in Africa. Vol. 12, No. 6.

20 Natsa, Tane Ruth 'Nigeria has the Highest Number of Out-of-School Children in the World' 2015 Global Monitoring Report, April 10 2015, Leadership Newspapers.

siyasi istikrar, şiddetin azalması, hukukun üstünlüğü ve düzenleyici kurumların kalitesi ölçütlerinde gerileme kaydedilmiştir²¹.

Dünya Bankası tarafından geliştirilen “Yönetim Göstergeleri”, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kuruluşlar, vatandaşlar ve uzmanların görüşlerini bir araya getirerek, ülkelerin yönetimlerinin iyi olup olmadığını belirlemeye yardımcı olmaktadır. Zira endeks, her ülkenin iyi yönetim düzeyini, belirlenen göstergeler üzerinden kapsamlı bir şekilde ölçüyor.

5. SORUNLARIN ÇÖZÜMLERİ

Başarısız ya da çöküş olan ülkelerin başarılı olması, demokrasisinin geliştirilmesi ve iyi yönetim oluşturulması için önemli adımlar atılmalıdır. İlk olarak yolsuzluk ve rüşvetle mücadele etmeleri gerekmektedir. Yolsuzlukla mücadele eden kurumların güçlendirilmesi ve iktidardaki yolsuz kişilere ceza verilmesi gerekmektedir. Yolsuzlukla mücadele, ülke ekonomisini güçlendirecek, iş olanaklarını artıracak ve çoğu toplumdaki güvensizliğin temel nedenlerinden biri olan yoksulluğu azaltacaktır. İkinci adım olarak da adil ve serbest seçim olmalıdır, bu bağlamda seçim kurumunun bağımsız olması, her müdahaleden uzak kalması ve de kendi inisiyatifini kullanmasının ülkelerinin demokrasisinin iyileştirilmesi için önemli olduğu düşünülmektedir.

Yürütecek en önemli olan çözüm de başarısız devletlerindeki her türlü kötü davranışların: açgözlülük, adaletsizlik ve yolsuzluk ortadan kaldırılması gerekmektedir ve yerlerine iyi davranışlar: adalet, eşitlik, şeffaflık ve insan haklarının koruması getirilmesi gerekmektedir. Bu sisteme akıl sağlığı getirecek ve birlik ve beraberliği teşvik edecektir. Böylece, ülkelerin hem demokrasileri hem de ekonomileri gelişmiş haline geleceği muhtemeldir.

6. SONUÇ

Herhangi bir ülkenin başarısızlığının sebebi tek bir etkene bağlanamaz, ülkenin ilerlemesini engelleyen birçok etken olabilir. Genelde, ülkenin başarısızlığı zayıf iç dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. İç faktörleri zayıf olan ülkeler genellikle hukuksuzluk, güvensizlik ve yoksullukla özdeşleştirilir ki bunlar başarısız bir devletin temel özellikleridir. Böyle bir duruma düşen devletlerde işsizlik oranı yüksek, etnik, siyasi ve dini çatışmalar olmasının kesindir. Bu tür durumlar hem siyasi hem de ekonomik istikrarsızlığa yol açmakta ve hükümetin vatandaşların can ve mal güvenliğini korumada etkisiz kalmasına neden olan yolsuzluğu teşvik etmektedir.

21 Wara, Yusuf Abubakar (2015). Demokrasi ve İyi Yönetişim: Nijerya Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler, Gazi Üniversitesi.

Bir devletin başarısızlığının kökeninde, sömürgeci efendilerinin gelişigüzel sınır çizmesi olabileceği gibi, zayıf iç dinamikleri veya her ikisi de olabilir. Çoğu ülkede, uygunsuz sınır belirleme çalışmalarının, farklı etnik grupları bir araya getirerek tek bir varlık haline getirdiği ve aralarındaki anlayış eksikliği nedeniyle ülkelerinin bekasını tehlikeye atan bir dizi çatışmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Afrika ülkeleri bağımsızlık kazanınca sömürgeciler tarafından yapay bir şekilde toprakları ve sınırları belirlenmiştir. En temel örneği Nijerya'nın Kuzeyi ve Güneyi 1914 yılında farklı etnik ve dini hatta da çoklu sosyal dinamiklere sahip olmasına rağmen sömürgeciler tarafından bir araya getirilmiştir. Dolayısıyla her etnik, dini ve kabile grupları iktidara gelmeye çalıştığından dolayı ülkede siyasi çatışmalar oluşmuş ve hatta iç savaş başlamıştır.

Etnik, kabile ve dini çatışmalardan dolayı bir ülkenin ekonomik gelişmesi ve siyasi faydalarının sağlanması engellenmektedir. Bu negatif durumu ülkenin ekonomisi yansıtmaktadır çünkü ülkedeki şirketler ve yabancı yatırımlar güvensizlikten dolayı ülkeden göç etmek zorunda kalacaktır. Bunun sonucunda işsizlik oranı büyük miktarda artar ve bunun yüzünden yasadışı hareketler artıracaktır.

Yolsuzluğa bakıldığında mevcut zamanda ülkenin gelişmesini engelleyen en önemli faktör olduğu görülmektedir. Bağımsızlıktan bu yana sayısız yolsuzluk ve rüşvet davası gerçekleşmiştir.

Ülkenin her sektörünün eğitimden sağlığa kadar yolsuzluk nedeniyle çok kötü durumda olduğu açıktır. Çünkü paraların doğru kullanılmamasından dolayı temel sektörler altyapı eksikliği içindedir. Eğitim sektöründe beceriksiz öğretmenler, araç eksikliği, sınıf ve yurt eksikliği de vardır. Sağlık alanında sahte ilaçlar; ekipman ve doktor eksikliği vardır, çünkü devletlerin bütün gelişme boyutlara bakıldığında kötü durumundan dolayı gerginlik ve çatışma nedeni hükümeti hiç aktif değildir, yolsuzluk, rüşvet ve adaletsiz nedeni siyasal faydaları yok gibi ifade edebilir.

Başarısız devletleri terör grupları, savaş ağaları ve bazı bölgede militan tarafından kontrol edilir veya yönetilmektedir, bunu en temel örneği Somali'nin eski kuzeyindeki Somaliland, Afganistan, Lübnan, Zimbabve ve Sierra Leone görmektedir. Post modern dünyanın karşı karşıya kaldığı ikiz tehlikeler olan “terörizm” ve “Kitle İmha” Bu post modern tehlikelerinin çoğu çökmüş ülkelerde görülmektedir.

Tarihe bakıldığında dünya çarpında birkaç devletlerde çöküş olduğunu görmekteyiz. Onların içerisinde de 1980 yılında Somali'nin çöküşüdür. Ayrıca Somali dışında on yıl öncesinde de Bosna, Lübnan, Afganistan da çökmüştür. Bu çökmeler meydana geldiğinde, resmi olmayan gerginlik yaratan aktörler iktidara geldi. Bazı çöküş devletler çöküşünden kurtulmak için problemlerinin engellenmesi açısından çözüm önerileri getirmiştir.

Bunların bir kısmı etkili olmuş ve çöküşten ufakta olsa korumuştur. Bunların içeresinde en temel örneği Lübnan, Nijerya ve Tacikistan'dır. Çöküş devletlerinin temel özellikleri anomik bir davranış ve çeşitleri anarşik içerisinde yaşamalarıdır.

Sonuç olarak bir ülkenin başarılı olması için mutlaka yolsuzluğun ve rüşvetin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Dünya Bankasının iyi yönetim ve başarı göstergeleri verilerine göre Nijerya'nın temel problemi yolsuzluk olduğunu göstermektedir. Ülkedeki yolsuzluk çözülürse her bir sıkıntı çözülür ve ileride dünyadaki 'Strong States' güçlü devletlerin arasında bulunulabilir.

KAYNAKÇA

- Achebe, Chinua. (1958). 'Things Fall Apart' Chapter 20, Paragraph 26.
- Asan, Ahmet. (2014). Avrupa Sömürgeciliğinin Afrika Üzerindeki Etkileri' Akademik Perspektif, 27 Temmuz 2014.
- Bakkaour, Samer and Sahtout, Rama. (2023). The Dimensions and Attributes of State Failure in Syria, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 25:6, 1021.
- Çanci, H and Odukoya, OA. (2016). Ethnic and Religious Crises in Nigeria: A Specific Analysis Upon Identities (1999-2013), *African Journal of Conflict Resolution*, 16:1, 87.
- Demirtepe, Turgut ve Güner. Ö(Der.), (2013). Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik, USAK Yayınları, Ankara, serisi 9, 1. Baskı, s. 4.
- Denisova, T. S., & Kostelyanets, S. V. (2023). The Democratic Republic of the Congo: Political Instability and the Rwandan factor. *Vestnik RUDN. International Relations*, 23(1), 37—47.
- Edward Newman. (2007). Weak States, State Failure, and Terrorism, Terrorism and Political Violence, 19:4, 463-488, DOI: 10.1080/0954655070159
- Güdül, Serpil. (2020). 'Bir Başarısız Devlet Örneği Olarak Lübnan, 38. ICA-NAS Bildiriler - Uluslararası İlişkiler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 777-787.
- Haber Türk, Nijerya'da etnik çatışma, 01 Ocak, 2012 <http://www.haber-turk.com/dunya/haber/702008-nijeryada-etnik-catisma>
- Johan Brosché, Desirée Nilsson & Ralph Sundberg. (2023). Conceptualizing Civil War Complexity, *Security Studies*, 32:1, 141.
- Jon Abbink (2009) Conflict and Social Change on the South-West Ethiopian Frontier: An Analysis of Suri society, *Journal of Eastern African Studies*, 3:1, 22-41.
- Kaplana, Emin Ahmet and Akçoraoğlu, Alpaslan. (2017). Political Instability, Corruption, and Economic Growth: Evidence from a Panel of OECD Countries, *Business and Economics Research Journal*, 8:3, 364.
- Kouladoum, Jean-Claude; Maiport, Miandinguem Dem Oyel ve Ndinga, Mathias Marie Adrien. (2023). "Cultural conflicts and wellbeing in Africa" Sustainable Development, Environment and John Wiley & Sons, sayfa 3615.
- Natsa, Tane Ruth. (2015). Nigeria has the Highest Number of Out-of-School Children in the World' *2015 Global Monitoring Report*. April 10, Leadership Newspapers.
- Oshewolo, Segun. (2010) 'Galloping Poverty in Nigeria: An Appraisal of Government Interventionist Policies, Nigeria. *Journal of Sustainable Development in Africa*. Vol. 12, No. 6.

- Rodney, Walter. (1972). *How Europe Underdeveloped Africa*, Black Classic Press.
- Rotberg, R. I. (2003). “Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators.” In *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*, 1, 25.
- Tanrısever, Oktay. (2013). *Rusya’nın Orta Asya’da Sarsılan Hegemonyası ve Afganistan Politikası*, Ankara.
- Wara, Yusuf Abubakar (2015). *Demokrasi ve İyi Yönetişim: Nijerya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler, Gazi Üniversitesi.
- WPR. (2024). *Failed States 2024*, <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/failed-states>

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY IN THE PROCESS OF DEMOCRATIC BACKSLIDING

Muhammed Ramazan DEMİRCİ¹

1. INTRODUCTION

Democracy has historically emerged as an ideological and political ideal, attaining universal appeal and becoming the foundation of legitimacy for modern political systems. Principles such as individual rights and freedoms, popular sovereignty, the rule of law, and accountability have made democracy not merely a form of governance but also a sustainable source of political and social stability. However, democracy has been shaped by its vulnerabilities as well as its progress. In Ancient Greece, direct democracy weakened due to limited citizen participation and internal political competition; the Weimar Republic succumbed to authoritarianism amidst economic crises and social polarization. Latin America's democratization experiences in the 20th century were interrupted by military coups and populist regimes, while emerging democracies in Asia have faced institutional erosion and tendencies toward authoritarianism.

In this context, democratic backsliding has increasingly emerged as a significant conceptual framework in both academic literature and international political debates (Carothers & Harnett, 2024; Bermeo, 2016; Haggard & Kaufman, 2021). Democratic backsliding refers to the gradual erosion of democratic institutions and norms by political actors who attain power through legitimate elections. This process does not result in an immediate regime change but instead occurs through the legal undermining and dysfunctionality of democratic mechanisms. Populist leaders often target checks and balances as elitist structures through majoritarian rhetoric, leading to the strengthening of executive power and the loss of legislative and judicial independence.

Within this framework, civil society organizations (CSOs) play a crucial role in modern democracies as defenders of fundamental rights, facilitators of citizens' political participation, and mechanisms that ensure governmental accountability. Civil society is often considered a central actor in safeguarding democratic norms and resisting authoritarian tendencies.

¹ Dr., Giresun University Alucra Turan Bulutcu Vocational School, muhammedramazan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6726-7370

Civil society contributes to the strengthening of democratic systems and the preservation of democratic norms. Civil society organizations (CSOs) establish effective mechanisms for monitoring power, promoting political participation, and organizing social opposition. However, under authoritarian regimes, civil society often exhibits a contradictory dynamic, as it is subjected to manipulation and efforts of control.

Democratic backsliding brings with it a transformation of civil society. In this process, civil society may adopt different responses, including resistance, strategic adaptation, or the reinforcement of regime legitimacy. Therefore, understanding democratic backsliding requires a focus on the contradictory role played by civil society during this period.

The existing literature often assumes that civil society naturally functions as a force of resistance against democratic backsliding (Foley & Edwards, 1996; Putnam, 1993). However, this assumption is not universally valid. Civil society can, under certain conditions, be manipulated to weaken democracy and, in this context, can become a factor that harms democratic processes. This reality has not been sufficiently examined in depth.

2. DEMOCRATIC BACKSLIDING: A CONCEPTUAL FRAMEWORK

Democratic backsliding has become one of the central debates in modern political science. Despite democracy emerging as a universal norm by the end of the 20th century, these gains have come under threat since the early 21st century. Democratic backsliding refers to the systematic erosion of democratic processes, institutions, and norms by actors who come to power through legitimate means (Haggard & Kaufman, 2021; Bermeo, 2016). During this process, key democratic principles such as the rule of law, separation of powers, free elections, freedom of the press, and freedom of expression are weakened. Executive powers are expanded, the judiciary and legislature are rendered ineffective, and pressure is applied to the media and civil society.

According to Levitsky and Ziblatt (2018), periods of crisis provide opportunities for governments to erode democratic institutions and move toward authoritarianism. At the societal level, growing disillusionment among the middle class (Kurlantzick, 2013) and the weakening of commitment to democratic values among younger generations (Norris, 2017) deepen this process. In this regard, democratic backsliding reflects a multilayered transformation shaped by both the weakening of political institutions and the erosion of democracy's societal legitimacy.

Democratic backsliding manifests itself through structural indicators such as the erosion of the rule of law and the weakening of the separation of powers. The neutralization of checks and balances between the executive, legislature, and judiciary leads to the centralization of executive power. In this process, judicial independence is eliminated, the rule of law is undermined, and individual rights are threatened through arbitrary practices.

Another indicator is the rise of authoritarian leaders who consolidate their power by systematically eroding democratic norms after coming to power through democratic means. Finally, the weakening cultural support for democratic values, particularly among younger generations, contributes to growing skepticism about democracy's legitimacy.

As Norris (2017) highlights, the sustainability of democracy depends not only on the existence of institutions but also on societal support for these institutions. However, recent studies, particularly in Western democracies, suggest that younger generations increasingly do not view democracy as an "indispensable" form of governance. Instead, there is a growing inclination toward alternatives such as authoritarian leadership and strong central governments (Foa & Mounk, 2017; Norris, 2011). This cultural shift represents a structural weakening that threatens the long-term resilience of democratic regimes.

Weak civil society structures, increasing social inequalities, political disillusionment, and nostalgia for authoritarian governance play a determining role in this process. As Chou (2011) emphasizes in his analysis, a robust civil society is a critical resistance mechanism for the sustainability of democratic regimes. However, in contexts dominated by authoritarian tendencies, civil society structures are increasingly weakened, and political pluralism is narrowed.

In conclusion, democratic backsliding is an increasingly prominent phenomenon affecting the fundamental dynamics of political systems across different regions of the world. In this context, the phenomenon of democratic decline has evolved into a global issue, transcending individual political regimes or specific geographical areas. This process, progressing through similar dynamics in various political, economic, and cultural contexts, paves the way for authoritarianism by undermining the institutional and normative foundations of democracy. The dysfunctionality of democratic institutions, manipulation of elections, elimination of judicial independence, and shrinking of civil society stand out as universal elements of this process. At the societal level, deepening economic inequalities, increasing social polarization, and the cultural weakening of democratic values further entrench this process.

3. CIVIL SOCIETY AND DEMOCRACY

The concept of civil society has historically acquired diverse meanings and has been redefined within various theoretical frameworks, making it one of the most fundamental and contested concepts in political science and sociology (Edwards, 2009; Cohen & Arato, 2003; Seligman, 1992). Ancient philosophers associated civil society with the *polis*, or city-state, viewing it as a political community where individuals come together to pursue the common good (Carothers & Barndt, 1999). In this context, there was no clear distinction between civil society and political society as understood in the modern sense. Aristotle, in *Politics* (2023), defined the individual as a *zoon politikon*, or a political being, directly linking civil society to human existence within collective life. According to Aristotle, individuals hold no meaning on their own; they can only achieve the “good life” within communities. Thus, civil society represents a community form grounded in the common good, serving as a vehicle for the moral and political development of individuals.

Similarly, Cicero emphasized the moral and legal foundations of civil society. In *Res Publica*, Cicero defined civil society as the “partnership of law and justice,” highlighting justice as a fundamental principle for preserving social order (Atkins, 2013). For Cicero, civil society is not merely about individuals coming together but also about organizing under a shared legal and moral framework. This understanding portrays civil society as not only a political union but also an ethical community, where justice and public interest prevail over individual concerns.

Until the 18th century, the concept of civil society was often synonymous with the state and political society (Chandhoke, 2007). John Locke, in his *Second Treatise*, distinguished between civil society and political society, defining civil society as a structure established to protect individuals’ natural rights. For Locke, civil society arises when executive power is transferred to a community to protect shared interests, inherently overlapping with political society (Locke, 1887).

In the modern sense, however, civil society is perceived as an arena distinct from the state. Jürgen Habermas, in *The Structural Transformation of the Public Sphere*, argues that civil society exists outside the state as a space where individuals articulate their collective interests through public debates (Habermas, 1989). Habermas’ conceptualization of civil society marks a significant turning point in modern civil society theories. For him, civil society emerges as a space where individuals construct an autonomous sphere against the state and engage in democratic processes through public discussions. In this framework, civil society represents a societal

arena where individuals organize to safeguard their freedoms and monitor public authority.

For Antonio Gramsci, civil society differs from the classical liberal understanding, as it is a site of ideological struggles. Gramsci sees civil society as the space where the ruling class constructs and maintains hegemony, organizing consent through ideological apparatuses. In this context, the state governs society not merely through coercion but also through ideological mechanisms produced within civil society (Gramsci, 2006).

Modern theories define civil society as an arena beyond the state, where individuals freely come together to regulate their social relations. This definition emphasizes the functions of civil society in democratic societies, portraying it as a space where individuals express their freedoms and participate in political processes. Voluntary organizations, associations, unions, media, and other social structures that operate independently of the state constitute the fundamental elements of civil society. These structures function as mechanisms for protecting rights, advocating for common interests, and critically monitoring political power.

The relationship between civil society and democracy is characterized by a deep and multidimensional interaction. Civil society plays a central role in promoting democratic practices, fostering public discourse, and enhancing democratic participation (Booth & Richard, 1998; Foley & Edwards, 1996; Pietrzyk, 2003). This relationship encompasses dimensions such as strengthening participatory governance, maintaining a vibrant public sphere, and facilitating complementary roles for civil society organizations (CSOs) and political parties. Civil society serves as an intermediary between the state and individuals, facilitating active participation in democratic processes and contributing to the entrenchment of democratic values (Ishkanian, 2007; Jama, 2021; Dahal, 2020; Batool et al., 2019).

Notably, CSOs act as a balancing force against state authority, working to protect collective rights and enhance democratic participation. In this regard, the concept of organizational democracy emphasizes increasing the involvement of local groups in decision-making processes and enhancing their effectiveness in these processes. As Baccaro (2006) suggests, the devolution of regulatory functions from central administrations to local levels is critical for strengthening participatory democracy.

A vibrant and participatory public sphere is also indispensable for a democratic governance model. According to McLaverty's (2002) analysis, the public sphere must provide a foundation where civil society can engage in meaningful dialogue and deliberation processes. However, the emergence of such a public sphere is not a natural process; it is contingent on political and social conditions. Therefore, the interaction between the

public sphere and civil society directly impacts the quality of democratic discourse and the depth of citizen participation.

Strategies to promote democracy must be adaptable to different political contexts. In particular, the unique roles of civil society and political parties must be considered in authoritarian regimes, transitional periods, and post-conflict societies. In these contexts, civil society's contribution to democracy depends on strategies aligned with state structures and societal dynamics.

Civil society not only creates a space independent of state control but also fosters the societal adoption of democratic norms. At both local and national levels, civil society plays a critical role in sustaining democracy by promoting political participation, resisting authoritarianism, and contributing to stability. However, this role is not always simple or universally effective. The presence of a robust civil society does not automatically ensure the operation of a democratic civil society. The complexity of this relationship requires a deeper understanding of how civil society operates in different contexts.

To comprehend the intricate relationship between civil society and democracy, it is essential to examine the structural and institutional environments in which civil society operates. In liberal democracies, civil society helps build participatory governance and a vibrant public sphere, whereas in authoritarian regimes, these organizations may face suppression or fall under the control of state-aligned groups. In summary, the role of civil society in supporting democracy is shaped by both the strategies of political actors and societal dynamics. Thus, understanding whether civil society functions as a democratic actor requires examining not just its existence but also the conditions and power dynamics within which it operates.

4. CHALLENGES FACED BY CIVIL SOCIETY IN DEMOCRATIC BACKSLIDING

In weakly institutionalized democracies, civil society organizations (CSOs) become vulnerable to manipulation by political elites and authoritarian tendencies, which undermines their independence and capacity to resist democratic backsliding (Lorch, 2021; Geró et al., 2023). Institutional weakness restricts CSOs' functions of defending democratic values, ensuring social representation, and promoting accountability.

Moreover, political and societal polarization fractures civil society along ideological and identity-based lines, weakening its ability to form a unified front in defending democratic values. As seen in the case of Indonesia, executive authorities can exploit these divisions to legitimize autho-

ritarian measures (Mietzner, 2020). This situation demonstrates that civil society is not always a defender of democratic values and can, paradoxically, play a role in accelerating authoritarianism.

During periods of democratic backsliding, civil society faces significant challenges in its role of safeguarding democratic values and supporting accountability. Structural weaknesses, ideological fragmentation, and authoritarian pressures diminish the effectiveness of civil society, potentially rendering it dysfunctional. In this process, civil society can paradoxically contribute to the reproduction of undemocratic practices.

In post-communist countries in particular, the legacy of repressive state control and distrust toward voluntary organizations have led to a fragmented and ineffective civil society (Kostovicova, 2006). In Europe, during financial crises, neoliberal reforms have limited civil society's capacity for unified resistance, deepening democratic deficits (Pianta, 2013). In such contexts, as civil society's material and organizational resources shrink, its capacity to effectively resist state interventions is weakened.

One of the key factors limiting civil society's role in democratic processes is ideological fragmentation. Civil society that fails to establish common ground around democratic norms often becomes ineffective, especially in rural areas, where local power structures and cultural norms prevail (Patterson, 1998). As in the case of Serbia, civil society becomes trapped between liberal and illiberal forces, struggling to fulfill its role in ensuring good governance and accountability (Kostovicova, 2006).

Authoritarian regimes suppress civil society, significantly constraining its capacity to defend democratic reforms and resist the state. Such repression not only curtails civil society's freedom of activity but paradoxically contributes to the reproduction and legitimization of authoritarian practices. As a result, civil society can become an instrument that reinforces the democratic erosion facilitated by authoritarian regimes.

In conclusion, the challenges faced by civil society during periods of democratic backsliding are multilayered, stemming from both internal structural dynamics and external political pressures. Civil society's capacity to defend democratic values is seriously tested under these conditions, often exhibiting weaknesses in fulfilling its role. From the perspective of internal dynamics, organizational fragilities, lack of societal representation, and ideological divisions within CSOs hinder their ability to unite around a common democratic vision. In contexts where societal polarization deepens, civil society's capacity to mediate and foster consensus among different groups weakens, thereby disrupting the defense of democratic values.

5. THE RESILIENCE CAPACITY OF CIVIL SOCIETY

Civil society plays a critical role in resisting democratic backsliding. By promoting accountability, increasing political participation, and mobilizing collective action, it serves as a significant check on authoritarianism. Independent media, human rights organizations, and civil activism bring arbitrary state practices to public attention, strengthening societal awareness and ensuring transparency.

Patterson (1998) highlights that civil society's potential to reinforce democratic control mechanisms helps curb authoritarian tendencies and rebuild democratic culture. The struggle of civil society organizations (CSOs) to promote political liberalization in Kenya (Ndegwa, 1994) and the mass mobilization capacities of movements like Kmara in Georgia and Pora in Ukraine demonstrate how civil society can effectively resist authoritarian regimes. Lavery (2008) asserts that such movements drive democratic transformation by encouraging citizens' active participation in political processes.

As Schmitter (1993) emphasizes, the density and diversity of civil society enable the representation of various social segments and interest groups, fostering a more effective dialogue and negotiation platform with the state. The diversity within civil society ensures that democratic demands spread across a broader spectrum, facilitating the inclusion of different groups into political processes. This diversity also makes collective civil society actions more inclusive, allowing the democratic struggle to reach various ideological and social groups. Particularly in contexts marked by authoritarian tendencies, this inclusive nature of civil society serves as a robust counterbalance to the monopolization of political space.

The ability of civil society to act independently of the state is a critical factor in safeguarding democratic values and sustaining resistance against authoritarianism. Schmitter's (1993) concept of strategic autonomy underscores the role of civil society in creating a space independent of political power, where democratic discourse can thrive. This independence enables civil society to fulfill its role as a mechanism of oversight, strengthen accountability, and develop societal resistance.

The resilience capacity of civil society depends not only on its ability to ensure accountability and mobilization but also on maintaining strategic autonomy and internal solidarity. However, authoritarian pressures can weaken these functions. Therefore, to play an effective role in democratic processes, civil society must preserve its independence and internal cohesion, becoming a fundamental actor in democratic resistance.

6. THE POTENTIAL OF CIVIL SOCIETY TO REVERSE DEMOCRATIC BACKSLIDING

The potential of civil society to reverse democratic backsliding varies depending on its structural characteristics, its position vis-à-vis the state, and the socio-political context. Civil society organizations (CSOs) play a crucial role in preserving democratic values through their functions of enhancing accountability, promoting democratic participation, and strengthening public deliberation. However, these functions may be tested by internal weaknesses and external pressures.

Patterson (1998) demonstrates how CSOs in rural Senegal defended democratic norms by promoting accountability against repressive state policies. Similarly, Pianta's (2013) analysis highlights how CSOs in Europe during the financial crisis addressed inequalities caused by neoliberal policies, demanding democratic governance and accountability. These examples reveal that civil society not only constrains state actions but also produces alternative democratic solutions.

Furthermore, the capacity of civil society to strengthen public deliberation creates a democratic public sphere by amplifying the voices of diverse groups. This process supports deliberative democracy, contributing to more participatory and inclusive decision-making mechanisms. The debates surrounding hydraulic fracturing in New York provide a concrete example of this role. As emphasized in Dodge's (2015) study, CSOs expanded public discussion by addressing the economic, environmental, and social dimensions of hydraulic fracturing, contributing to the formulation of alternative policy solutions. Such examples illustrate that civil society not only critiques existing problems but also deepens democratic processes by proposing solutions. This function of CSOs serves as a critical counterbalance to dominant state and market narratives, ensuring that the voices of different societal segments are heard.

However, the capacity of civil society to reverse democratic backsliding faces several limitations. Internal hierarchies and the lack of democratic governance within CSOs can negatively impact their effectiveness. For instance, leadership issues or the unequal distribution of resources within CSOs may hinder their ability to organize collective action effectively (Patterson, 1998). Moreover, the role of civil society in democratic processes cannot fully replace institutional reforms. Sardamov (2005) argues that the capacity of civil society to provide democratic resilience must be supported by institutional reforms; otherwise, the overburdening of civil society and the resulting shortfall in expectations may prevent it from achieving democratic transformation alone.

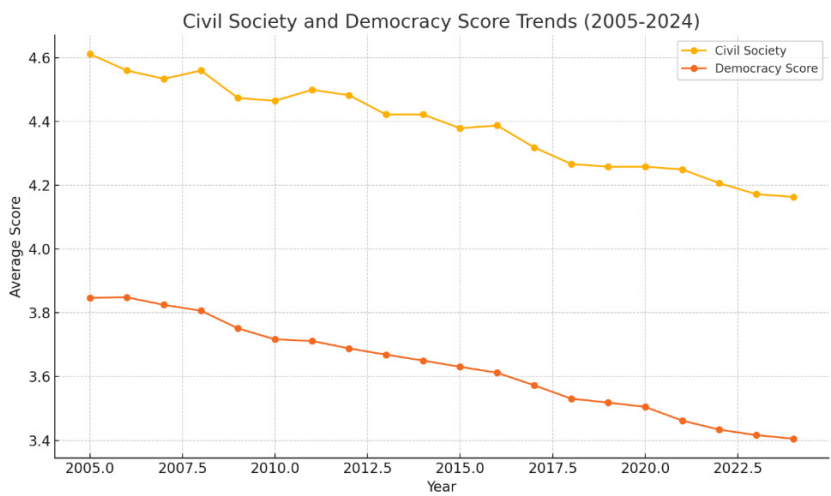
The ability of civil society to influence democratic processes depends on its capacity to act independently from the state and mobilize collective action (Schmitter, 1993). The diversity and broad representational capacity of CSOs strengthen societal legitimacy by fostering democratic participation. The nature of the relationship between civil society and the state also significantly shapes this impact.

CSOs can limit the arbitrary practices of authoritarian regimes by demanding accountability and transparency (Patterson, 1998). Especially during periods of crisis, civil society acts as a balancing mechanism against authoritarian tendencies, playing a critical role in safeguarding democratic resilience (Levitsky & Ziblatt, 2018).

The effectiveness of civil society depends on its socio-political context and internal dynamics. A robust civil society promotes social solidarity, reinforces democratic values, and strengthens political participation and public awareness. In doing so, it plays a critical role in safeguarding and reconstructing democratic norms, becoming the primary foundation of resistance against authoritarian tendencies.

However, this potential is tested by internal weaknesses and external pressures. When civil society attains an inclusive and independent structure, it can mobilize broad societal segments to offer strong resistance to authoritarian pressures. This process is shaped by the resilience of civil society and its ability to withstand external constraints.

Figure 1: *The State of the Relationship Between Civil Society and Democracy (2005–2024)*

This figure was created by the author based on the democracy and civil society index scores of 29 countries² spanning from Central Europe to Central Asia, as reported in the Nations in Transit report published by Freedom House, covering the years 2005–2024 (www.freedomhouse.org).

This figure illustrates the trends in democracy and civil society index scores of 29 countries in Central Europe and Central Asia over the period 2005–2024. The figure reveals a significant decline in both democracy and civil society scores over the years. This decline can be directly associated with the process of democratic backsliding.

The civil society score (yellow line) and democracy score (orange line) depicted in the figure demonstrate a similar downward trend for both variables. This correlation highlights the direct link between the weakening of civil society and the deterioration of democracy. The functioning of democratic systems is not only maintained through elections and governments but also through the participation and oversight role of civil society organizations (CSOs). CSOs act as a regulatory bridge between citizens and the state, contributing to the resilience of democracy. However, as shown in the figure, when the influence of these organizations weakens, democratic institutions also deteriorate.

This downward trend in the figure supports the concept of democratic backsliding, which is widely discussed in the literature. Democratic backsliding refers to the gradual erosion of democratic norms and the shift toward authoritarianism by governments. During this process, fundamental democratic elements such as the rule of law, media freedom, and civil liberties are eroded. The figure underscores that this erosion is closely linked to the state of civil society. As civil society weakens, the decline of democratic norms becomes inevitable.

The decline in the strength of civil society, which began in 2005, became more pronounced after 2015 with the rise of populist and authoritarian leaders. The restriction of civil liberties and the erosion of democratic norms deepened this trend. The figure demonstrates that civil society has weakened under pressure, progressing in parallel with the decline of democracy. This situation reveals that civil society can play both a protective and an eroding role in democratic processes.

The decline in civil society scores and democracy index scores can be explained by a combination of global, economic, and political dynamics. From the mid-2000s onward, this process—defined as the global decline

2 These countries are: Albania, Armenia, Azerbaijan, Belarus, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Estonia, Georgia, Hungary, Kazakhstan, Kosovo, Kyrgyzstan, Latvia, Lithuania, Moldova, Montenegro, North Macedonia, Poland, Romania, Russia, Serbia, Slovakia, Slovenia, Tajikistan, Turkmenistan, Ukraine, and Uzbekistan.

of democracy—has been marked by the rise of populist and authoritarian regimes, which have weakened democratic institutions and restricted civil liberties. Authoritarian tendencies have become particularly evident in regions such as Central Europe and Central Asia.

Economic crises and political instability have driven states to adopt centralized policies, narrowing the space for civil society. Populist leaders, while gaining legitimacy through the rhetoric of “the will of the people,” have delegitimized civil society by labeling it as “elite” or “foreign agents.” Meanwhile, digitalization has weakened the democratic deliberative space through the spread of misinformation and propaganda, limiting civil society’s ability to counter these threats.

Direct pressures on civil society, along with crises such as the COVID-19 pandemic, have further restricted individual freedoms and democratic participation. This process highlights the interdependent relationship between the weakening of civil society and democratic decline. Strengthening civil society is of critical importance for safeguarding democratic values and building resistance against authoritarian tendencies.

7. Conclusion

Democratic backsliding is a globally pervasive phenomenon that profoundly impacts the institutional, normative, and societal dynamics of political systems. This process is not limited to structural elements such as the erosion of the rule of law and the incapacitation of democratic institutions by the state; it also narrows the space for civil society, leading to the deterioration of democratic norms at the societal level. During periods of democratic regression, the internal and external pressures faced by civil society significantly constrain its capacity to defend democratic values, ensure accountability, and mobilize society.

Civil society plays an ambivalent role in the face of democratic backsliding, functioning both as a source of resistance and as a space that can potentially reproduce the erosion of democratic norms. On the one hand, civil society organizations (CSOs) resist authoritarian tendencies by defending democratic values; on the other hand, they may be rendered ineffective due to state repression and organizational fragilities. Economic crises, societal polarization, and populist rhetoric further weaken the internal solidarity of civil society, making the construction of democratic resistance more challenging.

The potential of civil society to reverse democratic backsliding depends on its ability to maintain strategic autonomy, enable broad-based societal mobilization, and strengthen accountability mechanisms. However,

authoritarian regimes' efforts to control civil society—often through selective support for certain groups while marginalizing others—undermine this potential. The role of civil society in this context relies not only on its organizational strength but also on its capacity to rebuild social consensus.

In conclusion, the effects of democratic backsliding on civil society are multidimensional and complex. For civil society to establish an effective resistance mechanism against democratic regression, it must enhance its internal resilience and maintain strategic autonomy in the face of authoritarian pressures. Civil society's ability to safeguard and reconstruct democratic values is directly related to reducing societal polarization, addressing economic inequalities, and strengthening democratic culture. Therefore, the role of civil society in democratic processes derives meaning not only from its structural empowerment but also from the societal embrace of democratic norms.

REFERENCES

- Aristoteles. (2023). *Politika* (F. Akderin, Trans.). İstanbul: Say Yayınları.
- Atkins, J. W. (2013). *Cicero on politics and the limits of reason*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baccaro, L. (2006). Civil society meets the state: Towards associational democracy? *Socio-Economic Review*, 4(2), 185-208. <https://doi.org/10.1093/SER/mwj031>
- Batool, S., et al. (2019). Role of civil society in democratic consolidation in Pakistan and Turkey. *Liberal Arts and Social Sciences International Journal*, 3(1), 83-90. <https://doi.org/10.47264/idea.lassij/3.1.8>
- Bermeo, N. (2016). On democratic backsliding. *Journal of Democracy*, 27(1), 5-19. <https://doi.org/10.1353/jod.2016.0012>
- Booth, J. A., & Bayer, R. P. (1998). Civil society, political capital, and democratization in Central America. *The Journal of Politics*, 60(3), 780-800. <https://doi.org/10.2307/2647648>
- Carothers, T., & Brndt, W. (1999). Civil society. *Foreign Policy*, 117, 18-29.
- Carothers, T., & Harnett, B. (2024). Misunderstanding democratic backsliding. *Journal of Democracy*, 35(3), 24-37. <https://doi.org/10.1353/jod.2024.a930425>
- Chandhoke, N. (2007). Civil society. *Development in Practice*, 17(4-5), 607-614. <https://doi.org/10.1080/09614520701469658>
- Chou, M. (2011). When democracies fail. *Political Studies Review*, 9(3), 344-356. <https://doi.org/10.1111/j.1478-9302.2011.00237.x>
- Cohen, J. L., & Arato, A. (2003). *Civil society and political theory*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Dahal, K. (2020). Civil society's role in operating and managing good governance in Nepal. *Journal of Political Science*, 20, 99-123. <https://doi.org/10.3126/jps.v20i0.31797>
- Dodge, J. (2015). The deliberative potential of civil society organizations: Framing hydraulic fracturing in New York. *Policy Studies*, 36(3), 249-266. <http://dx.doi.org/10.1080/01442872.2015.1065967>
- Edwards, M. (2009). *Civil society*. Cambridge: Polity Press.
- Foa, R. S., & Mounk, Y. (2017). The signs of deconsolidation. *Journal of Democracy*, 28(1), 5-15. <https://doi.org/10.1353/jod.2017.0000>
- Foley, M. W., & Edwards, B. (1996). The paradox of civil society. *Journal of Democracy*, 7(3), 38-52. <https://doi.org/10.1353/jod.1996.0048>
- Freedom House (2024). Nations in transit. Retrieved September 29, 2024, from <https://freedomhouse.org/report/nations-transit> (Accessed on: 10.11.2024)

- Gerő, M., et al. (2023). From exclusion to co-optation: Political opportunity structures and civil society responses in de-democratising Hungary. *Politics and Governance*, 11(1), 1-12. <https://doi.org/10.17645/pag.v11i1.5883>
- Gramsci, A. (2006). State and civil society. In A. Sharma & A. Gupta (Eds.), *The anthropology of the state: A reader* (pp. 71-85). USA, UK: Blackwell Publishing.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere* (T. Burger, Trans.). Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Haggard, S., & Kaufman, R. (2021). The anatomy of democratic backsliding. *Journal of Democracy*, 32(4), 27-41. <https://doi.org/10.1353/jod.2021.0050>
- Ishkanian, A. (2007). Democracy promotion and civil society. In M. Albrow, M. Glasius, H. K. Anheier, & M. Kaldor (Eds.), *Global civil society 2007/8: Communicative power and democracy* (pp. 58-85). London: SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781446212674>
- Jama, S. R. (2021). The essence of civil society in democracy. *Journal of Etika Demokrasi*, 6(1), 23-34. <https://doi.org/10.26618/JED.V6I1.4369>
- Kostovicova, D. (2006). Civil society and post-communist democratization: Facing a double challenge in post-Milošević Serbia. *Journal of Civil Society*, 2(1), 21-37. <https://doi.org/10.1080/17448680600730918>
- Kurlantzick, J. (2013). *Democracy in retreat: The revolt of the middle class and the worldwide decline of representative government*. New Haven, London: Yale University Press.
- Laverty, N. (2008). The problem of lasting change: Civil society and the colored revolutions in Georgia and Ukraine. *Demokratizatsiya*, 16(2), 143-161. <https://doi.org/10.3200/DEMO.16.2.143-162>
- Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). *How democracies die*. New York: Crown Publishing Group.
- Locke, J. (1887). *Two treatises on civil government*. London: George Routledge and Sons.
- Lorch, J. (2021). Elite capture, civil society and democratic backsliding in Bangladesh, Thailand and the Philippines. *Democratization*, 28(1), 81-102. <https://doi.org/10.1080/13510347.2020.1842360>
- McLaverty, P. (2002). Civil society and democracy. *Contemporary Politics*, 8(4), 303-318. <https://doi.org/10.1080/13569770216068>
- Mietzner, M. (2020). Sources of resistance to democratic decline: Indonesian civil society and its trials. *Democratization*, 28(1), 161-178. <https://doi.org/10.1080/13510347.2020.1796649>
- Ndegwa, S. N. (1994). Civil society and political change in Africa: The case of non-governmental organizations in Kenya. *International Journal of Comparative Sociology*, 35(1-2), 19-36.

- Norris, P. (2017). Is Western democracy backsliding? Diagnosing the risks. *The Journal of Democracy*. HKS Working Paper No. RWP17-012.
- Norris, P. (2011). *Democratic deficit: Critical citizens revisited*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Patterson, A. S. (1998). A reappraisal of democracy in civil society: Evidence from rural Senegal. *The Journal of Modern African Studies*, 36(3), 423-441. <https://doi.org/10.1017/S0022278X98002754>
- Pianta, M. (2013). Democracy lost: The financial crisis in Europe and the role of civil society. *Journal of Civil Society*, 9(2), 148-161. <https://doi.org/10.1080/17448689.2013.788927>
- Pietrzyk, D. I. (2003). Democracy or civil society? *Politics*, 23(1), 38-45. <https://doi.org/10.1111/1467-9256.00178>
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Sardamov, I. (2005). 'Civil society' and the limits of democratic assistance. *Government and Opposition*, 40(3), 379-402. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2005.00156.x>
- Schmitter, P. C. (1993). Some propositions about civil society and the consolidation of democracy. *Research Report*. SSOAR.
- Seligman, A. B. (1992). *The idea of civil society*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

GLOBAL CAPITALISM AND HEGEMONY: THE RISE OF POPULISM IN LIGHT OF NEO- GRAMSCIAN THEORY

Muhammed Ramazan DEMİRCİ¹

1. INTRODUCTION

Populism has become one of the central dynamics shaping the contemporary political sphere as a reflection of the structural contradictions of global capitalism and the crisis of the neoliberal hegemonic order. Particularly following the 2008 global financial crisis, deepening economic inequalities and political representation gaps have created fertile ground for the rise of populist movements. These movements have transcended national boundaries, becoming a global phenomenon. In this context, Neo-Gramscian theory views populism as a response to the crisis of the hegemonic order and analyzes populist discourses as attempts to propose a new societal order that challenges the existing system.

The Neo-Gramscian approach, which reinterprets Antonio Gramsci's concept of hegemony at both societal and international levels, posits that the global order is shaped through class relations, ideological struggles, and the interplay of historical blocs. Hegemony is not only maintained through state coercive apparatuses but also through ideological consent mechanisms produced within civil society. In this framework, the economic crises and social inequalities caused by global capitalism have paved the way for the emergence of social movements that question the legitimacy of the existing hegemonic structure. Populism appears as a symptom of this hegemonic crisis, criticizing the current political and economic order in the name of "the people" while attempting to construct an alternative hegemony.

Populist movements have manifested in various forms in the Western world. Left-wing populist movements respond to the inequalities and precarity generated by economic crises with a class-based narrative, while right-wing populist movements gain legitimacy through identity- and culture-based discourses. From a Neo-Gramscian perspective, this diversity among populist movements is closely related to the crises produced by the

¹ Dr., Giresun University, Alucra Turan Bulutcu Vocational School, muhammedramazan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6726-7370

hegemonic order of global capitalism within specific regional and historical contexts. For instance, right-wing populism in Northern Europe, driven by anti-immigrant sentiment and cultural conflicts, and left-wing populism in Southern Europe, emerging as a response to economic crises, illustrate how these movements take shape around different thematic axes.

In conclusion, populism emerges as a political project rooted in the economic and social inequalities created by global capitalism and the crisis of hegemonic legitimacy. It renders societal antagonisms visible and initiates a new hegemonic struggle aimed at transforming the existing order. Neo-Gramscian theory provides a comprehensive analytical framework for understanding the role of populist movements in this struggle and the ideological and class dynamics operating within hegemonic construction processes.

2. KEY CONCEPTS OF NEO-GRAMSCIAN THEORY

In this section, the key concepts of Gramscian theory—hegemony, historical bloc, and civil society—will be explained. This aims to provide a better understanding of the study's theoretical framework.

2.1. Hegemony

Antonio Gramsci's concept of hegemony occupies a central place in his revolutionary strategy and ideological analyses. Gramsci first introduced the concept of hegemony in *Notes on the Southern Question* (1926), defining it as a system of class alliances where the hegemonic class establishes political leadership over subordinate classes by “manufacturing consent” (Gramsci, 1971). According to him, hegemony is not solely a form of rule based on coercive and repressive mechanisms; it is also a comprehensive system of consent and leadership produced through ideological apparatuses within civil society (Gramsci, 2000). In this sense, hegemony is reproduced through the dialectical interaction between political society (coercive apparatuses) and civil society (consent mechanisms).

Gramsci's understanding of hegemony highlights the need for the proletariat to forge alliances with other subordinate class groups, such as the peasantry, in order to transcend class corporatism and construct a new hegemonic bloc (Gramsci, 1971). Within this framework, the historical role of the proletariat lies in moving beyond narrow economic interests and building a collective will that represents the common interests of broad societal groups (Simon, 1991). Hegemony, therefore, encompasses not only political leadership but also intellectual and moral leadership. The ruling class constructs social consent through a coherent worldview, which

Gramsci refers to as “organic ideology.” This organic ideology resolves contradictions created by historical conditions while presenting the interests of the hegemonic class as general societal interests.

Gramsci redefines state theory through the concept of the “integral state,” where the state is understood as a unity of political society and civil society (Gramsci, 1971). Political society sustains power through coercive mechanisms (army, police, law), while civil society functions as the domain for producing ideological consent. The dynamic interaction between these two realms plays a decisive role in reproducing the hegemonic order (Cox, 1983). Thus, hegemony is not merely a process based on coercion; it also relies on the reproduction of social consent through ideological and cultural mechanisms. Gramsci emphasizes the “determining role of civil society” in establishing the legitimacy of hegemonic leadership grounded in consent (Mouffe, 1979).

The hegemonic process also involves an intellectual and moral reform, which signifies a transformative shift in thought. According to Gramsci, this transformation is not achieved through a total rejection of the old dominant ideology but through the reconfiguration of certain elements that are incorporated into a new ideological framework (Gramsci, 1971). The new worldview created by the hegemonic class is reinforced through the participation and consensus of subordinate class groups. At this point, Gramsci underscores that the hegemonic worldview is not limited to narrow class interests but instead offers a general vision that integrates diverse societal elements (Simon, 1991). Thus, hegemony transcends a reductionist class ideology and becomes a dynamic ideological structure that unites various social forces (Anderson, 2020).

In Gramsci’s analysis of hegemony, consent and coercion are not contradictory elements but are understood as a dialectical unity that complements one another. While the hegemonic class establishes cultural and ideological leadership through consent within civil society, coercive apparatuses intervene to ensure the continuity of this consent. This dialectical relationship not only reproduces the hegemonic order but also generates contradictory spaces where hegemonic crises may emerge.

Gramsci’s conception of hegemony is rooted in the formation of class alliances and the construction of a new collective will as essential elements of revolutionary transformation. The proletariat must transcend its role as a class that merely defends its economic interests and assume leadership that encompasses broader societal groups. Intellectual and moral reform forms both the theoretical and practical foundation of this process. The new hegemonic order transforms and restructures the old ideology, uniting

different social groups around a shared worldview and constructing a new social culture in the process.

In conclusion, for Gramsci, hegemony is a process that organizes class alliances and aims for ideological and practical transformation. Consent and coercion are reproduced through the integrated functioning of political society and civil society. In this context, hegemony can be defined as a cultural and moral leadership project that goes beyond class dominance, facilitates broad social participation, and aims to build a new collective will. Gramsci's conceptualization offers a powerful theoretical framework for understanding class struggles within capitalist society (Gramsci, 1971; Anderson, 2020; Cox, 1983).

2.2. Historical Bloc

Antonio Gramsci's concept of the *historical bloc* (*blocco storico*) holds a central position in his theory of social transformation and hegemony. Gramsci developed the concept to address what he perceived as the static and insufficient distinction in classical Marxist theory between the economic "base" and the "superstructure," proposing instead a dialectical and organic unity between these two levels (Gramsci, 1971; Anderson, 2020). The historical bloc refers to the structure in which economic, political, and ideological elements combine to form an organic whole. It represents the integration of different class and social groups around a common worldview under the leadership of a hegemonic class.

According to Gramsci, the historical bloc is not constructed solely by uniting economic interests within a class alliance but also through ideological and cultural transformation. In this process, the hegemonic class incorporates the demands of various social groups under its leadership, creating an "organic ideology." Organic ideology ensures the reproduction of societal consent while guaranteeing the continuity of the hegemonic order (Gramsci, 1971). In this context, the construction of a hegemonic historical bloc requires that class struggles be waged not only on the economic plane but also on ideological and cultural levels (Cox, 1983). Gramsci describes the formation of a historical bloc as the process of creating a "collective will." The construction of this collective will transcends class corporatism, enabling the unification of social groups around a shared worldview.

Within this framework, Gramsci emphasizes the critical role of civil society in the formation of the historical bloc. Civil society represents the domain where consent is produced and the ideological leadership of the hegemonic class is reinforced through ideological apparatuses such as educational institutions, trade unions, religious structures, cultural organizations, and the media. Through these institutions, the hegemonic class dissemina-

tes its worldview to society at large while also reshaping the demands of various social groups within this ideological framework (Adamson, 1980). Gramsci asserts that this process must be effectively directed by “organic intellectuals” emerging from the hegemonic class. Organic intellectuals not only facilitate theoretical transformation but also assume the practical and ideological leadership of the historical bloc, ensuring the active participation of broad social sectors in the process of consent. In this regard, organic intellectuals are key intellectual actors who play a critical role in transforming class contradictions and constructing a new worldview.

In Gramsci’s analysis of the historical bloc, the hegemonic order is underlined as being based on a dialectical balance between consent and coercion (Mouffe, 1979). While the hegemonic class constructs social consent within civil society, the coercive apparatuses of political society (the army, police, and law) ensure the continuity of this consent. The historical bloc not only possesses the capacity to resolve social contradictions but also brings about broad social participation through ideological and cultural transformation (Bates, 1975). Gramsci asserts that this transformation is achieved not through the total rejection of old ideologies but through the reconfiguration and incorporation of existing ideological elements into a new ideological framework (Lears, 1985).

In conclusion, Gramsci’s concept of the historical bloc provides a dynamic framework for understanding social transformation, where economic, political, and ideological elements are analyzed as an organic unity. In this process, civil society plays a decisive role as the domain where consent is produced, while organic intellectuals emerge as the ideological carriers of the hegemonic project. Gramsci’s conceptualization demonstrates that class struggle is not confined to the economic level but must also be waged in the ideological and cultural spheres, shaping both the theoretical and practical foundations of social transformation.

2.3. Civil Society

Antonio Gramsci’s conceptualization of civil society is organically integrated into his state theory and analysis of hegemony. By reinterpreting the classical Marxist relationship between the economic base and the political superstructure, Gramsci defines civil society as the domain where ideological struggles take place, hegemony is constructed, and class alliances or conflicts materialize. In this context, civil society appears in Gramsci’s thought not only as a component of social and cultural life but also as the ideological sphere where consent is produced and the hegemony of the ruling class gains legitimacy. Thus, civil society plays a critical role in the

continuity of political power, serving as the domain of consent in contrast to the coercive mechanisms of the state.

Gramsci examines the relationship between the state and civil society within a dialectical framework. For him, the state is not limited to the coercive apparatuses of political society (such as the military, police, and legal system); it also encompasses the mechanisms of consent production within civil society, which he refers to as the “integral state” (Gramsci, 1971). This concept of the integral state sees the state as the unity of political society (coercion) and civil society (consent). This unity ensures the continuity of the hegemonic order through the dynamic interplay of coercion and consent. However, Gramsci emphasizes that civil society is not merely a tool for the ideological domination of the ruling class; it also provides a space for social forces challenging the hegemonic order. This dual character positions civil society as both the terrain of ideological reproduction and the site of counter-hegemonic struggle.

The role of intellectuals is decisive in the ideological functioning of civil society. Gramsci divides intellectuals into two categories: traditional intellectuals and organic intellectuals. Traditional intellectuals, although they perceive themselves as autonomous and detached from historical and class relations, in reality serve the ideological reproduction of the existing order. In contrast, organic intellectuals emerge directly from the ruling class or the classes advancing a counter-hegemonic project, assuming ideological leadership in the hegemonic struggle. The organic intellectuals of the ruling class disseminate their worldview across society through ideological apparatuses in civil society such as educational institutions, the media, the church, and trade unions (Crehan, 2002). Conversely, organic intellectuals of the subordinate classes struggle to transform the existing ideological structures and construct a new collective will, developing an alternative hegemonic project. In this way, civil society becomes not only the domain where consent is produced but also the terrain for overcoming the dominant ideology through counter-hegemonic efforts.

Another critical aspect of Gramsci’s analysis of civil society is the role of ideology in transforming the social structure. According to Gramsci, civil society functions as the space where ideology legitimizes the ruling class, but it is also the arena where new ideological structures emerge during periods of hegemonic crisis, old dominant ideologies are transformed, and a new worldview is constructed. Hegemonic crises occur when the ruling class’s ideological dominance weakens in civil society, creating opportunities for subordinate classes to develop their own hegemonic projects (Cox, 1983). In this sense, the struggle within civil society is not limited to capturing political power; it also aims to bring about cultural and ideological transformation.

Gramsci's flexible approach to the relationship between the state and civil society reveals how modern state power is maintained not only through political and economic mechanisms but also through the production of ideological consent. In the integral state framework, civil society constitutes a fundamental component of the processes of hegemony construction and reproduction (Simon, 1991). For Gramsci, civil society functions both as the mechanism for the ideological reproduction of the ruling class and as the arena where subordinate classes build their counter-hegemonic projects (Buttigieg, 1995). In this process, intellectuals play a decisive role as carriers of hegemonic and counter-hegemonic struggles.

In conclusion, Gramsci's analysis of civil society provides a comprehensive theoretical framework encompassing the political, cultural, and ideological dimensions of social transformation. Civil society is a critical domain where consent is produced during the construction of hegemony and simultaneously serves as a counter-hegemonic terrain where the ideological boundaries of the dominant order can be overcome. In this context, organic intellectuals stand at the center of the struggle within civil society as both the theoretical and practical agents of social transformation.

3. THE RELATIONSHIP BETWEEN POPULISM AND HEGEMONY

Populism occupies a central position within political thought and movements, yet it remains a highly complex and multidimensional concept in terms of its definition and boundaries. Emerging in the 19th century, the term has been attributed to various political movements, parties, and leaders in different historical contexts. However, populism is rarely used as a self-description; rather, it finds a place as a concept in critical political analysis and academic discourse. Antonio Gramsci's theory of hegemony and Ernesto Laclau's analysis of populist subjectivity provide a comprehensive analytical foundation for understanding populism by deepening its theoretical framework.

In its most general form, populism can be defined as a political discourse and strategy that places "the people" at the center as a political subject and positions this subject against a "corrupt," "self-serving," and homogeneous group of "elites." In populist discourse, "the people" are idealized as a homogeneous, pure, and truthful political subject, while "the elites" are depicted as detached from the people, corrupt, and representative of the interests of the existing order. This antagonistic structure allows populist discourse to construct its political legitimacy through a "we" versus "them" dichotomy.

The way “the people” are defined in populist discourse varies depending on the political and ideological orientation of the movement. Left-wing populism defines the people in terms of class contradictions and economic inequalities, emphasizing demands for social justice and redistribution (Mouffe, 2018). In contrast, right-wing populism often defines the people on ethnic, religious, or nativist grounds, producing an exclusionary discourse. While left-wing populism focuses on economic injustices, right-wing populism gains legitimacy through cultural and identity-based conflicts. For instance, left-populist movements such as SYRIZA in Southern Europe have advocated for egalitarian demands in response to economic crises and austerity policies, whereas right-populist movements in Northern Europe and the United States have constructed political narratives based on cultural homogeneity and anti-immigration rhetoric.

The counterpart to “the people” in populist discourse—the “elites”—is portrayed as a homogeneous entity acting against the interests of the people. Political, economic, and cultural elites are positioned as agents of the existing order who prevent the representation of the people. In this way, populism functions as a counter-hegemonic project that challenges the hegemony of the ruling class. This makes populism a political strategy that emerges during crises to fill the representational gaps of the existing order.

Ernesto Laclau conceptualizes populism as a hegemonic strategy that redefines the political space. According to him, populism constructs “the people” as an *empty signifier* (*signifiant flottant*). The empty signifier emerges as a result of representational voids and enables the articulation of various social demands through chains of equivalence (Laclau, 2005). In this context, populism makes social antagonisms visible and positions “the people” against the ruling class or the existing system (Stavrakakis, 2017). Laclau’s concept of dislocation refers to the representational voids that emerge during periods of hegemonic crisis. Populist actors attempt to fill these voids by constructing a new hegemonic project. In this regard, the success of populism depends on its capacity to unite diverse social demands and form a shared “we” identity.

Antonio Gramsci’s theory of hegemony provides a crucial framework for theoretically understanding populism. According to Gramsci, hegemony is established not only through coercion but also through the production of ideological and cultural consent. The ruling class normalizes its worldview as a societal norm through ideological apparatuses within civil society. At the same time, hegemony serves not only to preserve the existing order but also as a strategic tool for social transformation (Gramsci, 1971).

Ernesto Laclau and Chantal Mouffe reinterpret Gramsci from a post-structuralist perspective, framing populism as a form of hegemonic politics. Populist discourse creates an antagonistic political space through the “we” versus “them” dichotomy, uniting different social demands into chains of equivalence to construct new representation and collective will. Ultimately, populism emerges as a response to the crisis of the existing hegemonic order, making social antagonisms visible and restructuring the political space to construct an alternative hegemonic project (Panizza, 2005).

Gramsci’s theory of hegemony and Laclau’s populist analyses point to populism’s potential to mobilize broad sections of society and construct a new socio-political order during times of crisis. In this context, populism functions as a strategy to overcome representational crises, challenging the existing hegemonic order while preparing the ground for social transformation.

4. GLOBAL CAPITALISM AND HEGEMONY

The relationship between global capitalism and neoliberal hegemony provides a critical conceptual framework for understanding contemporary economic crises and political transformations. Drawing on Antonio Gramsci’s theory of hegemony, this analysis examines how neoliberal hegemony responds to its legitimacy crisis and explores the nature of the new hegemonic projects that emerge in this process. According to Jerry Harris, the transnational capitalist class (TCC) has developed two main hegemonic projects to address these crises: the authoritarian capitalism with a militarized accumulation model and sustainability-oriented restructuring under the banner of green capitalism (Harris, 2016).

Neoliberal hegemony emerged in the 1980s as an ideological and economic paradigm that facilitated the globalization of capitalism. The fundamental dynamics of neoliberalism include limiting the state’s capacity for economic intervention, privatizing public services, and removing barriers to capital mobility by centering market mechanisms within economic and social life (Harvey, 2005). However, this structure suffered a significant loss of legitimacy with the 2008 global financial crisis, as neoliberalism’s deepening of economic inequalities and failure to address the demands of broader populations made the crisis more visible. Harris refers to this situation as a “zombie economy,” describing a contradictory process in which an economically obsolete model is ideologically sustained (Harris, 2016).

The weakening of neoliberalism has pushed the transnational capitalist class to search for new hegemonic projects. The first of these projects, the militarized accumulation model, is described by William I. Robinson as

the restructuring of capital accumulation through the expansion of the war economy, the security sector, and mechanisms of social control (Robinson, 2014). The symbiotic relationship between the state's security sector and private capital forms the basis of this model. Examples include the proliferation of private security companies, the privatization of detention camps, and investments in advanced surveillance technologies, which are concrete manifestations of militarized accumulation. This strategy parallels the rise of right-wing populist and authoritarian regimes, seeking social legitimacy through nationalism, racism, and exclusionary discourses. However, while this model aims to suppress capitalism's crisis in the short term, it threatens the sustainability of global capitalism in the long run.

The second project, green capitalism, is a hegemonic strategy that claims to address the ecological sustainability problems of global capitalism. Green capitalism aims to develop a new economic model by integrating environmental crises into the capital accumulation process. Driven primarily by finance capital and the technology sector, this project creates new opportunities for capital accumulation in areas such as renewable energy investments, sustainable infrastructure projects, and carbon markets. China's leadership in renewable technologies like solar and wind energy provides a key example of green capitalism as a transnational project. However, Harris highlights the internal contradictions of green capitalism, arguing that its dependence on neoliberal market mechanisms limits its ability to achieve social justice and ecological sustainability (Brand & Wissen, 2013). This contradiction arises from the tension between neoliberal market-based solutions and Keynesian welfare state proposals (Foster et al., 2010).

Harris's work analyzes the class and ideological tensions between neoliberal hegemony and its alternative projects. While the institutionalization of neoliberalism makes it difficult for projects like green capitalism and militarized accumulation to form a hegemonic consensus, green capitalism falls short of ensuring class justice despite its promises of environmental sustainability. Meanwhile, the militarized accumulation model reinforces the legitimacy of authoritarian regimes but fails to resolve the structural crisis of capitalism.

In conclusion, the legitimacy crisis of neoliberalism exposes the internal divisions of the transnational capitalist class and its crisis management strategies. Through his Gramscian analysis, Harris examines the social, ideological, and economic foundations of these projects, revealing how the crisis of global capitalism lays the groundwork for the search for a new political and social order.

4. THE GLOBAL ORDER IN NEO-GRAMSCIAN THEORY

Neo-Gramscian theory is a critical approach that expands Antonio Gramsci's concept of hegemony to the international level in order to analyze the global order. Developed by theorists such as Robert Cox, Kees van der Pijl, and the Amsterdam School, this perspective challenges state-centric realist international relations theories by emphasizing the role of social classes, ideological struggles, and historical blocs in shaping the global order. In this context, the global order is not merely the result of military and economic power balances between states but is shaped by the interaction of historical blocs, emerging from relations of production, social forces, and hegemonic ideas.

Neo-Gramscian theory defines hegemonic order as a combination of material power, ideology, and institutional structures. According to Robert Cox, hegemony is established not only through coercive means but also through the production of consent. The ruling class legitimizes its interests as the "general interest," securing the consent of subordinate classes, and this order is reproduced at a global level (Cox, 1981). Hegemony is constructed through class alliances and ideological structures under specific historical conditions, following a cyclical dynamic between hegemonic crises and hegemonic reconstruction.

Neo-Gramscian analysis examines the fundamental dynamics of the global order through the interaction between social forces arising from production processes, state forms, and international institutions. In this framework, hegemony transcends national borders and is constructed by transnational class alliances (Robinson, 2005). After World War II, the Keynesian welfare state model was shaped by a transatlantic historical bloc that brought together capital, the working class, and state representatives. This model established hegemony based on consent through class compromise and welfare policies. However, the economic crisis of the 1970s destabilized this structure, and the neoliberal transformation laid the foundations for a new global hegemonic order.

The Amsterdam School, particularly Kees van der Pijl, analyzes hegemonic transformation processes through the global strategies of capitalist factions. Van der Pijl's concept of "control" posits that hegemonic projects are developed by specific capitalist factions and that nation-states are restructured to support these projects (van der Pijl, 1998). Neoliberal hegemony was established through the dominance of free market ideology at a global level, institutionalized through international organizations such as the IMF, the World Bank, and the World Trade Organization. States have played a critical role in reproducing the international economic order, becoming key carriers of the hegemonic system.

Neo-Gramscian theorists examine the sustainability of the neoliberal hegemonic order within the context of class conflicts and social resistance movements (Gill, 2003). Periods of crisis in global capitalism create conditions for questioning the legitimacy of the existing hegemonic structure and pave the way for the emergence of alternative historical blocs. Robert Cox asserts that such crises initiate a struggle for hegemony, not only triggering economic restructuring but also transforming collective worldviews and normative frameworks. The crisis of neoliberalism has led to the emergence of alternative hegemonic projects, such as green capitalism and the militarized accumulation model.

Green capitalism is a hegemonic strategy that aims to restructure capital accumulation in response to ecological crises through sustainable energy, carbon trading, and environmental technologies. Driven primarily by finance capital and the technology sector, this project creates new opportunities for capital accumulation in areas such as renewable energy investments and sustainable infrastructure projects. China's leadership in renewable technologies, such as solar and wind energy, serves as a key example of green capitalism as a transnational project. However, Harris highlights the internal contradictions of green capitalism, arguing that its dependence on neoliberal market mechanisms limits its capacity to achieve ecological sustainability and social justice (Brand & Wissen, 2013).

On the other hand, the militarized accumulation model reshapes crisis management through the war economy, the expansion of security apparatuses, and the strengthening of mechanisms of social control (Robinson, 2014). This strategy progresses in parallel with the rise of authoritarian capitalism, fueled by the symbiotic relationship between the state and capital. For example, the development of surveillance technologies and the proliferation of private security companies are concrete manifestations of this model. However, both projects fail to permanently resolve the structural contradictions of global capitalism.

In conclusion, Neo-Gramscian theory analyzes the transformation of the global order through the dialectical relationships between social forces, ideologies, and institutional structures (Bieler & Morton, 2004). This approach highlights how crises destabilize the existing hegemonic order and provide the groundwork for the construction of alternative historical blocs. The Neo-Gramscian framework reveals that the state functions not merely as an apparatus of coercion but also as a mechanism that produces ideological consent. In this context, class struggle and social forces play a decisive role in processes of global transformation within international relations.

5. HEGEMONIC CRISES AND POPULIST RESPONSES

The deep economic and social inequalities created by global capitalism have revealed dynamics that seriously threaten the legitimacy of the neoliberal hegemonic order. The 2008 global financial crisis, in particular, can be interpreted not merely as an economic collapse but as a crisis that eroded the ideological and practical legitimacy of neoliberal hegemony. The austerity policies and debt management strategies implemented in the post-crisis period shifted the burden of the economic collapse onto broader segments of society, exacerbating social inequalities and making class contradictions more visible. Drawing on Antonio Gramsci's concept of hegemonic crises, this phenomenon can be understood as a hegemonic crisis in which the ideological and economic foundations of the existing order are undermined (Jessop, 2013).

Owen Worth argues that, in the post-crisis period, neoliberalism has created a fragile consensus that he calls "minimum hegemony" (Worth, 2013). This concept refers to a hegemonic order that continues to function but struggles increasingly to generate societal consent. After the 2008 crisis, neoliberal ideology attempted to restructure free-market norms, particularly through austerity policies. However, this process exacerbated economic insecurity and failed to address the social and economic demands of the wider population (Blyth, 2013). The state's intervention in the crisis through fiscal discipline and market regulations further exposed the internal contradictions of neoliberalism, eroding trust in the existing order among the lower classes. In this context, populist movements have emerged in search of alternative political discourses and projects to challenge the hegemonic order.

Worth categorizes the alternative hegemonic projects that emerged in the post-crisis period into two main groups: left-wing populist and right-wing populist movements. Left-wing populist movements develop a discourse based on class contradictions in response to the economic inequalities and insecurity deepened by neoliberalism. These movements bring demands for social justice, redistribution, and welfare state policies into the political arena (Mouffe, 2018). Examples such as SYRIZA in Greece and Podemos in Spain gained widespread support by representing the economic demands of the people and seeking to address the neoliberal crisis through social welfare and public policies. However, the limited room for maneuver faced by these movements due to pressures from international financial institutions (IMF, European Central Bank) highlights the structural constraints of left-populist projects (Gill, 2003). SYRIZA's impasse during debt negotiations illustrates the institutional and economic power of neoliberal hegemony at the international level (Harvey, 2005).

Populist responses to the crisis of neoliberalism face various limitations in their attempts to construct a hegemonic alternative. While left-wing populist movements center demands for class justice and redistribution, contradictions with international financial structures undermine their ideological and practical coherence. On the other hand, right-wing populist movements gain widespread support through cultural and identity-based discourses but fail to offer a viable economic alternative to neoliberalism. This reveals the capacity of the existing neoliberal hegemonic order to reproduce itself even during periods of crisis.

In conclusion, the economic and social inequalities generated by global capitalism have shaken the legitimacy of neoliberal hegemony, triggering the rise of populist movements. While left-wing populism challenges economic contradictions through demands for class justice and the welfare state, right-wing populism develops an anti-establishment response through cultural and nationalist discourses. However, both movements encounter structural limitations in their efforts to construct a hegemonic alternative. According to Worth's analysis, this demonstrates that despite its crises, neoliberal hegemony retains its capacity for self-reproduction, and the legitimacy crisis of global capitalism persists. How the struggle for hegemonic transformation will unfold across class, ideological, and institutional foundations remains a critical question for the future of global politics.

6. POPULIST MOVEMENTS AND CRITIQUE OF GLOBAL CAPITALISM

The rise of populist movements must be understood as a consequence of the structural economic and political contradictions produced by global capitalism. Particularly observable in the Western world, these movements have emerged as a response to the legitimacy crisis deepened by the weakening of nation-states' sovereignty in the face of a globalized economic system. Within the framework of legitimacy crisis theories developed by Jürgen Habermas and Claus Offe, it is evident that the political and economic rationality of the Western welfare state has been eroded by global economic transformations, threatening the sustainability of societal consent (Habermas, 1975; Offe, 1984).

In the post-World War II period, Keynesian policies enabled the Western welfare state to combine economic growth with societal consent, creating a hegemonic balance based on class compromise. However, from the 1970s onward, the acceleration of globalization, transnational capital mobility, and the deregulation of financial markets significantly restricted the economic regulatory capacities of nation-states (Rodrik, 2018). This

transformation made national economies increasingly dependent on global markets, weakened the sustainability of welfare state policies, and rendered states vulnerable to economic crises (Offe, 1984). The 2008 global financial crisis dramatically exposed this fragility, severely undermining the economic and ideological legitimacy of neoliberal globalization. The austerity policies implemented in the post-crisis period shifted the economic burden onto the broader masses, deepening distrust toward political elites and revealing a crisis of representation.

In this context, populism emerges as a political response to the legitimacy crisis, redefining the political sphere through an antagonistic opposition between “the people” and “the elites.” Populist discourse constructs the existing order as a corrupt, self-serving elite structure disconnected from the people’s demands, while positioning “the people” as the victims of this order and the sole legitimate political subject. Thus, populism seeks to fill the representational void created by the legitimacy crisis while also making visible the economic and political contradictions of neoliberal globalization. However, the rise of populist movements varies across regional and historical contexts.

The thematic divergence of populist movements in Northern and Southern Europe is directly related to the regional specificities of the legitimacy crisis. In Northern Europe, the economic consequences of neoliberal globalization have manifested more indirectly, with limited visibility of economic crises. In this context, the depoliticization of economic conflicts along cultural and identity lines has provided fertile ground for the rise of right-wing populist movements (Inglehart & Norris, 2019). Right-wing populist movements have gained broad public support by addressing the economic and societal impacts of globalization through discourses of national sovereignty, cultural homogeneity, and anti-immigration. Parties such as UKIP in the United Kingdom and the Front National in France have mobilized political support through a “us” versus “them” opposition, placing the blame for economic crises on international financial institutions and immigrants.

In contrast, the direct and devastating effects of economic crises in Southern Europe have led to the rise of populist movements rooted in class-based discourses. Debt crises and austerity policies imposed by international financial institutions such as the IMF have made economic injustices, high unemployment rates, and losses in social welfare highly visible (Mouffe, 2018). In this context, left-wing populist movements such as SYRIZA in Greece and Podemos in Spain have sought to build an alternative to neoliberal hegemony by centering demands for social justice, redistribution, and public policies. However, the structural dynamics of international financial institutions and the global economic system have constrained

the capacity of these movements to achieve a hegemonic transformation, exposing the structural limitations of populist projects (Gill, 2003).

The rise of populist movements is directly linked to the legitimacy crisis of the political system caused by the economic inequalities produced by neoliberal globalization and the weakening of nation-states' intervention capacities. According to Bob Jessop, this crisis erodes societal consent, undermining trust in traditional political parties and creating an opportunity space for populist discourses (Jessop, 2013). While left-wing populist movements make economic contradictions visible through demands for class justice and redistribution, right-wing populist movements mobilize reactions to the existing order through cultural and nationalist discourses.

However, both left- and right-wing populist movements face structural limitations in their attempts to construct a lasting hegemonic alternative. Left-wing populism struggles with ideological coherence and practical implementation due to contradictions with international financial structures and the neoliberal system. On the other hand, right-wing populism, despite gaining broad support through cultural and identity-based discourses, fails to propose an alternative transformation to economic neoliberalism. This demonstrates the capacity of the neoliberal hegemonic order to reproduce itself even during periods of crisis. In conclusion, the legitimacy crisis of global capitalism, shaped by class, ideological, and institutional struggles, stands as a fundamental dynamic that will determine the future of hegemonic transformation processes.

7. CONCLUSION

Within the framework of Neo-Gramscian theory, populism can be understood as a multidimensional response to the structural contradictions of global capitalism and the crisis of the neoliberal hegemonic order. This perspective, which extends Antonio Gramsci's concepts of hegemony and historical bloc to the international level, reveals how the economic inequalities generated by the globalized economic system erode societal consent and lead to a legitimacy crisis in political representation mechanisms. In this context, populist movements emerge as alternative hegemonic projects seeking to fill the representational voids of the existing order, attempting to reconstruct "the people" as a political subject.

The rise of populist movements is directly linked to periods of crisis that make the economic and social costs of neoliberal globalization more visible. Following the 2008 global financial crisis, state interventions in markets and austerity policies exacerbated their adverse effects on the broader population, strengthening populist movements' claim to redefine the political sphere. Left-wing populist movements seek to build a broad social

consensus through discourses of economic inequality and social injustice, while right-wing populist movements mobilize economic insecurity within a different framework through cultural and nationalist narratives. However, both movements' capacities to transform the neoliberal hegemonic order remain constrained by pressures from the international economic structure as well as ideological and structural limitations.

Neo-Gramscian analysis examines how populist movements respond to the crisis of the hegemonic order and explores the challenges they face in constructing alternative hegemonies. Left-wing populism develops class justice-oriented discourses but has limited transformative power in the face of global capital and financial pressures. Right-wing populism, on the other hand, ideologically reproduces the crisis by aligning itself with neoliberal structures. Despite these tendencies, populism retains the potential to restructure the political space during periods of hegemonic crisis.

In conclusion, populism emerges as a reaction to the crisis of the neoliberal order and constitutes part of a hegemonic struggle aimed at constructing a new social order. Neo-Gramscian theory highlights that populist movements not only critique the existing order but also attempt to develop alternative hegemonic projects. However, the sustainability of these projects depends on overcoming the structural limits of global capitalism and constructing a broad societal consensus. Therefore, the rise of populism should be evaluated as a key element in the processes of hegemonic transformation.

REFERENCES

- Adamson, W. L. (1980). *Hegemony and revolution: A study of Antonio Gramsci's political and cultural theory*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Anderson, P. (2020). *The antinomies of Antonio Gramsci*. London, UK: Verso.
- Bates, T. R. (1975). Gramsci and the theory of hegemony. *Journal of the History of Ideas*, 36(2), 351-366. <https://doi.org/10.2307/2708933>
- Bieler, A., & Morton, A. D. (2004). A critical theory route to hegemony, world order and historical change: Neo-Gramscian perspectives in international relations. *Capital & Class*, 28(1), 85-113. <https://doi.org/10.1177/030981680408200106>
- Blyth, M. (2013). *Austerity: The history of a dangerous idea*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Brand, U., & Wissen, M. (2013). Crisis and continuity of capitalist society-nature relationships: The imperial mode of living and the limits to environmental governance. *Review of International Political Economy*, 20(4), 687-711. <https://doi.org/10.1080/09692290.2012.691077>
- Buttigieg, J. A. (1995). Gramsci on civil society. *Boundary 2*, 22(3), 1-32. <https://doi.org/10.2307/303734>
- Cox, R. W. (1981). Social forces, states and world orders: Beyond international relations theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2), 126-155. <https://doi.org/10.1177/03058298810100020501>
- Cox, R. W. (1983). Gramsci, hegemony and international relations: An essay in method. *Millennium: Journal of International Studies*, 12(2), 162-175.
- Crehan, K. (2002). *Gramsci, culture and anthropology*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Foster, J. B., et al. (2010). Capitalism and the curse of energy efficiency. *Monthly Review*, 1-12.
- Gill, S. (2003). *Power and resistance in the new world order*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks* (Q. Hoare & G. Nowell Smith, Eds. & Trans.). New York: International Publishers.
- Gramsci, A. *The Antonio Gramsci reader: Selected writings 1916-1935* (D. Forgacs, Ed.). New York: NYU Press.
- Habermas, J. (1975). *Legitimation crisis*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Harris, J. (2016). *Global capitalism and the crisis of democracy*. USA: Clarity Press.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford, New York: Oxford University Press.

- Inglehart, R., & Norris, P. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. UK, USA: Cambridge University Press.
- Jessop, B. (2013). Putting neoliberalism in its time and place: A response to the debate. *Social Anthropology*, 21(1), 65-74. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12003>
- Laclau, E. (2005). *On populist reason*. London, New York: Verso.
- Lears, T. J. J. (1985). The concept of cultural hegemony: Problems and possibilities. *The American Historical Review*, 90(3), 567-593. <https://doi.org/10.2307/1860957>
- Mouffe, C. (1979). *Gramsci and Marxist theory*. New York: Routledge.
- Mouffe, C. (2018). *For a left populism*. London, New York: Verso.
- Offe, C. (1984). *Contradictions of the welfare state*. USA: MIT Press.
- Panizza, F. (2005). *Populism and the mirror of democracy*. London, New York: Verso.
- Robinson, W. I. (2005). Gramsci and globalization: From nation-state to transnational hegemony. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 8(4), 1-16. <https://doi.org/10.1080/13698230500205243>
- Robinson, W. I. (2014). *Global capitalism and the crisis of humanity*. New York: Cambridge University Press.
- Rodrik, D. (2018). *Straight talk on trade: Ideas for a sane world economy*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Simon, R. (1991). *Gramsci's political thought: An introduction*. London: Lawrence and Wishart.
- Stavrakakis, Y. (2017). Discourse theory in populism research: Three challenges and a dilemma. *Journal of Language and Politics*, 16(4), 523-534.
- van der Pijl, K. (1998). *Transnational classes and international relations*. London, New York: Routledge.
- Worth, O. (2013). *Resistance in the age of austerity: Nationalism, the failure of the left and the return of God*. London, New York: Zed Books.

ANAERKİL TOPLUMDAN ATAERKİL TOPLUMA GEÇİŞİ HAZIRLAYAN FAKTÖRLER VE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN ANLAŞILMASINA YÖNELİK BİR ÇALIŞMA

Fatma OKUR ÇAKICI¹

1. GİRİŞ

Tarih boyunca toplumlar, sosyal, ekonomik ve kültürel dinamiklerin etkisiyle sürekli bir değişim süreci yaşamıştır. Bu dönüşümlerin en çarpıcı olanlarından biri, anaerkil toplum yapılarından ataerkil yapılara geçiştir. Anaerkil topluluklarda tanımlanan cinsiyet rolleri ile günümüzdeki cinsiyet rolleri arasına farklılıkların olduğu söylenebilir. Anaerkil toplumlarda kadınlar, biyolojik doğurganlık yetenekleri ve üretkenlikleri sayesinde sosyal, ekonomik ve politik alanlarda önemli roller üstlenmiştir. Ancak zamanla toplumsal sistemde yaşanan tarımsal üretim, mülkiyet kavramı ve savaşlar gibi çeşitli faktörler bu yapıyı zayıflatarak ataerkil sistemlerin ortaya çıkmasına ve baskın hale gelmesine neden olmuştur. Bu çalışma, anaerkil sistemden ataerkil sisteme geçişin altında yatan temel faktörleri inceleyerek toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimi tarihsel ve sosyolojik perspektiften değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1. ANAERKİL TOPLUMUN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Anaerkil toplumlar, kadınların sosyal ve ekonomik alanlarda belirleyici rol oynadığı, soyun anne üzerinden sürdürüldüğü yapılar olarak değerlendirilmektedir. Bu toplumlarda kadınlar, hem aile yapısında hem de toplumsal karar alma mekanizmalarında önemli bir yere sahiptir. Kadınların doğurganlığı ve üretkenliği, toplumsal yapının temelini oluşturmuştur (Gimbutas, 1991: 45). Anaerkil topluluklarda kadınların doğayla kurdukları güçlü ilişki, tarımsal üretimdeki rollerini de güçlendirmiştir. Bu bağlamda Neolitik dönemde “Ana Tanrıça” figürleri, kadının doğurganlık yeteneğini ve doğa ile uyumunu yansıtmaktadır (Gimbutas, 1991: 48).

¹ Doç. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fatmaokur80@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3708-399X

Avcı-toplayıcı toplumlarda kadınlara tanımlanmış olan sosyal rol, genellikle toplayıcılık faaliyetleri üzerinden belirlenmiştir. Kadınlar, meyve, bitki ve yenilebilir köklerin toplanmasında büyük bir rol oynamış, bu da onların topluluğun besin ihtiyacına büyük katkı yapmasını sağlamıştır. Kadınların bu merkezi rolü, onlara sosyal bir statü kazandırmış ve bu toplumlarda cinsiyetler arası eşitlik sağlanmıştır (Diamond, 1997: 79). Bazı araştırmacılar, avcı-toplayıcı toplumlarda kadınların toplumsal yapının yöneticileri olmasa bile, karar alma süreçlerinde etkin rol oynadığını ve toplumun devamlılığı için önemli katkılarda bulunduğunu savunmaktadır (Reed, 2012: 34).

Anaerkil toplumlar, yaygın düşüncenin aksine, kadınların erkekler üzerinde tahakküm kurduğu bir sistemden daha çok, cinsiyet eşitliğine dayalı bir denge sistemi özelliği taşımaktadır. Modern anaerkil araştırmalar bu tür toplumların, sınıf ve cinsiyet hiyerarşisini tanımayan, eşitlikçi yapılar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu toplumlarda cinslerin birbirleri üzerinde hakimiyet kurma eğilimleri yoktur ve sosyal kontrol mekanizmaları yalnızca belirli yönergeler ve kodlarla düzenlenmiştir (Göttner-Abendroth, 2022: 633). Toplumların sosyal düzeyi annelik temeline dayanmış; anne klanları, yeni nesillerin yetiştirilmesinde merkezi rol oynar ve bu yapı toplumsal sürekliliği sağlamıştır.

Ancak, bu yapılar zamanla çeşitli nedenlerden dolayı değişime uğramıştır. Anaerkil toplumların barışçıl ve işbirlikçi yapıları, tarımsal üretim sistemine geçişle birlikte zayıflamaya başlamıştır. Kadının toplumsal ve ekonomik rolü, tarımsal üretimin gelişmesi ve mülkiyet anlayışının değişmesiyle gerilemiştir (Lerner, 1986: 29). Bu dönüşümde, özellikle mülkiyetin babadan oğula geçişi ve soyun babaya dayandırılması, ataerkil aile yapısının temellerinin atılmasına yol açmıştır.

2. ANAERKİL SİSTEM VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

Anaerkil toplumlarda, kadınlar sosyal, ekonomik ve siyasi hayatta merkezi bir role sahip olmuş, mülkiyet genellikle kadınlar tarafından yönetilmiştir. Bu topluluklarda kadınlar, özellikle gıda toplama faaliyetlerinde önemli roller üstlenmiştir. Anaerkil sistem, tarih öncesi ve erken tarih dönemlerinde, özellikle Neolitik devrimle şekillenen bir toplumsal düzen olarak karşımıza çıkar. Kadının doğayla uyumu ve üretken gücü, toplumun temel ahlaki-politik normlarını belirlemiştir.

Aile yapısı da anaerkil topluluklarda kadın merkezli olarak şekillenmiştir. Miras ve mülkiyet, kadınların soyundan aktarılmış ve bu durum kadınların toplumsal statüsünü güçlendirmiştir. Ekonomik bağımsızlık sağlayan bu yapı, toplumsal cinsiyet eşitliğine de katkıda bulunmuş-

tur. İlkel toplumlarda bu tür sistemlerin bazı temel özellikleri şu şekilde gerçekleşmiştir:

2.1. Kadınların Ekonomik Üretimdeki Rolü: İlkel toplumlarda kadınlar, özellikle gıda toplama faaliyetlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Yapılan araştırmalar, kadınların yiyecek toplama ve işleme konusunda erkeklerden daha fazla katılım gösterdiğini ortaya koymaktadır. Örneğin, Hadza halkı üzerine yapılan çalışmalarda, kadınların günlük gıda üretiminde erkeklerle eşit düzeyde yer aldıkları görülmektedir (Marlowe, 2007: 102). Kadınların tarımsal üretimi başlatması, tohum saklama ve işleme tekniklerini geliştirmesi, topluluk içinde hayatta kalmanın merkezi haline gelmelerini sağladı (Arı, 2024). Kadınlar, aynı zamanda, tarımın keşfiyle doğurganlık ve bereketle özdeşleştirilerek tanrıça figürleriyle sembolize edildi (Hartley, 2019, s:58).

2.2. Aile Yapısında Kadının Merkeziliği: Anaerkil toplumlarda aile yapısı genellikle matrilokal (kadın akrabaların yanında yaşama) ve matrilineal (mirasın kadınlar üzerinden geçmesi) özellikler taşır. Bu durum, kadınların aile içindeki otoritesini güçlendirir. Örneğin, bazı Avustralya Aborjin gruplarında aileler, kadınların soyadı üzerinden tanımlanmakta ve mülk sahipliği kadınlar tarafından sürdürülmektedir (Bell, 1999: 56).

2.3. Miras ve Mülkiyet Hakları: Anaerkil toplumlarda miras ve mülkiyet, genellikle kadınlar tarafından yönetilir ve kadınların mülkiyet hakları, toplumda önemli bir sosyal statü sağlamıştır. Bu, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını artırırken, toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıda bulunmuştur. Matrilineal yapı, mülkiyetin ve kaynakların kadınlar tarafından kontrol edilmesine olanak tanımıştır (Schmidt, 2009: 74).

2.4. Sosyal Statü ve Güç Dinamikleri: Anaerkil sistemlerde kadınlar, toplumsal ve siyasi karar alma süreçlerinde önemli bir rol oynamışlardır. Bazı ilkel toplumlarda kadın liderler, toplulukların yönetiminde etkili olabilirken, kadınların ritüel ve dini törenlerdeki rolleri de toplumsal güçlerini pekiştirmiştir (Eisler, 1987: 22).

2.5. Dini ve Kültürel İnançlar: Anaerkil toplumlarda, kadın figürleri genellikle dini ve mitolojik anlatılarda önemli bir yer tutmaktadır. Tanrıça figürleri ve doğanın sembolizmi, kadınların toplumsal değerinin yüceltilmesine neden olur. Örneğin, bazı ilkel topluluklarda, doğurganlık ve bereket tanrıcaları, kadınların sosyal rollerini ve güçlerini pekiştiren semboller olarak karşımıza çıkar (Snyder, 2017: 39).

Anaerkil toplumların bir diğer önemli özelliği, doğa ile derin bir bağ kurmaları ve tanrısallığı doğanın her unsurunda görmeleridir. Göttner-Abendroth, bu toplumların tanrısallığın doğanın her yönüne içkin olduğuna inandıklarını belirtir. Bu, "Büyük Ana" olarak bilinen dişil bir tanrının var-

lığına dayanır. Her birey, her canlı ve hatta cansız varlıklar bile bu tanrısal düzenin bir parçası olarak kabul edilmiştir (2022: 634).

Bu inanç sistemi, anaerik toplumların sadece cinsiyet eşitliği üzerine değil, aynı zamanda insan-doğa ilişkisi üzerine de dengeli ve sürdürülebilir bir yapı kurmalarını sağlamıştır. Bu toplumlar doğayla uyumlu bir yaşam tarzı benimserken, ekolojik dengeyi korumada başarılı olmuşlardır.

3. ARKEOLOJİK BULGULARA DAYANARAK ANAERİK SİSTEM ÖRNEKLERİ

Anaerik toplumlar, tarih öncesi ve erken tarih dönemlerine ait arkeolojik bulgularla desteklenen toplumsal yapılardır. Bu toplumlarda kadınlar, üretim, doğurganlık ve toplumsal örgütlenmenin merkezinde yer almıştır. Kadınların bu merkezi rolü, çeşitli arkeolojik kazılarda bulunan tanrıça figürleri, mezar hediyeleri ve sembollerle kanıtlanmaktadır.

3.1. Çatalhöyük (M.Ö. 7400-6200)

Türkiye’de Konya Ovası’nda yer alan Çatalhöyük, anaerik toplumların arkeolojik kanıtlarını sunan önemli bir yerleşimdir. bu yerleşimde bulunan ana tanrıça figürleri, toplulukların kadın merkezli bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. (Durukanoğlu, 2013, s. 244). Kadın figürinleri, doğurganlık ve yaşamın sürekliliğinin kutsandığını gösterir. James Mellaart, bu figürinlerin toplumun kadınların doğurganlık ve üretkenlik rollerine büyük bir önem verdiğini kanıtladığını ifade etmektedir (Mellaart, 1967, s. 67). Aynı zamanda kadın erkek mezarlarının eşit düzeyde olması, eşitlikçi bir toplumsal yapının göstergesi olarak değerlendirir (Hodder, 2006, s. 113).

3.2. Göbeklitepe (M.Ö. 9600-8200)

Şanlıurfa’da bulunan Göbeklitepe, dünyanın bilinen en eski tapınak kompleksi olarak anaerik bir geçmişe dair dolaylı kanıtlar sunmaktadır. Klaus Schmidt, Göbeklitepe’nin sembolik yapılarının, toplulukların kadın doğurganlığı etrafında şekillenen bir inanç sistemine işaret edebileceğini öne sürmektedir (Schmidt, 2010, s. 245).Göbeklitepe’deki dikilitaşlar üzerinde yer alan yaşam döngüsüyle ilişkilendirilen semboller, kadın doğurganlığını ve doğa ile bağlantıyı çağırıştır. Bu tür sembollerin anaerik değerlerin ritüelistik bir uzantısı olabileceğini ifade edilmektedir (Durukanoğlu, 2013, s. 51).

3.3. Minos Uygarlığı (M.Ö. 3000-1400)

Girit'te bulunan Minos uygarlığı, kadınların toplumsal hayatta merkezi bir konuma sahip olduğu anaerkil yapılarla ilişkilendirilmiştir. Arthur Evans, Knossos Sarayı fresklerinde betimlenen rahibelerin, kadınların dini ritüellerde ve toplumsal yaşamda etkin roller üstlendiğini gösterdiğini belirtir (Evans, 1921, s. 89). Minos uygarlığında yılan tanrıça heykelticikleri, kadınların doğurganlık ve doğa döngüleriyle ilişkilendirildiğini yansıtmaktadır. Bu tanrıça figürlerinin kadınların toplumsal konumlarının mitolojik bir yansıması olduğu düşünülmektedir (Durukanoğlu, 2013, s. 275).

Arkeolojik bulgular, anaerkil toplumların tarihsel varlığına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Çatalhöyük'teki tanrıça figürinlerinden Göbeklitepe'nin sembollerine, Minos uygarlığının dini liderlerine uzanan bu örnekler, kadınların üretim, doğurganlık ve toplumsal örgütlenme süreçlerinde belirleyici roller üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, toplumsal cinsiyet eşitliği tarihine dair bilgileri gözler önüne sermektedir.

4. AVCI-TOPLAYICI TOPLUMLARDA ANAERKİL YAPININ ÖZELLİKLERİ VE ATAERKİL YAPIYA GEÇİŞİN NEDENLERİ

Avcı-toplayıcı toplumlar, insanlık tarihinin büyük bir kısmını kapsayan ilkel yaşam biçimini temsil ederler. Bu toplumlar, kadın ve erkeğin toplumsal rollerinin dengeli olduğu ve üretim süreçlerine katkılarının eşit olarak değerlendirildiği sosyal yapılar sergilemişlerdir. Bu topluluklarda kadınların güçlü bir sosyal statüye sahip olduğu ve bu nedenle anaerkil bir düzenin mevcut olabileceğini öne sürülmektedir (Lerner, 1986: 21). Ancak, tarımın gelişimi, mülkiyet kavramının ortaya çıkışı, savaşlar ve teknolojik yenilikler gibi birçok faktör, anaerkil yapıların zamanla yerini ataerkil yapılara bırakmasına neden olmuştur. Avcı-toplayıcı toplumlarda kadınlar ve erkekler arasında görev dağılımı dengeli olsa da, tarımın gelişimiyle birlikte bu dengeler bozulmuştur. Tarımsal üretimin yaygınlaşması ve toprak mülkiyetinin önem kazanması, ataerkil yapıya geçişin önünü açmıştır. Erkeklerin fiziksel güç gerektiren tarım faaliyetlerinde öne çıkması, toplumsal cinsiyet rollerinin değişmesine neden olmuştur.

Ataerkil düzene geçişin en belirgin sonuçlarından biri, kadınların toplumsal hayatta daha pasif hale getirilmesidir. Reed, kadınların üretimden dışlanması ve toplumsal rollerinin ev içi faaliyetlere indirgenmesiyle birlikte, toplumsal hiyerarşinin alt basamaklarına itildiklerini belirtir (Reed, 2012: 305). Bu süreç, kadınların hem ekonomik hem de politik alanda güç kaybetmesine ve toplumun temel yapısının erkek egemenliği üzerine kurulmasına neden olmuştur.

Morgan ise, bu dönüşüm sürecinin toplumsal evrimin bir parçası olduğunu ve mülkiyetin bireyselleşmesi ile birlikte kadınların sosyal statüsünün de zayıfladığını vurgulamaktadır (Morgan, 1994: 18). Ataerkil toplumlarda, kadının üretim sürecinden dışlanması, ekonomik bağımsızlığını kaybetmesine ve erkeğin kontrolüne tabi hale gelmesine yol açmıştır.

Ataerkil topluma geçiş süreci, büyük ölçüde tarımsal üretimde meydana gelen değişiklikler ve özel mülkiyetin yaygınlaşmasıyla hız kazanmıştır. Bu dönemde, toprakların ve üretim araçlarının erkekler tarafından kontrol edilmeye başlanmasıyla, toplumsal güç dengeleri erkekler lehine değişmiştir. Tarımsal üretimin erkek egemenliğine geçişi, toplumsal cinsiyet rollerini yeniden şekillendirmiştir. Ataerkil topluma geçişle birlikte, erkeklerin savaş ve mülkiyet üzerinde kontrol sahibi olmalarıyla toplumsal yapının hiyerarşik hale geldiği düşünülmektedir (Eisler, 1987, s. 85).

Bu süreçte kadınların üretimden dışlanması ve ekonomik kontrolün erkeklere geçmesi, toplumsal cinsiyet rollerinde radikal bir değişim yaratmıştır. Eisler'e göre, bu geçiş sadece ekonomik değil, aynı zamanda kültürel bir dönüşüm sürecidir. Kadınlar, tarımsal üretimden ve mülkiyet ilişkilerinden dışlandıkça, toplumsal işbölümü de erkeklerin lehine yeniden yapılandırılmıştır (1987: 91). Bu süreçte, kadınların toplumsal otoritesi büyük ölçüde azalmış, erkeklerin egemen olduğu bir sosyal düzen kurulmuştur.

4.1. Tarımın Gelişimi ve Mülkiyet Anlayışındaki Değişim

Anaerkil toplumlarda ekonomik yapı genellikle tarıma dayalı ve mal dolaşımı karşılıklılık ilkesine dayanmıştır. Mallar, bir piyasa ekonomisi mantığıyla değil, sosyal kurallar çerçevesinde hediyeleşme yöntemiyle dolaşmıştır. Bu yapı, toplum içindeki tüm bireylerin ihtiyaçlarının karşılandığı bir imece kültürü ortaya çıkarmıştır (Göttner-Abendroth, 2022: 633).

Tarımın keşfi, insanlık tarihinde büyük bir dönüşüm yaratmıştır. Neolitik Devrim olarak adlandırılan bu süreçte, insanlar yerleşik hayata geçerek tarım yapmaya başlamış ve üretim fazlası elde etmeye başlamışlardır (Childe, 1951: 63). Bu fazla ürün, toplumsal yapının hiyerarşik hale gelmesine ve mülkiyet kavramının gelişmesine yol açmıştır. Tarımın gelişmesiyle birlikte toprak mülkiyeti önem kazanmış ve mülklerin kontrolü genellikle erkekler tarafından üstlenilmiştir. Bu durum kadınların toplumsal statüsünde bir gerilemeye neden olmuş ve ataerkil yapılar güçlenmeye başlamıştır (Lerner, 1986: 29).

Anaerkil toplumlarda mülkiyet kavramı, ataerkil toplumlarda olduğu gibi bireysel değil, kolektif temellere dayanmıştır. Reed, bu dönemde mülkiyetin topluluğa ait olduğunu ve bireyler arasında kişisel mülkiyet

kavramının gelişmediğini vurgular (2012: 147). Toprak ve üretim araçları, genellikle klan ya da topluluğun tamamına ait olup, herkesin bu kaynaklardan eşit şekilde yararlanması sağlanır. Özellikle kadınlar, üretici güç olarak önemli bir rol oynadıklarından, bu kolektif mülkiyet düzeninde merkezi bir konuma sahip olmuşlardır.

Morgan, anaerkil toplumların mülkiyet anlayışının, özel mülkiyete dayalı ataerkil topluluklardan tamamen farklı olduğunu vurgulamaktadır (1994: 12). Bu topluluklarda mülkiyetin ortaklaşa kullanılması, toplumsal eşitliğin korunmasına ve kaynakların adil bir şekilde dağıtılmasına olanak tanımıştır.

Anaerkil toplumdan ataerkil yapıya geçişin en önemli nedenlerinden biri, tarımsal devrimdir. Tarımın gelişmesi, mülkiyetin ve üretim araçlarının kontrolünün erkekler tarafından ele geçirilmesine yol açmıştır. Avcı-toplayıcı toplumlarda kadınlar, bitki toplayıcılığı ve besin üretiminde etkin roller üstlenirken, tarım toplumuna geçişle birlikte tarımsal üretim daha fazla fiziksel güç gerektirmiştir (Eisler, 1987: 65). Tarımın genişlemesiyle birlikte toprağın işlenmesi, sulama sistemlerinin kurulması ve ürünlerin depolanması gibi faaliyetler, erkeklerin merkezi roller üstlenmesine neden olmuştur.

Toprağın işlenmesi ve mülkiyetin önem kazanmasıyla birlikte, kadınların toplumsal üretimden giderek dışlandığı görülmüştür. Bu süreç, ataerkil aile yapısının güçlenmesini sağlamış, mülkiyetin erkekler arasında babadan oğula aktarılması yaygın hale gelmiştir. Mülkiyetin erkeklerin elinde toplanması, erkeklerin toplumsal hiyerarşi üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmiştir (Engels, 2003, s. 29-32).

Kadınlar, avcı-toplayıcı toplumlarda topluluğun beslenmesine önemli katkıda bulunurken, tarım toplumlarında bu rollerini kaybetmişlerdir. Tarımın fiziksel güce dayalı olması, erkeklerin ekonomik ve sosyal yapı üzerindeki kontrolünü artırmıştır (Diamond, 1997, s. 89). Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin ataerkil bir düzene evrilmesinin en önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

4.2. Savaşların ve Savunma Mekanizmalarının Rolü

Anaerkil toplumların yerini ataerkil yapılara bırakmasında bir diğer önemli etken savaşlar ve savunma mekanizmalarındaki değişimlerdir. Anaerkil toplumların genellikle barışçıl ve işbirlikçi bir yapıya sahip olduğu öne sürülmektedir. Ancak, tarımsal üretimin artmasıyla birlikte kaynaklar üzerindeki rekabet de artmış ve toplumlar daha savaşçı bir yapıya bürünmüştür. Bu süreçte erkeklerin askeri alanda öne çıkması, toplumsal

yapının ataerkil bir hiyerarşiye dönüşmesine yol açmıştır (Sanday, 1981: 34).

Avcı-toplayıcı toplumlar genel olarak daha barışçıl ve küçük gruplar halinde yaşamışlardır. Ancak yerleşik hayata geçişle birlikte topluluklar büyümüş, kaynaklar için rekabet artmış ve savaşlar yaygınlaşmıştır (Friedl, 1975: 65). Savaşlar, erkeklerin fiziksel güç gerektiren bu mücadelelerde öne çıkmasına neden olmuş ve askeri gücün artması, erkeklerin sosyal yapıda daha fazla söz sahibi olmasını sağlamıştır. Bu süreçte erkekler, savaşta elde edilen ganimetler ve topraklar üzerinde kontrol sağlamış, bu da ataerkil yapıların güçlenmesine yol açmıştır (Friedl, 1975: 67). Topluluklar arasında artan kaynak rekabeti ve savaşlar, erkeklerin askeri liderlik pozisyonlarına yükselmesine yol açtı. Bu süreç, erkeğin toplumda daha geniş bir güç alanı elde etmesini sağladı (Cichon, 2022, s:46).

Madenlerin keşfi ve metal işçiliği gibi teknolojik gelişmeler de ataerkil yapıya geçişi hızlandıran etmenler arasındadır. Bronz ve demir gibi metallerin kullanımı, özellikle savaş teknolojilerinde devrim yaratmış ve toplumsal işbölümünde cinsiyete dayalı bir ayrışma meydana getirmiştir (Tylecote, 1992: 27). Erkeklerin maden işçiliğinde ve savaşta daha aktif rol alması, onların sosyal yapıda daha güçlü pozisyonlar edinmelerine neden olmuştur. Bu dönemde kadınların toplumsal statüsü, tarım ve ev içi rollerle sınırlı kalmıştır (Tylecote, 1992: 33).

Savunma mekanizmalarının gelişmesi ve savaşların artması, fiziksel güç gerektiren askerî faaliyetlerde erkeklerin daha fazla rol almasına neden olmuştur. Erkeklerin savaşta kazandıkları prestij ve güç, onların toplumsal karar alma süreçlerinde etkin olmalarını sağlamış, bu da ataerkil yapının derinleşmesine yol açmıştır. Sanday'a göre, savaşçı liderlerin ve erkek savaşçıların yükselişi, kadınların sosyal ve politik arenadaki rollerini sınırlamış, erkeklerin otoritesini güçlendirmiştir (1981: 67).

4.3. Dinin Toplumsal Yapıyı Şekillendirmesi

Din ve mitoloji, ataerkil yapının güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Anaerkil toplumlarda doğa ve doğurganlıkla ilgili tanrıçalar ön plandayken, ataerkil toplumlarda erkek savaşçı tanrılar daha baskın hale gelmiştir. Bu durum, erkeklerin toplumsal egemenliğini meşrulaştıran bir ideolojik dönüşüm yaratmıştır. Özellikle Mezopotamya ve Yunan mitolojisinde, güçlü kadın tanrıçaların yerini savaşçı ve baba figürlü tanrıların aldığı görülmektedir (Gimbutas, 1991: 55).

Dinin toplumsal yapıyı şekillendirmesi, ataerkil düzenin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Dini ritüellerde ve toplumsal yapılarda erkeklerin merkezde yer alması, kadınların toplumsal hayattaki rollerini daha da sı-

nırlandırmıştır. Dinin ve mitolojinin ataerkil yapıyı desteklemesi, bu dönüşümün kalıcı hale gelmesine katkı sağlamıştır (Lerner, 1986: 75).

4.4. Yazının İcadı ve Ataerkil Sistemin Kurumsallaşması

Anaerkil toplumlarda, kadınların doğurganlık yetenekleri ve üretkenlikleri toplumsal düzenin merkezindeydi. Bu dönemde, kadınlar yalnızca aile içinde değil, toplumsal karar mekanizmalarında da önemli roller üstleniyordu. Üst Paleolitik dönemde görülen Ana Tanrıça figürleri, kadınların toplumdaki yüksek statülerini simgeliyordu (Martin, 2023: 15-17). Ancak, Kalkolitik Çağ'da erkek tanrı figürlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte bu durum değişmeye başlamış ve yazı, ataerkil yapının inşasında önemli bir araç haline gelmiştir. Yazılı kaynaklarda erkek tanrıların kutsanması, toplumsal düzenin yeniden yapılandırılmasını hızlandırmıştır (Martin, 2023: 21-25).

Yazının ekonomik ve sınıfsal yapılar üzerindeki etkisiyle ilgili olarak, tarımın gelişmesi ve özel mülkiyetin yaygınlaşması ile birlikte ataerkil sistemin ortaya çıktığı görüşü bulunmaktadır (Durukanoğlu 2013: 239-245). Bu süreçte yazı, erkeklerin mülkiyet ve güç üzerindeki hâkimiyetini pekiştiren bir araç olarak işlev görmüş, kadınların toplumsal rollerini zayıflatmıştır. Toprak mülkiyetinin erkekler tarafından kontrol edilmesi, ataerkil yapıyı güçlendirmiş ve bu düzen yazılı yasalarla korunmuştur.

Yazının icadı, toplumsal yapının değişmesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Anaerkil toplumlarda yazının icadına kadar toplumsal bilgi ve kültürel değerler, sözlü geleneklerle aktarılmıştır. Ancak yazının icadı, bu bilgilerin kayıt altına alınmasını ve geniş kitlelere yayılmasını sağlamıştır. Yazının icadı toplumsal değişimler üzerinde büyük bir etkisi olmuş, böylelikle yazı, bilginin aktarımını kolaylaştırmış ve bu durum, toplumsal yapının daha organize ve karmaşık hale gelmesine yol açmıştır (Morgan, 1994: 18).

Yazı ile birlikte, toplumsal liderlik ve güç dengeleri de değişmiştir. Yazının icadı ataerkil sisteme geçiş sürecinde kritik bir rol oynamıştır (Reed, 2012: 290). Yazının yaygınlaşmasıyla birlikte, mülkiyet ilişkileri ve toplumsal güç dengeleri değişmiş, toplumsal örgütlenmelerde ataerkil yapılar ön plana çıkmıştır. Bu süreçte, anaerkil toplumların yerini yavaş yavaş ataerkil toplumlara bırakması, yazının sosyo-politik etkilerinden biri olarak değerlendirilebilir.

5. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNDE DÖNÜŞÜM VE KADININ TOPLUMSAL STATÜSÜNÜN ZAYIFLAMASI

Toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin doğumdan itibaren içselleştirdiği, biyolojik cinsiyetten bağımsız, kültürel ve top-

lumsal normlar çerçevesinde şekillenen kimlik öğeleridir (Giddens, 2017: 123). Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek bireylerin toplumda üstlenmeleri beklenen rollerle, toplumsal yapının ve kültürün bir ürünü olarak kabul edilir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyetin oluşumu, toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin pekiştirilme süreçleri, hem birey hem de toplum üzerinde etkileri olan ve toplumsal yapının özelliklerini taşıyan unsurlardır.

Doğumla belirlenen biyolojik cinsiyetin ötesinde, toplumsal cinsiyet, toplumun kadın ve erkekten beklediği sosyal rolleri, davranışları ve sorumlulukları tanımlayan bir kavram olarak gelişir. Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin sosyal hayattaki konumlarını ve kimliklerini etkileyen önemli bir unsur olup, bu rollerin oluşumu sosyalleşme süreçleri ve kültürel değerlerle şekillenir (Connell, 2014: 88).

Ataerkil yapıya geçiş süreci, toplumsal cinsiyet rollerinde önemli dönüşümler yaratmış ve tarih boyunca sosyal yapıların merkezinde yer almıştır. Anaerkil toplum yapıları, erken insan topluluklarında genellikle kadınların ekonomik, sosyal ve politik hayatta daha etkin olduğu bir dönem olarak kabul edilirken, ataerkil toplum yapıları bu dengeleri dramatik bir şekilde değiştirmiştir. Bu süreçte, toplumsal cinsiyet rollerinde belirgin değişimler gözlenmiş, özellikle kadınların toplumsal statüsü ve rollerinde ciddi bir gerileme meydana gelmiştir (Lerner, 1986: 35).

Anaerkil yapılarda, kadınların üretici ve yönlendirici güç olarak kabul edildiği, özellikle tarımsal toplumlarda ekonomik faaliyetlerin merkezinde yer aldıkları görülmektedir. Örneğin, gıda üretimi ve toprak mülkiyeti gibi temel kaynaklara sahip olma durumu, kadınların toplumsal konumunu güçlendirmiştir. Ancak tarım devrimi ve yerleşik hayata geçişle birlikte, mülkiyetin eril bir çerçeve içinde yeniden tanımlanması, ataerkil yapıların oluşmasına zemin hazırlamıştır (Eisler, 1987: 67). Bu süreçte erkeklerin savaşı ve koruyucu rolleri öne çıkarılmış, kadınların ise ev içi alanlara hapsedildiği görülmüştür.

Toplumsal cinsiyet rolleri, ataerkil yapıların kurumsallaşmasıyla birlikte daha katı ve hiyerarşik bir nitelik kazanmıştır. Bu durum, Antik Yunan'dan Ortaçağ Avrupa'sına kadar geniş bir yelpazede kendini göstermiştir. Antik Yunan toplumunda kadınlar, ev işleri ve çocuk bakımıyla sınırlandırılırken, siyasi ve ekonomik alanlar tamamen erkeklerin kontrolünde kalmıştır. Aristo, kadınları “eksik erkekler” olarak tanımlamış ve kadınların kamusal alanda yer almaması gerektiğini savunmuştur (Aristoteles, 2004: 125). Ortaçağ'da ise kilisenin etkisiyle kadınlar, “günahkâr” ve “zayıf” varlıklar olarak kodlanmış, cadı avları ve cinsiyetçi yasalar bu dönemde kadınların konumunu daha da zayıflatmıştır (Federici, 2004: 154).

Bu değişimlerin etkisi, sanayi devrimi ile daha belirgin hale gelmiştir. Sanayi toplumları, üretim araçlarının kontrolünü büyük ölçüde erkeklerin

elinde toplarken, kadınlar özellikle ev içi rollerle sınırlı kalmışlardır. Bu süreçte kadın emeği ucuz iş gücü olarak değerlendirilmeye başlanmış, ancak kadınların kamusal alana katılımı büyük ölçüde kontrol altında tutulmuştur (Oakley, 1974: 93).

Anaerkil toplumların politik yapısı da hiyerarşiden uzak, eşitlikçi bir nitelik taşımaktadır. Bu toplumlarda toplumsal kararlar, kadınların ve erkeklerin eşit katılımıyla alınmıştır. Toplum içindeki tüm farklılıklar saygı görmektedir ve bu farklılıklar, ataerkil sistemlerde olduğu gibi hiyerarşik bir yapıya evrilmemektedir (Göttner-Abendroth, 2022: 634).

Ataerkil düzene geçiş, kadının sadece ekonomik anlamda değil, aynı zamanda toplumsal statüsünde de büyük bir düşüş yaşamasına neden olmuştur. Kadınlar, ekonomik bağımsızlıklarını kaybederek erkek egemen topluluklar içinde ikinci plana itilmiştir.

6. SONUÇ

Tarihsel süreçte anaerkil sistemden ataerkil sisteme geçiş, toplumsal yapının üretim biçimleri, güç ilişkileri ve ideolojik dönüşümler ekseninde evrilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu süreç, kadının merkezde olduğu doğa ve toplulukla uyumlu bir yapıdan, mülkiyet, hiyerarşi ve erkek egemenliğine dayalı bir sisteme geçişi içerir.

İlkel toplumlarda anaerkil sistemin özellikleri, kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamdaki merkezi rolünü vurgulamaktadır. Bu sistem, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi açısından önemli bir model sunmaktadır. Anaerkil yapıların varlığı, tarihsel süreçler içinde toplumsal cinsiyet normlarının nasıl evrildiğini anlamak için kritik bir perspektif sağlar.

Anaerkil toplulukların ilkel komünal sistemlerde geliştiği ve bu dönemde kadınların üretici güç olarak temel bir rol oynadığı savunulmaktadır. (Reed, 2012: 144). Reed'e göre, kadınlar yalnızca neslin devamından sorumlu olmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal üretimin merkezinde yer alarak ekonomik ve sosyal hayatı yönlendiren bir güç olmuştur.

Anaerkil toplumların temel özellikleri, kadınların sosyal, ekonomik ve politik yaşamda merkezi bir rol oynadığına işaret etmektedir. Ancak, tarımın gelişmesi, mülkiyet anlayışındaki değişiklikler, savaşların artması ve dinin etkisi, ataerkil yapıların oluşumunu hızlandırmıştır. Bu dönüşüm, kadınların toplumsal rollerinin zayıflamasına ve ataerkil toplumların kökleşmesine yol açmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bu tarihsel süreçlerin incelenmesi, günümüz toplumsal yapılarını daha iyi anlamamızı sağlar.

Anaerkil toplumdan ataerkil topluma geçiş, bir dizi ekonomik, sosyal ve kùltùrel faktòrùn bir araya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Tarımın gelişimi, mùlkiyet anlayışındaki değişim, savaşların artması ve dinin toplumsal yapıyı şekillendirmesi gibi unsurlar, bu dönüşümün başlıca nedenleri arasında yer almıştır. Bu süreçte, kadınların toplumsal rolü zayıflamış, erkeklerin egemenliği güçlenmiştir. Ataerkil toplumların ortaya çıkışı, tarihsel olarak kadınların toplumsal, ekonomik ve politik hayattan dışlanmasına neden olmuştur. Bu geçiş, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kökenlerini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

Ataerkil toplumlar, kadının üretici ve lider olarak aktif olduğu yapıları bozmuş, kadını daha çok çocuk yetiştirme ve aile içi sorumluluklarla sınırlandırmıştır. Kadının sosyal hayattan dışlanması, ataerkil yapının kökleşmesini sağlamış ve erkeğin egemen olduğu bir toplumsal düzenin kurulmasına yol açmıştır. Bu dönüşüm, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kùltürel ve ideolojik bir yeniden yapılanma sürecini de içerir.

Avcı-toplayıcı toplumlarda kadınların önemli sosyal roller oynadığı ve cinsiyetler arası görece eşitliğin sağlandığı anaerkil bir yapının mevcut olduğu öne sür÷lmektedir. Ancak tarımın keşfi, mùlkiyet kavramının ortaya çıkışı, savaşların artması ve teknolojik gelişmeler, bu dengeli yapının yerini ataerkil yapılara bırakmasına yol açmıştır. Ataerkil yapılar, erkeklerin mùlkiyet, savaş ve ekonomik kontrolü ele geçirmesiyle güçlenmiştir. Bu tarihsel süreç, toplumsal cinsiyet rollerinin köklü bir şekilde değişmesine ve günümüz toplumsal yapılarının temellerinin atılmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ari, Zerban (2024). "Ahlaki-Politik Toplumun Oluşumunda Kadın." *Demokratik Modernite*, <https://demokratikmodernite.org/ahlaki-politik-toplumun-oluşumunda-kadin/>, E.T. 8.11.2024.
- Aristoteles. (2004). *Politika* (Çev. Ahmet Arslan). Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Bell, C. (1999). *Gender and the Politics of the Body in Australian Aboriginal Culture*. Australian Feminist Studies, 14(30), 53-69.
- Childe, V. G. (1951). *Man Makes Himself*. New American Library.
- Connell, R. W. (2014). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar (Çev. A. Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Diamond, J. (1997). *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*. W. W. Norton & Company, s. 79-89.
- Durukanoglu, H. (2013). Anaerkil Toplamlar: Kadınların Görünmeyen Tarihi. Sokak Kitapları Yayınları.
- Eisler, R. (1987). *The Chalice and the Blade: Our History, Our Future*. Harper Collins, California.
- Engels, F. (2003). Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni. Eriş Yayınları.
- Evans, A. (1921). *The Palace of Minos at Knossos*. Macmillan, London.
- Federici, S. (2004). *Caliban and the Witch: Women, the Body and Primitive Accumulation*. Autonomedia, New York.
- Giddens, A. (2017). Sosyoloji (Çev. A. Yılmaz). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gimbutas, M. (1991). *The Civilization of the Goddess: The World of Old Europe*. Harper San Francisco.
- Göttner-Abendroth, H. (2022). Barış Toplamları Olarak Anaerkiller: Anaerkilliği Yeniden Düşünmek. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(38), 632-638.
- Hartley, C. Gasquoine (2019). *The Position of Woman in Primitive Society: A Study of the Matriarchy*. Library of Alexandria,
- Hodder, I. (2006). *The Leopard's Tale: Revealing the Mysteries of Çatalhöyük*. Thames & Hudson, London.
- Lerner, G. (1986). *The Creation of Patriarchy*. Oxford University Press, New York.
- Marlowe, F. W. (2007). *The Hadza: Hunter-Gatherers of Tanzania*. Cambridge University Press, California.
- Martin, Ö. S. (2023). Anaerkil Yapıdan Ataerkil Topluma Dönüşümde Yazının Rolü. BELGÜ, Özel Sayı, 15-36.
- Mellaart, J. (1967). *Çatalhöyük: A Neolithic Town in Anatolia*. McGraw-Hill, New York.

- Morgan, L. H. (1994). *Eski Toplum: İnsanlığın Barbarlık Döneminden Geçerek Yabanılıktan Uygarlığa Yükselmesi Üzerine Araştırmalar*. Ünsal Oskay (Çev.), İstanbul: Payel Yayınları.
- Oakley, A. (1974). *Woman's Work: The Housewife, Past and Present*. Pantheon Books.
- Reed, E. (2012). *Kadının Evrimi: Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye*. Şemsa Yegin (Çev.), İstanbul: Payel Yayınları.
- Sanday, P. R. (1981). *Female Power and Male Dominance: On the Origins of Sexual Inequality*. Cambridge University Press.
- Schmidt, K. (2010). *Göbekli Tepe: A Stone Age Sanctuary*. *Current Anthropology*, XXXVII, ss:239-256.
- Schmidt, R. (2009). *Matriarchy and Patriarchy in Different Cultures*. *Journal of Anthropological Research*, 65(1), 70-90.
- Snyder, D. (2017). *Myth and the Female Body: The Representation of Women in Prehistoric Cultures*. *Feminist Studies*, 43(1), 36-53.
- Tylecote, R. F. (1992). *A History of Metallurgy*. Institute of Materials, London.

WOODROW WILSON'DAN FRANKLIN D. ROOSEVELT'E AMERİKAN ENTERNASYONALİZMİ: TARİHSEL SÜRECİ VE STRATEJİK DÖNÜŞÜM

Fatih KOCAOĞLU¹

1. GİRİŞ

20. yüzyılın başında Amerikan dış politikası, Jefferson döneminin izolasyonist konseptinden küresel liderlik rolüne doğru çarpıcı bir dönüşüm süreci yaşamıştır. Bu değişimin temelinde, Woodrow Wilson'ın Immanuel Kant'ın "Ebedi Barış" teorisinden esinlendiği idealist vizyonu ile Franklin D. Roosevelt'in (FDR) pragmatik liderliği yatmaktadır. Wilson, Milletler Cemiyeti önerisi ve 14 İlkesi ile Amerikan enternasyonalizminin ilk somut adımlarını ortaya çıkarmış ve teorik çerçevesini oluşturmuş; Roosevelt de İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında uluslararası düzenin mimarı olmuştur (Zinn, 1980).

Her ne kadar batı ve NATO ittifak sistemi Roosevelt'in ölümü ile iktidara gelen Truman tarafından yapılandırılrsa da, bu kurumların temelleri Wilson ve Roosevelt'e aittir. Bu bölümde, Wilson'dan Roosevelt'e uzanan Amerikan enternasyonalizmi tarihsel olarak detaylandırılacak, bu iki liderin vizyonları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tartışılacaktır.

2. WOODROW WILSON'IN İDEALİZMİ VE İLK AMERİKAN ENTERNASYONALİZMİ

Woodrow Wilson, 1913'te başkan olduğunda, Amerikan dış politikası büyük ölçüde Monroe Doktrini çerçevesinde yapılandırılmaktaydı. Ancak Wilson, Amerika'nın küresel bir rol üstlenmesi gerekliliği temelli bir vizyona sahipti. Wilson'un 14 İlkesi, uluslararası çatışmaların diplomatik yollarla çözülmesini ve ulusların kendi kaderini tayin hakkını savunuyordu. Bu idealler, modern liberal enternasyonalizmin temel taşlarını oluşturdu (Ambrosius, 1991).

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye fatih.kocaoglu@hbu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4661-8888

Wilson ekonomi-politik düzlem açısından da uluslararası düzenin kurulmasını istiyordu. Çünkü ona göre her arz kendi talebini yaratır mantığıyla işleyen ABD üretim makinesinin ürettiği mal ve hizmetler için yeni pazarlar bulunması gerekiyordu ve bunun için ABD yeni bir uluslararası düzen inşa etmeliydi.

Wilson, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kalıcı barışı sağlamak için Milletler Cemiyeti'ni önerdi. Ancak bu proje, Amerikan Senatosu tarafından reddedildi. Wilson'ın Amerika'nın uluslararası liderlik rolü vizyonu, iç siyasetteki güçlü izolasyonist eğilimlerle çatıştı. Bu başarısızlık, Wilson'ın politikalarının idealist ama siyasi gerçeklikten kopuk olduğunu gösterdi. Bu duruma ABD'de o yıllarda izolasyonist paleoconların oldukça güçlü olması neden oldu (Link, 1956).

1920'lerde ABD, ekonomik olarak dünyanın en güçlü ülkesi haline gelmişti. Ancak Büyük Buhran'ın ardından, halkın çoğunluğu dış siyasetten uzak durulması gerektiğini düşünüyordu. 1930'larda Avrupa'da yükselen faşizm ve Asya'da Japon militarizmi, Amerika'nın izolasyonist politikalarını zorlasa da, Amerikan kamuoyu ve Kongresi savaşıtlardan uzak durmayı tercih etti (Kennedy, 1999). Ancak cumhuriyetçi başkanlar büyük buhranla başa çıkmakta zorlandı ve Roosevelt New Deal ekonomik programı ile iktidara geldi.

3. FRANKLIN D. ROOSEVELT VE AMERİKAN ENTERNASYONALİZMİNİN YENİDEN DOĞUŞU

New Deal programı ile göreve gelen Franklin D. Roosevelt, 1933'te başkan olduğunda, Amerikan dış politikasını izolasyonizmden uzaklaştırmaya kararlıydı. Ancak kamuoyunun savaş karşıtı görüşleri nedeniyle temkinli hareket etti. Roosevelt, Nazi Almanyası ve Japonya gibi tehditlere karşı bir dizi stratejik adım attı. Lend-Lease Yasası (1941), ABD'nin savaşılan müttefiklerine askeri destek sağlamasını mümkün kıldı. Roosevelt ikinci dünya savaşı kapıya dayandığı için izolasyonist saiklerle dizayn edilen bir dış politikanın zafiyete neden olabileceğini inanıyordu.

1941 yılında Winston Churchill ile birlikte yayınladığı Atlantik Bildirisi, gelecekteki uluslararası düzenin temel ilkelerini oluşturdu. Bu belge, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, saldırganlığa karşı koyma ve uluslararası barışın sağlanması gibi hedefleri kapsamaktadır.

Roosevelt, Wilson'ın Milletler Cemiyeti deneyiminden ders alarak, daha etkin ve kapsayıcı bir uluslararası örgüt kurmaya çalıştı. Bu çaba, 1945 yılında Birleşmiş Milletler'in kuruluşuyla sonuçlandı. Roosevelt, Amerikan enternasyonalizmini kurumsallaştıran lider olarak tarihe geçti.

Ölümü sonrası göreve gelen Truman da Roosevelt'in politikalarını devam ettirdi (Divine, 1967).

4. WILSON VE ROOSEVELT'İN KARŞILAŞTIRILMASI

Hem Wilson hem de Roosevelt ABD'nin hegemon güç olduğu bir uluslararası düzen kurulması gerektiğini inanmakla birlikte iki liderin ortak noktaları kadar farklı özellikleri de mevcuttu (Schlesinger, 2003).

Ortak Noktalar

- Her iki lider de Amerikan değerlerini uluslararası arenaya taşımayı amaçladı.
- **İkisi de uzun vadeli barışı sağlamaya yönelik uluslararası kurumlar kurmaya çalıştı.**

Farklılıklar

- Wilson'ın idealizmi, gerçekçilikten uzak bir yaklaşım gösterirken, Roosevelt pragmatik ve stratejik bir liderlik tipolojisi sergiledi.
- Wilson, kamuoyu desteğı olmadan hareket etmeye çalışırken, Roosevelt halk desteğini kademeli olarak kazandı. Çünkü New Deal ekonomik programının başarısı ile istihdam arttı ve orta sınıf güçlendi. Bu başarı da dört kez seçim kazanmasını sağladı

SONUÇ

Woodrow Wilson'dan Franklin D. Roosevelt'e uzanan süreç, Amerikan dış politikasının izolasyonizmden küresel liderliğe evrilmesini temsil eder. Wilson, idealist vizyonuyla enternasyonalizmin temelini atmış, ancak Roosevelt, bu vizyonu gerçekliğe dönüştüren lider olmuştur. Roosevelt'in İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturduğu uluslararası düzen, modern Amerikan enternasyonalizminin temelini oluşturmuştur.

Wilson aslında Amerikan endüstrisinin büyümesinin bir sonucu olarak Amerikan ekonomisinin karşı karşıya kalacağı gelecekteki pazar sorununu öngörmüş ve bu açmazı ortadan kaldıracak bir dış politika öngörmüş olsa da Amerikan ekonomisi ağır bir ekonomik kriz yaşamadan Amerikan kamuoyu dış politikada Wilson'un öngördüğü büyük dönüşümü fikir olarak satın almamıştır. Dolayısıyla Wilson, Amerikan enternasyonalizmini gerçekleştirebilecek somut iç koşullar yokken bunu denemeye çalışmış ve başarısız olmuştur. Oysa 1929'daki büyük ekonomik krizin ardından iktidara gelen Roosevelt, Amerika'nın yeni ekonomik açılımı ile Amerikan

enternasyonalizmini harmanlayarak Amerikan enternasyonalizminin inşası için gerekli iç koşulları sağlamayı başarabilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ambrosius, L. E. (1991). *Wilsonian statecraft: Theory and practice of liberal internationalism during World War I*. Rowman & Littlefield.
- Divine, R. A. (1967). *Second chance: The triumph of internationalism in America during World War II*. Atheneum.
- Kennedy, D. M. (1999). *Freedom from fear: The American people in depression and war, 1929–1945*. Oxford University Press.
- Link, A. S. (1956). *Wilson the diplomatist: A look at his major foreign policies*. Johns Hopkins University Press.
- Schlesinger, A. M., Jr. (2003). *The imperial presidency*. Houghton Mifflin Harcourt.
- Zinn, H. (1980). *A people's history of the United States*. HarperCollins.

SİYASET BİLİMİNDE İLERİ ARAŞTIRMALAR

yaz
yayınları

YAZ Yayınları

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3

İscehisar / AFYONKARAHİSAR

Tel : (0 531) 880 92 99

yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com